

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ.: 1012202203011)

Θέμα: «Ο Δημήτρης Γληνός (1882-1943): Η ζωή και το έργο του»

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα - Σουλτάνα Κοτσώρη
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Νικόλαος Κουτσολιάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2024

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	5

Α΄ Κεφάλαιο

Η ζωή και το έργο του Δημήτρη Γληνού	8
--	---

Β΄ Κεφάλαιο

Οι πολιτικές θέσεις του Δημήτρη Γληνού	11
2.1. Οι πολιτικές του αντιλήψεις	11
2.2. Η θέση στην Αριστερά	12
2.3. Οι αντιλήψεις του για τον ρόλο του ΕΑΜ μέσα από το έργο του	15

Γ΄ Κεφάλαιο

Οι εκπαιδευτικές του θέσεις	20
3.1. Τα ιδανικά της παιδείας σύμφωνα με τον Γληνό	20
3.2. Οι αντιλήψεις του για τη γλώσσα	23
3.3. Οι απόψεις περί δημοτικής γλώσσας και το γλωσσικό μέσο διδασκαλίας ..	27
3.4. Η έννοια του Ιστορισμού	35
3.5. Η έννοια του Διστορισμού σύμφωνα με τον Γληνό	38

Δ΄ Κεφάλαιο

Τα έργα του Δημήτρη Γληνού	40
4.1. Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή	40
4.2. Εκπαιδευτικός Όμιλος	44
4.3. Η Τριλογία του Πολέμου	56

Επίλογος	64
----------------	----

Πηγές και Βιβλιογραφία.....	67
Περίληψη	71

Πρόλογος

Η παρούσα διατριβή, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών με ειδίκευση στη «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και Προοπτικές», διερευνά την αξιοσημείωτη ζωή και τη συμβολή του Δημήτρη Γληνού, μιας προσωπικότητας που υπήρξε μια από τις πλέον σημαντικές προσωπικότητες της νεοελληνικής διανόησης και εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, καθώς η ζωή και το έργο του σημάδεψαν βαθιά την πνευματική και πολιτική ιστορία της Ελλάδας στον 20ό αιώνα. Μέσα από τις ποικίλες δράσεις του ως εκπαιδευτικός, συγγραφέας, διανοούμενος και πολιτικός, ο Γληνός επηρέασε καθοριστικά την ελληνική κοινωνία, προάγοντας την ιδέα της κοινωνικής δικαιοσύνης και της παιδείας ως μέσου για την κοινωνική πρόοδο.

Γεννημένος το 1882 στη Σμύρνη της Μικράς Ασίας, ο Δημήτρης Γληνός μεγάλωσε σε ένα πολυπολιτισμικό και δυναμικό περιβάλλον, το οποίο συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση των ιδεών και των αντιλήψεών του. Σπούδασε φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη συνέχεια συνέχισε τις σπουδές του στη Γερμανία, όπου ήρθε σε επαφή με τις πιο προοδευτικές ιδέες της εποχής του. Αυτή η εμπειρία τον οδήγησε να αμφισβητήσει τις παραδοσιακές μορφές εκπαίδευσης και να προωθήσει ριζοσπαστικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας.

Ως εκπαιδευτικός, ο Γληνός αφιέρωσε μεγάλο μέρος της ζωής του στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Το 1917, ως μέλος της Επιτροπής Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης, προώθησε την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση, ένα βήμα που θεωρήθηκε επαναστατικό για την εποχή του. Ο Γληνός πίστευε ότι η εκπαίδευση θα έπρεπε να είναι προσβάσιμη σε όλους και ότι η γλώσσα διδασκαλίας έπρεπε να είναι η γλώσσα που μιλά ο λαός, ώστε να γίνει το σχολείο ένας ζωντανός οργανισμός που θα βοηθά στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της δημιουργικότητας των μαθητών.

Η δράση του Γληνού δεν περιορίστηκε μόνο στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ενεργός στον χώρο της πολιτικής, συμμετείχε σε διάφορες αριστερές κινήσεις και συνεργάστηκε με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, αναλαμβάνοντας ρόλους που τον κατέστησαν κεντρική φιγούρα στον αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη και δημοκρατία. Η πολιτική του δραστηριότητα τον έφερε πολλές φορές αντιμέτωπο με το κατεστημένο και του κόστισε την ελευθερία του, καθώς φυλακίστηκε και εξορίστηκε επανειλημμένα για τις ιδέες του.

Ο Γληνός ήταν επίσης ένας σημαντικός συγγραφέας και διανοούμενος. Έγραψε πλήθος άρθρων, δοκιμίων και βιβλίων, στα οποία εξέφρασε τις απόψεις του για την εκπαίδευση, την κοινωνία και την πολιτική. Μεταξύ των σημαντικότερων έργων του είναι το "Εκπαιδευτικά" και "Η Παιδεία και η Κοινωνία", όπου ανέπτυξε τις θεωρίες του για την εκπαιδευτική αναμόρφωση και τη σύνδεση της παιδείας με την κοινωνική αλλαγή. Η γραφή του χαρακτηρίζεται από σαφήνεια και πάθος, καθώς και από μια βαθιά πίστη στην ικανότητα του ανθρώπου να μεταμορφώσει την κοινωνία μέσω της γνώσης και της παιδείας.

Η συμβολή του Γληνού στην εκπαιδευτική αναγέννηση της Ελλάδας και στην προώθηση των κοινωνικών ιδεών παραμένει αδιαμφισβήτητη. Η κληρονομιά του εξακολουθεί να επηρεάζει τη σύγχρονη εκπαιδευτική σκέψη και πολιτική. Ο Δημήτρης Γληνός αποτέλεσε υπόδειγμα διανοούμενου που δεν φοβήθηκε να θυσιάσει την προσωπική του άνεση και ασφάλεια για τις αρχές και τις αξίες που πίστευε. Το έργο του παραμένει πηγή έμπνευσης για όσους αγωνίζονται για μια δικαιότερη και μορφωτικά ανώτερη κοινωνία.

Συνοψίζοντας, η ζωή και το έργο του Δημήτρη Γληνού αντικατοπτρίζουν μια διαρκή δέσμευση για την προώθηση της εκπαίδευσης, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της δημοκρατίας. Μέσα από τη δράση του ως εκπαιδευτικός, πολιτικός και συγγραφέας, ο Γληνός άφησε ανεξίτηλο το στίγμα του στην ελληνική κοινωνία, παραμένοντας μια από τις πιο φωτεινές μορφές του 20ού αιώνα. Η διαρκής προσπάθειά του για μια καλύτερη παιδεία και μια πιο δίκαιη κοινωνία αποτελεί έναν πολύτιμο οδηγό για τις μελλοντικές γενιές, καθώς αναζητούν λύσεις στα διαχρονικά προβλήματα της ανθρωπότητας.

Με την περάτωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών αγαθών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου κ. Θανάση Χρήστου που μου στάθηκε πολύτιμος αρωγός σε όλη την διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Τέλος, δε θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω ιδιαίτερα την οικογένειά μου για την υποστήριξη και την αμέριστη συμπαράσταση σε όλες μου τις προσπάθειες.

Εισαγωγή

Η μελέτη της ζωής και του έργου του Δημήτρη Γληνού αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της νεοελληνικής ιστορίας και διανόησης. Ο Δημήτρης Γληνός, ένας από τους πλέον εξέχοντες Έλληνες διανοούμενους του 20ού αιώνα, άφησε ανεξίτηλο το στίγμα του στην ελληνική παιδεία, την πολιτική σκηνή και τη λογοτεχνία. Μέσα από την πορεία του, αναδεικνύονται σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη γλώσσα, την εκπαίδευση, την πολιτική και την κοινωνική δικαιοσύνη, τα οποία παραμένουν επίκαιρα μέχρι και σήμερα. Στην παρούσα εργασία, θα αναλύσουμε τη ζωή και το έργο του Δημήτρη Γληνού, παρουσιάζοντας τις διαφορετικές πτυχές του μέσα από τέσσερα κύρια κεφάλαια. Κάθε κεφάλαιο θα εστιάσει σε διαφορετικές πλευρές της ζωής και της σκέψης του, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη εικόνα του πνευματικού και κοινωνικού του αποτυπώματος.

Στο πρώτο κεφάλαιο, επικεντρωνόμαστε στη ζωή και την εκπαίδευση του Δημήτρη Γληνού. Γεννημένος το 1882 στη Σμύρνη, ο Γληνός ανέπτυξε από νωρίς μια ιδιαίτερη σχέση με τα γράμματα και τη μάθηση. Η μόρφωσή του περιλάμβανε σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου και έλαβε τις βάσεις για την πνευματική του πορεία. Οι εμπειρίες και οι επιρροές που δέχθηκε κατά την εκπαίδευσή του διαμόρφωσαν τις ιδέες και τις αντιλήψεις του, οι οποίες θα έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα δράση του. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του, ο Γληνός εργάστηκε ως εκπαιδευτικός, διαμορφώνοντας μια νέα αντίληψη για την παιδεία, η οποία συνδύαζε την αγάπη για τη γνώση με την κοινωνική ευαισθησία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζουμε τις πολιτικές θέσεις του Δημήτρη Γληνού. Ξεκινώντας από τις γενικές πολιτικές του αντιλήψεις, προχωρούμε στην ανάλυση της θέσης του στην αριστερά και την ενεργή συμμετοχή του στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ). Ο Γληνός ήταν γνωστός για τις ριζοσπαστικές του αντιλήψεις, οι οποίες βασίζονταν σε αρχές κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας. Η πολιτική του σκέψη ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τις φιλοσοφικές και παιδαγωγικές του απόψεις, καθώς θεωρούσε την εκπαίδευση ως βασικό μέσο κοινωνικής αλλαγής. Στο πλαίσιο της ελληνικής αριστεράς, ο Γληνός κατείχε μια κεντρική θέση. Η προσέγγισή του ήταν βαθιά επηρεασμένη από τις ιδέες του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού, τις οποίες ενσωμάτωσε στην ελληνική πραγματικότητα μέσα από τις δράσεις και τα γραπτά του. Μέσα από το έργο του, ο Γληνός ανέδειξε τη σημασία του ΕΑΜ ως

κεντρικού πυλώνα της αντίστασης κατά της Κατοχής, προωθώντας παράλληλα τις ιδέες της εθνικής ενότητας και της κοινωνικής ανασυγκρότησης.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύουμε τις εκπαιδευτικές θέσεις του Δημήτρη Γληνού, εστιάζοντας στα ιδανικά της παιδείας όπως τα οραματίστηκε. Ο Γληνός θεωρούσε ότι η εκπαίδευση πρέπει να είναι προσβάσιμη σε όλους και να προάγει την κριτική σκέψη και την κοινωνική συνείδηση. Υποστήριξε την ανάγκη για αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος, προκειμένου να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής και των μαθητών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις του για τη γλώσσα. Ο Γληνός ήταν ένθερμος υποστηρικτής της δημοτικής γλώσσας, την οποία θεωρούσε ως το πιο κατάλληλο μέσο διδασκαλίας. Πίστευε ότι η χρήση της δημοτικής στη διδασκαλία θα ενίσχυε την κατανόηση και την αφομοίωση της γνώσης από τους μαθητές. Επιπλέον, ανέπτυξε την έννοια του ιστορισμού, δηλαδή της ιστορικής προσέγγισης στην εκπαίδευση, προκειμένου να βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν τις ρίζες και τις εξελίξεις της κοινωνίας τους. Σημαντική ήταν επίσης η έννοια του Διστόμου, όπως την ανέπτυξε ο Γληνός, η οποία αναφέρεται στην ανάγκη για ηθική και πνευματική ανάπτυξη μέσω της εκπαίδευσης, ώστε να διαμορφωθούν ολοκληρωμένες και συνειδητοποιημένες προσωπικότητες.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, εστιάζουμε στα έργα του Δημήτρη Γληνού, τα οποία αποτελούν σημαντική παρακαταθήκη για την ελληνική λογοτεχνία και παιδεία. Ανάμεσα στα πιο γνωστά έργα του είναι η "Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή", όπου ο Γληνός αναπτύσσει τις απόψεις του για την εκπαίδευση των γυναικών, υποστηρίζοντας την ανάγκη για ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση και την πνευματική ανάπτυξη. Ο "Εκπαιδευτικός Όμιλος" είναι ένα άλλο σημαντικό έργο του, στο οποίο ο Γληνός καταγράφει τις εμπειρίες και τις ιδέες του για την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Τέλος, η "Τριλογία του Πολέμου" αποτελεί μια σειρά από γραπτά που αναδεικνύουν την εμπειρία και τις σκέψεις του Γληνού κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, προσφέροντας πολύτιμες μαρτυρίες και αναλύσεις για την εποχή.

Μέσα από τα κεφάλαια της εργασίας αυτής, επιδιώκεται να προσφερθεί μια ολοκληρωμένη και βαθιά κατανόηση της ζωής και του έργου του Δημήτρη Γληνού. Η προσέγγιση αυτή όχι μόνο αναδεικνύει τις πνευματικές και κοινωνικές του συνεισφορές, αλλά επίσης φωτίζει τις πολύπλευρες πτυχές της προσωπικότητάς του και της σκέψης του. Ο Δημήτρης Γληνός παραμένει μια εμβληματική μορφή, της

οποίας οι ιδέες και οι δράσεις συνεχίζουν να εμπνέουν και να καθοδηγούν τις νέες γενιές, επιβεβαιώνοντας τη διαχρονική τους αξία και σημασία.

Α' Κεφάλαιο

Η ζωή και η εκπαίδευση του Δημήτρη Γληνού

Ο Δημήτρης Γληνός γεννήθηκε το 1882 στη Σμύρνη από μια αριστοκρατική οικογένεια. Αφού αποφοίτησε με εξαιρετικές βαθμολογίες από την Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης, μετακόμισε στην Αθήνα το 1899 για να σπουδάσει στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εκείνη την περίοδο, ήταν ένθερμος υποστηρικτής της καθαρεύουσας.¹ Ωστόσο, το 1904 άλλαξε πορεία και προσχώρησε στο δημοτικιστικό κίνημα, ενώ έπαιξε ενεργό ρόλο ως μέλος του συλλόγου "Έθνος και Γλώσσα". Το 1905, αφού εξετάστηκε με επιτυχία για το διδακτορικό του, ανέλαβε τη θέση του διευθυντή στην "Αναξαγόρειο Σχολή" και, αργότερα, στο "Έλληνογερμανικό Λύκειο" της Σμύρνης.

Το 1908, εξαιτίας των σφοδρών συγκρούσεων που αντιμετώπισε λόγω των δημοτικιστικών του δηλώσεων και άρθρων, αποφάσισε να εγκαταλείψει τη Σμύρνη και να συνεχίσει τις σπουδές του στην Ιένα και τη Λειψία της Γερμανίας. Εκεί, εξέτασε μαθήματα φιλοσοφίας, παιδαγωγικής και πειραματικής ψυχολογίας και ήρθε σε επαφή με τον Γ. Σκληρό, δεχόμενος τις πρώτες επιδράσεις της σοσιαλιστικής θεωρίας και του μαρξισμού. Επίσης, λόγω της συνεργασίας του με τον Ι. Δραγούμη και άλλους δημοτικιστές, συμμετείχε στη δημιουργία του Εκπαιδευτικού Ομίλου.²

Μετά από ένα χρόνο, λόγω οικονομικών δυσχερειών, αποφάσισε να διακόψει τις σπουδές του και να επιστρέψει στην Ελλάδα. Αρχικά διορίστηκε δάσκαλος στο γυμνάσιο της Πλάκας και αργότερα καθηγητής στο Αρσάκειο Λύκειο Αθηνών. Ταυτόχρονα, ανέλαβε την επιμέλεια της έκδοσης του Δελτίου του Εκπαιδευτικού Ομίλου, στο οποίο έγραφε εκπαιδευτικά άρθρα. Το 1912, διορίστηκε διευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης, όπου μετά από ένα χρόνο και με συνεχείς συναντήσεις με τον τότε υπουργό Παιδείας Ι. Τσιριμώκο, η οποία υπηρεσία ανήκε στην Κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου, είχε τον κεντρικό ρόλο και ήταν ο σχεδιαστής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913, η οποία εκφράστηκε μέσω των λεγόμενων Νομοσχεδίων Τσιριμώκου που, παρόλο που κατατέθηκαν, δεν εγκρίθηκαν πλήρως.³

¹ Ε. Αλεξίου, «Δημήτρης Γληνός (εκατό χρόνια από τη γέννησή του)», στη: *Νέα Εστία* 1326 (1 Οκτ. 1982).

² Ε. Ζούζουλα και Θ. Κώστας, «Δημήτρης Γληνός: ο αγωνιστής δάσκαλος, ο ριζοσπάστης παιδαγωγός», περ. *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τχ. 68-69, Δεκ. 2003-Φλεβ. 2004.

³ Μ. Μπέλλα, «Η Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή (1921-1923)», στην: *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ.99, Αύγ.-Οκτώβρ. 2011.

Το 1914, Δημήτρης Γληνός ήταν ένας από τους πρωτοπόρους στη δημιουργία του "Εκπαιδευτικού Συνδέσμου Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης", επικεφαλής του περιοδικού "Αγωγή".⁴ Συνεργαζόμενος με τους Μ. Τριανταφυλλίδη και Α. Δελμούζο, συμμετείχε στην εκπαιδευτική επιτροπή που είχε συσταθεί από τον Ε. Βενιζέλο για τη μελέτη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και την υποβολή προτάσεων. Όταν ο Βενιζέλος παραιτήθηκε, τον απέλυσαν από τη θέση του. Μετά την απελευθέρωσή του τον Ιανουάριο του 1917 - καθώς είχε φυλακιστεί για ένα χρόνο λόγω εξύβρισης του Βασιλέως στα γεγονότα του Νοέμβρη του 1916 - μετέβη στη Θεσσαλονίκη. Εκεί ανέλαβε τη θέση συμβούλου στο Υπουργείο Παιδείας της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης και υπηρέτησε ως Γενικός Γραμματέας. Στην ίδια περίοδο, εφαρμόστηκε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, με το διάταγμα για την εισαγωγή της δημοτικής στη στοιχειώδη εκπαίδευση, κάνοντάς τον πρωτοπόρο της "γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης". Όταν ο Βενιζέλος ηττήθηκε το 1920, παραιτήθηκε και επανήλθε στον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Η Επαναστατική κυβέρνηση του 1922 τον επανέφερε στο υπουργείο, αλλά η δικτατορία του Πάγκαλου τον Ιανουάριο του 1926 τον απέλυσε. Μετά την εμπειρία αυτή, δεν επέστρεψε σε κυβερνητική θέση ή αρνήθηκε να την δεχτεί, αρχίζοντας σιγά-σιγά να προσεγγίζει την αριστερά και τις θέσεις του ΚΚΕ.⁵

Από το 1930, ο Γληνός άρχισε να εμπλέκεται ενεργά στην πολιτική. Το 1934, ταξίδεψε με τον Κώστα Βάρναλη στη Σοβιετική Ένωση και μετά την επιστροφή του δημοσίευσε τις εντυπώσεις του στην εφημερίδα "Νέος Κόσμος".⁶ Το επόμενο έτος, έγινε εξόριστος στον Άη Στρατή από τη δικτατορία του Κονδύλη και αργότερα στη Σαντορίνη από το καθεστώς της "4ης Αυγούστου" του Ι. Μεταξά. Το 1936 εξελέγη βουλευτής, συνεργαζόμενος με το ΚΚΕ.

Τα ταξίδια του ως εξόριστου ήταν κρίσιμα γεγονότα στη ζωή του Γληνού. Μέσα από αυτά ανέπτυξε πολλές δεξιότητες και γνώσεις, ενώ πρόσφερε και πολλά στους συναγωνιστές του, παρά τις δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν. Συχνά, ως εκπαιδευτής, βρίσκονταν στη θέση του μαθητή, όπως και οι συναγωνιστές του. Όταν ήταν απομονωμένος στην Ακροναυπλία το 1937, θεωρούταν ακόμα πιο επικίνδυνος για το μοναρχοφασιστικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου. Η Ακροναυπλία έγινε

⁴ Χ. Αθανασιάδης, «Αγωγή», στην: *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, Αθήνα 2008. σ. 101-102

⁵ Α. Λούδη, «Αναγέννηση» στην: *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, Αθήνα 2008, σ. 188-190.

⁶ Κ. Βάρναλης, *Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού. Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*, Αθήνα 1946, σ. 204.

σημείο αναφοράς για τη ζωή των κρατούμενων και για τις επιστημονικές, κοινωνικές και πολιτικές αναλύσεις.

Στην Ακροναυπλία, ο Γληνός οργάνωσε μαθήματα από το Δημοτικό ως το Γυμνάσιο και διασφάλισε την επιστροφή των βιβλίων και της γραφικής ύλης που είχαν κατασχεθεί.⁷ Έτσι, ξεκίνησαν τα μαθήματα με τον Γληνό ως δάσκαλο.

Λόγω της σημασίας που έδινε στην εξάλειψη του αναλφαβητισμού, οργάνωσε μαθήματα και σεμινάρια για την εκμάθηση μουσικής, υποκριτικής και ξένων γλωσσών. Στην Ακροναυπλία, ο Γληνός έζησε και αναπνέει κάνοντας αυτό που ήξερε καλύτερα από όλους.

Ο κομμουνιστής Γληνός, προτού οδηγηθεί στον Άη Στρατή, γνώριζε ότι είχε επιλέξει τον δρόμο της θυσίας. Στις εξορίες και στις φυλακές, η ζωή του απέκτησε νόημα και σκοπό, και συνεχίζει τον αγώνα για την ελευθερία και το δίκιο.⁸ Στις αρχές του 1941 συνελήφθη και κρατήθηκε από την Ειδική Ασφάλεια. Στη διάρκεια της κατοχής, πρωταγωνίστησε στις διαδικασίες για την ίδρυση του Ε.Α.Μ. και συνέταξε το ιδεολογικό-πολιτικό μανιφέστο "Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ". Ο Γληνός πέθανε τα Χριστούγεννα του 1943, προετοιμαζόμενος να επιστρέψει στην Ελλάδα και να ηγηθεί της κυβέρνησης της. Το International Bureau of Education της UNESCO τον συμπεριέλαβε μεταξύ των 100 πιο σημαντικών διανοούμενων του κόσμου.⁹

⁷ «Η άφιξη ενός μαχόμενου διανοητή και παιδαγωγού, σε συνδυασμό με την ήδη αποκτηθείσα πείρα και το υψηλότερο ποσοτικά και ποιοτικά υπόβαθρο των κρατούμενων, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο να διευρυνθούν και να εμπλουτιστούν τα μαθήματα, και ως προς το περιεχόμενο και ως προς τη μεθοδολογία. Η Ακροναυπλία θα αποτελέσει σημείο αναφοράς και πρότυπο από δω και στο εξής, και για την οργάνωση της φυσικής και πνευματικής ζωής των κρατούμενων και για την καθαρότητα, επικαιρότητα και εγκυρότητα των επιστημονικών, κοινωνικών, πολιτικών, και ιδεολογικών αναλύσεων». Βλ. στο: Β. Μπαρζιώτας: «Το είπε η Ακροναυπλία! – Τι λέει επ' αυτού η Ακροναυπλία;», στο: *Τα πέτρινα πανεπιστήμια*, Αθήνα, 2005, σ. 127.

⁸ Οικοδόμος, «Δημήτρης Γληνός: Ο δάσκαλος της εξορίας», στην ιστοσελίδα: *Ατέχνως*, 26/12/2014, διαθέσιμο στο: <https://atexnos.gr/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CE%BF-%CE%B4%CE%AC%CF%83%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BE%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/>, ημερομηνία προσπέλασης, 25/04/2024.

⁹ Δ. Γληνός, *Άπαντα*, Εισαγωγή - Σημειώσεις Φ. Ηλιού, τ. 1, σ. 27

Β' Κεφάλαιο

Οι πολιτικές θέσεις του Δημήτρη Γληνού

2.1. Οι πολιτικές του αντιλήψεις

Ο Γληνός περιγράφει τη ζωή του ως μια «βραδεία εξέλιξη με αντιμετώπιση προβλημάτων». Η συνεχής προσπάθεια του ήταν να κατανοήσει την κατάσταση και τα προβλήματα της περιοχής του. Κινείται προς την αριστερά, από τον κλασικό καθαρουμενισμισμό στον διαλεκτικό υλισμό, από τον Μιστριώτη στον Λένιν. Παρά την αστική του καταγωγή, ο Γληνός με τη δραστηριότητά του και την εμπειρία του στην εκπαίδευση, καθώς και σε άλλους τομείς, ανακαλύπτει τις σοσιαλιστικές και μαρξιστικές ιδεολογίες. Συνεργάζεται με το Κομμουνιστικό Κόμμα και στη συνέχεια εντάσσεται ενεργά στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος.

Ο Δ. Γληνός έχει ενσωματώσει βαθιά την θεωρία των Μαρξ, Λένιν, και Στάλιν. Σε αυτή τη δύσκολη εποχή, αντιλαμβάνεται τη γέννηση της νέας σοσιαλιστικής κοινωνίας. Το ξέσπασμα της ανθρώπινης ιστορίας είναι αναπόφευκτο λόγω των κοινωνικών νόμων που αναπτύχθηκαν από τον καπιταλισμό, σε ένα πλαίσιο συγκρούσεων, όπως προέβλεψε ο Μαρξισμός από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα. Ο Γληνός, ένας άνθρωπος που συνδυάζει θεωρία και δράση, επικεντρώνεται στον πυρήνα του Μαρξισμού: την κατανόηση ότι η ιστορία διαμορφώνεται από τις μαζικές οργανωμένες σε κόμμα πρωτοποριακές δυνάμεις, μέσω αγώνων που εκφράζουν τις κοινωνικές ανάγκες. Έτσι, γίνεται μέλος του ΚΚΕ μετά από περισσότερα από πενήντα χρόνια.¹⁰

Η άλλη όψη του Γληνού αναδεικνύεται μέσα από τη συμμετοχή του στον κομμουνισμό. Είναι ο διανοητής που αγωνίζεται για την αλλαγή του κόσμου. Εντός του Κόμματος, ο Γληνός αισθάνεται άνετα και φυσικά εκφράζει τον εαυτό του. Η πλούσια προσωπικότητά του αναδεικνύεται στο κατάλληλο περιβάλλον.¹¹ Η πλουτοκρατική ολιγαρχία τον αντιμετωπίζει με εχθρότητα, αλλά αυτό δεν τον εμποδίζει να εργάζεται αφοσιωμένα και με χαρά. Δραστηριοποιείται στην οργάνωση της νεολαίας στην ΕΠΟΝ, γράφει άρθρα στον Ριζοσπάστη, αναλύει τα προβλήματα

¹⁰ Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού, ό. π., σ. 210.

¹¹ Οικοδόμος, «Δημήτρης Γληνός: Ο δάσκαλος της εξορίας», στην ιστοσελίδα: *Ατέχνως*, 26/12/2014, διαθέσιμο στο: <https://atexnos.gr/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CE%BF-%CE%B4%CE%AC%CF%83%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BE%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/>, ημερομηνία προσπέλασης, 25/04/2024.

του Κόμματος μέσω της Κομμουνιστικής Επιθεώρησης και δημιουργεί φυλλάδια που καταδικάζουν τους εχθρούς του λαού. Εκφράζει το βαθύτατο μίσος του ενάντια στις πλουτοκρατικές δυνάμεις, τόσο ξένες όσο και εγχώριες, που με βίαια, αθέμιτα μέσα και ψευδείς προφάσεις προσπαθούν να καταστείλουν τον μεγάλο αγώνα του ελληνικού λαού.

2.2. Η θέση στην Αριστερά

Η μεγαλοϊδεατική ιδεαλιστική παράδοση της Ευαγγελικής Σχολής αρχικά τον επηρεάζει και έτσι βρίσκεται νεαρός φοιτητής φιλολογίας να διαδηλώνει στα «Ευαγγελικά», το 1901 με την πλευρά του Μιστριώτη, ενάντια στην μετάφραση του ευαγγελισμού στην δημοτική γλώσσα. Ο καθαρευουσιανισμός κι ο ιδεαλισμός δεν θα τον κερδίσουμε για πολύ. Ήδη από το 1904 γίνεται μέλος στο δημοτικιστικό σωματείο «Εθνική Γλώσσα», ενώ το 1907 δημοσιεύει την πρώτη του μελέτη με την μέθοδο του διαλεκτικού ματεριαλισμού για την επανάσταση των Νεότουρκων.

Ο συνδυασμός βιοπάλης και ακαδημαϊκών σπουδών, κοινωνιολογικών μελετών και μαρξιστικής φιλοσοφίας, οδηγούν σύντομα τον Γληνό στο πλευρό του λαού και της δημοτικής Γλώσσας. Το 1911, με την επιστροφή του στην Ελλάδα, ο Γληνός εντάσσεται στον Εκπαιδευτικό Όμιλο (ΕΟ) που έχει μόλις ιδρυθεί. Μετά από αγώνες ο ΕΠΟΝ επιτυγχάνει να εντάξει στο πρόγραμμα των βενιζελικών την διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας για την εκλαΐκευση της εκπαίδευσης.

Ο Γληνός μέσα από το γλωσσικό ζήτημα αλλά και το κοινωνικό και το εκπαιδευτικό αντιλαμβάνεται ήδη την πάλη των τάξεων μόνο που σε αυτήν παίρνει αρχικά μέρος με την αστική τάξη ελπίζοντας σε ένα διαφωτιστικό ρόλο ανάλογο με αυτόν που έχει παίξει στις επαναστάσεις σε όλες τις χώρες της Ευρώπης και σε άλλες στιγμές τις ιστορίας.¹²

Το 1911, το Σύνταγμα καθιερώνει τη δημοτική ως επίσημη γλώσσα του κράτους και το βενιζελικό κόμμα προωθεί τα νομοσχέδια για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ωστόσο, αυτά παραμένουν ανεφάρμοστα λόγω της αντίθεσης των Φιλελευθέρων. Το 1913, ο Γληνός αναλαμβάνει τη διεύθυνση του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης και ίδρυσε το συνδικαλιστικό επιστημονικό σωματείο Μέσης

¹² Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού, ό. π., σ. 212

Εκπαίδευσης, το οποίο εκδίδει το περιοδικό «Αγωγή».¹³ Το 1917, γίνεται γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας και πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, προωθώντας την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο μέσω αναγνωστικών όπως τα «Ψηλά Βουνά».

Ζητά τη στήριξη των βενιζελικών για τη δημιουργία ενός σύγχρονου ελεύθερου Πανεπιστημίου κατά του ψευδοκλασικισμού, αλλά δεν λαμβάνει ανταπόκριση. Το ίδιο έτος ιδρύει τη Γυναικεία Σχολή, και το 1924, κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Παπαναστασίου, αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας.¹⁴

Κατά τη δεκαετία του 1920, αν και για ηθικούς λόγους δεν αναλαμβάνει τη θέση πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο Γληνός γίνεται συνειδητός της αντίφασης της αστικής τάξης που στρέφεται ενάντια στην πρόοδο. Κατά τη δικτατορία του Πάγκαλου το 1926, καταργούνται το Μαρσάλειο Διδασκαλείο και η Παιδαγωγική Ακαδημία και ο Γληνός απολύεται για «οικονομικούς λόγους».

Η διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου αποτελεί τη δεύτερη σημαντική πράξη της ζωής του Γληνού. Ο πυρήνας της διαμάχης που αναπτύσσεται από το 1926 είναι η ταξική φύση της παιδείας. Σε μια ιστορική συνεδρίαση, ο Γληνός, ακόμη και χωρίς να είναι κομμουνιστής, διατυπώνει με σαφήνεια και καθαρότητα τη μαρξιστική-λενινιστική θέση, υποστηρίζοντας ότι η εκπαίδευση είναι πάντα συνδεδεμένη με τη σύνθεση της κοινωνίας και χρησιμοποιείται ως όπλο από την κυρίαρχη τάξη για τη διασφάλιση των συμφερόντων της και την προστασία των προνομίων της.

Η ομάδα των προοδευτικών δυνάμεων κερδίζει την πλειοψηφία στον Εκπαιδευτικό Όμιλο, αποδεικνύοντας την επίδραση του μαρξισμού και ειδικότερα της ιδεολογικής κληρονομιάς της Οκτωβριανής Επανάστασης στη διάνοηση της χώρας μας. Ο Γληνός ιδρύει τότε το περιοδικό «Νέος Δρόμος» για την ενίσχυση του πλευρού της εργατικής τάξης.¹⁵

Ταυτόχρονα, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας ενισχύει την παρουσία του στον εκπαιδευτικό τομέα και το συνδικαλιστικό κίνημα των φοιτητών. Στη 6η Ολομέλεια του 1934, διευκρινίζει το πρόγραμμά του, με τον Γληνό να αντιδρά με τη δήλωση «Βλέπω φως».

¹³ Φ. Ηλιού, «Εισαγωγικό σημείωμα», στα *Άπαντα Δημ. Γληνού*, τ. 1, Αθήνα 1983, σ. 101.

¹⁴ Π. Ρούσου, *Η Μεγάλη Πενταετία*, τ. 2, Αθήνα 1982, σ. 14.

¹⁵ Οικοδόμος, «Δημήτρης Γληνός: Ο δάσκαλος της εξορίας», *ό. π.*

Παράλληλα, η νέα θητεία των βενιζελικών καθιστά τον αντικομμουνισμό ως κυρίαρχο ιδεολογικό κίνημα, με τις πολιτικές διώξεις συνδικαλιστών να γίνονται κεντρικό θέμα στην ελληνική κοινωνία. Η στενότητα της αστικής τάξης απέναντι στις επαναστατικές ιδέες μετατρέπει τα σχολεία σε κέντρα αυταρχισμού και ιδεολογικής εκπαίδευσης, προετοιμάζοντας το έδαφος για την εκδήλωση του εκφασισμού με τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936.

Τα χρόνια 1929-1936 αποτελούν τη «δύσκολη πνευματική χειρωναξία» για τον Γληνό, που διαθέτει πολύτιμο χρόνο στη μελέτη του λεξικού του Ελευθερουδάκη. Η συμμετοχή του στο συνδικαλιστικό αγώνα μεταφέρεται από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο στα φοιτητικά σωματεία και τις αντιφασιστικές διαδηλώσεις.¹⁶ Ο Γληνός διοργανώνει εκδηλώσεις για τους διωκόμενους συνδικαλιστές και αρθρογραφεί σε αριστερά και προοδευτικά περιοδικά όπως ο «Θησαυρός των Παιδιών», το «Πρωτοπόρο», το «Νέοι Πρωτοπόροι», τον «Κύκλο» και τον «Ριζοσπάστη».

Στο τέλος, σε μια πραγματικά δύσκολη εποχή (1936), ο Γληνός εντάσσεται στο ΚΚΕ. Το 1936 είχε εκλεγεί βουλευτής του Παλλαϊκού Μετώπου. Συλλαμβάνεται από την μεταξική δικτατορία και φυλακίζεται στην Ακροναυπλία και την Ανάφη μαζί με πολλά στελέχη του ΚΚΕ. Καθοριστική για την ιδεολογική του ωρίμανση είναι η παραμονή του στην εξορία του Αϊ-Στρατή με άλλους Κομμουνιστές. Στις εξορίες, ο Γληνός αντιμετωπίζει όλες τις δοκιμασίες με αξιοπρέπεια και διακρίνεται για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που θα τον διακρίνουν ως πρωτοπόρο στέλεχος του ΚΚΕ.¹⁷

Το 1939, ο Γληνός μεταφέρεται στη Σαντορίνη όπου του απαγορεύεται η επαφή ακόμα και με τους ντόπιους. Λόγω της κλονισμένης υγείας του, μεταφέρεται στην Αθήνα για κατ' οίκον περιορισμό. Παρ' όλα αυτά, ο Γληνός αξιοποιεί τον χρόνο του για θεωρητικές μελέτες, συγγράφοντας τη "Τριλογία του Πολέμου".¹⁸

Κατά την περίοδο του αγώνα του με τους φασίστες, ο Γληνός έρχεται σε επαφή με την Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ τον Μάιο του 1941. Η ελληνική

¹⁶ Δ. Γληνού, *Εκλεκτές σελίδες*, Αθήνα 1971, σ. 24-59

¹⁷ Ο Βάρναλης γράφει: «Εκεί στην εξορία ο Γληνός ξανάγινε δάσκαλος όχι πια των δασκάλων παρά των αγωνιστών του λαού. Έκανε σειρά ενδιαφέρουσες ομιλίες για πολλά ζητήματα (για την υλική και την πνευματική απολύτρωση των λαών της Σοβιετικής Ένωσης, για το πως πρέπει να γράφουμε κλπ.). Αλλά το ρόλο του δασκάλου δεν τον περιόριζε μονάχα σ' αυτές τις ομιλίες παρά έκανε και δουλειά διαφωτιστή. Ήταν ο δάσκαλος μianής από τις πολλές ομάδες των εξοριστών, αλλά δυστυχώς εγώ δεν ανήκα στην ομάδα του». Βλ. στο: Κ. Βάρναλης, «Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΓΛΗΝΟΣ, του Κώστα Βάρναλη», στην ιστοσελίδα: *στηθάγχη*, 22/-8/2013, διαθέσιμο στο: https://stithaghi.blogspot.com/2013/08/blog-post_22.html, ημερομηνία προσπέλασης 25/04/2024.

¹⁸ Γ. Δ. Μπουμπούς, «Γληνός, Δημήτρης», λήμμα στην Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974, Αθήνα 2008.

Ασφάλεια τον παραδίδει στους Ιταλούς, ενώ λόγω της υγείας του (υπατικές κρίσεις) μεταφέρεται στο Ναυτικό Νοσοκομείο και αργότερα αποφυλακίζεται.

Το 1942, ο Γληνός συμμετέχει στην Β΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ και το Δεκέμβριο του ίδιου έτους εκλέγεται στην Κεντρική Επιτροπή και το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ. Αμέσως μπαίνει στην μάχη για την οικοδόμηση του Ε.Α.Μ., γράφοντας το μανιφέστο του «Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ». Παράλληλα, συνεργάζεται με την Κομμουνιστική Επιθεώρηση και τον Ριζοσπάστη, ενώ αργότερα εκδίδει το βιβλιαράκι «Οι εχθροί του λαού» και ξεκινάει τη μελέτη του «Σημερινά προβλήματα του ελληνισμού».¹⁹

Το 1943, ανεβαίνει στα «Ψηλά Βουνά» της ελευθερίας για να αναλάβει τη θέση του ως επικεφαλής της ΠΕΕΑ, όπως είχε προταθεί από το ΕΑΜ. Δυστυχώς, δεν καταφέρνει να ολοκληρώσει αυτό το έργο, καθώς χάνει τη ζωή του στην επέμβαση του Δεκέμβρη του 1943.

2.3. Οι αντιλήψεις του για τον ρόλο του ΕΑΜ μέσα από το έργο του

Για να επικοινωνήσει αποτελεσματικά με τον ελληνικό λαό σχετικά με το ρόλο και τις στοχεύσεις του Ε.Α.Μ., ο Γληνός συνέγραψε το βιβλίο «Τι είναι και τι θέλει το Ε.Α.Μ.». Κυκλοφόρησε για πρώτη φορά τον Σεπτέμβρη του 1942, σε μια δύσκολη περίοδο κατοχής.²⁰

Το βιβλίο αποσκοπούσε στην ενημέρωση του λαού για το νόημα και τις δράσεις του εθνικού αγώνα, όπως αυτός διατυπώνεται στο κεντρικό πρόγραμμα του Εθνικού Απελευθερωτικού Αγώνα. Το βιβλίο γρήγορα διαδόθηκε από χέρι σε χέρι, προσφέροντας στον λαό κατανόηση για τα ζητήματα και τις υποχρεώσεις του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα, καθώς και για τα μεταπολεμικά ζητήματα που αφορούσαν τη λαϊκή κυριαρχία.

Μέσα από τις σελίδες αυτού του βιβλίου, ο Γληνός απηύθυνε μια ισχυρή πολεμική κραυγή προς το έθνος, καλώντας: «Εμπρός όλοι οι Έλληνες, όλοι οι ζωντανοί άνθρωποι αυτής της γης, ενταχθείτε στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο».

Ο Γληνός στο βιβλίο αυτό επιχειρεί να κατανοήσει και να εξηγήσει στον ελληνικό λαό τη σοβαρότητα της κατάστασης και τους πραγματικούς υπεύθυνους για

¹⁹ Ε. Αλεξίου, «Δημήτρης Γληνός (εκατό χρόνια από τη γέννησή του)», στη: *Νέα Εστία* 1326 (1 Οκτ. 1982)

²⁰ Δημήτρης Γληνός: *«Απαντα»*, τόμος Α΄, Αθήνα 1898, σσ. κζ.

την κατάσταση του πολέμου. Περιγράφει με λεπτομέρεια την καθημερινότητα των ανθρώπων στις πόλεις και τα χωριά, τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν από τους διάφορους κατακτητές της Ελλάδας και το πώς αυτοί εκμεταλλεύονταν την ιδιοκτησία του λαού, από ζώα και τρόφιμα μέχρι μεταφορικά μέσα. Επιπλέον, τονίζει τις δυσκολίες στην επιβίωση και πώς οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν την έλλειψη τροφής, παρά την αύξηση των κερδών τους.

Για να εκφράσει τη σοβαρότητα της κατάστασης, ο Γληνός αναφέρεται στη φράση του Ρήγα Φεραίου: «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή». Κατά τη γνώμη του Γληνού, αυτή η φράση είναι η απάντηση που πρέπει να δώσει ο ελληνικός λαός στη ξένη τυραννία και στην εγχώρια σκλαβιά. Με αυτή τη φράση, ο ελληνικός λαός αποφασίζει να αγωνιστεί, να παλέψει, να νικήσει και να απαλλαγεί οριστικά από τους κατακτητές, ασχέτως είτε ήταν ξένοι είτε εγχώριοι. Αυτό το κίνητρο ήταν αρκετό για να ξεκινήσει η προσπάθεια να διατυπωθούν συνθήματα για τον αγώνα και να οργανωθούν δυνάμεις για αυτό.

Για τον Γληνό, ο αγώνας με τη σοβαρότητα που φέρει, δεν μπορεί να διεξαχθεί με απλά συνθήματα ή ασυνεννόητες και διεσπαρμένες οργανώσεις.²¹ Ολόκληρος ο αγώνας πηγάζει από την αντικειμενική πραγματικότητα εκείνης της εποχής και από την ψυχική διάθεση του λαού. Για να επιτύχει ο αγώνας, πρέπει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και την ψυχική διάθεση του λαού, να αγγίζει τον λαό για την πραγματική λευτεριά του, που θα είναι ριζωμένη σε όλη την καθημερινότητά του.

Οι σκοποί και τα χαρακτηριστικά του αγώνα πρέπει να βασίζονται στις ανάγκες και τις επιθυμίες του λαού, για να οδηγήσουν τον αγώνα στη σωστή κατεύθυνση και στην επιτυχή οργάνωσή του. Σύμφωνα με τον Γληνό, ο αγώνας πρέπει να έχει ξεκάθαρα απελευθερωτικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι ο λαός πρέπει να απεγκλωβιστεί από τους κατακτητές, να ελευθερώσει τον τόπο του και να παλέψει για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του στη ζωή και στον πολιτισμό. Με αυτόν τον τρόπο πιστεύει ότι θα ανοίξει ο δρόμος για μια ελεύθερη, πολιτισμένη και δημοκρατική Ελλάδα. Αυτός ο σκοπός είναι κατά τη γνώμη του Γληνού, ο μοναδικός και ο πρώτος που πρέπει να προβληθεί σε εκείνη τη χρονική περίοδο.²²

Επίσης, ο Γληνός επισημαίνει ότι η μορφή αυτού του αγώνα πρέπει να είναι παλλαϊκή, να αγγίζει όλα τα στρώματα του λαού, από τον απλό εργάτη μέχρι τον

²¹ Δ. Γληνός, *Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*, Αθήνα 1944, σ. 10.

²² Δ. Γληνός, *Άπαντα*, Εισαγωγή - Σημειώσεις Φ. Ηλιού, τ. 1, σ. 28

διανοούμενο. Έτσι, αν ακολουθηθεί αυτή η μορφή, ο αγώνας χαρακτηρίζεται ως εθνικός, ένας εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας που θα φέρει το ποθητό αποτέλεσμα. Επιπλέον, ο Γληνός τονίζει την ανάγκη για ενότητα στους σκοπούς, στην οργάνωση και στην ίδια την καθοδήγηση του αγώνα, μια ανάγκη που προέρχεται από τον ίδιο το λαό.

Τονίζει ότι, παρά την καλή πρόθεση ορισμένων ομάδων να αναλάβουν μέρος του αγώνα, χωρίς την κατανόηση της βασικής απαίτησης για ενότητα στους σκοπούς, δεν θα υπάρξουν αποτελέσματα. Ειδικά, πιστεύει ότι θα οδηγηθούμε σε ολέθρια αποτελέσματα. Η βασική απαίτηση για την ενότητα στους σκοπούς είναι καίρια. Στη συνέχεια, παραθέτει τους σκοπούς ενός εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα όπως τους παρουσιάζει στο βιβλίο του:

Πρώτα-πρώτα η ενότητα στους σκοπούς. Οι σκοποί ενός εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, σύμφωνα με τον Γληνό, είναι:

α) Η καθημερινή πάλη για να αποφευχθεί η εξαθλίωση του λαού, η πείνα, η αρρώστια και οι υλικές στερήσεις. Συμπληρώνει ότι αφήνοντας το λαό να πεθάνει στους δρόμους, είναι συνειδητός απατεώνας και συνεργάτης του εχθρού. Επομένως, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας αρχίζει από την καθημερινή πάλη για το ψωμί, τα συσσίτια, τα μεροκάματα και τα φάρμακα.

β) Η καθημερινή αντίσταση, τόσο παθητική όσο και ενεργητική, ενάντια στον κατακτητή και στα κοπέλια του, και η αποφυγή κάθε συμβιβασμού με τη σκλαβιά.

γ) Η καθημερινή προσπάθεια για να παραλύσουν οι δυνάμεις του κατακτητή, να μην εξυπηρετούνται οι πολεμικοί σκοποί του με την εργασία και τα υλικά μας.

δ) Η ενεργητική αντίσταση στη βία, η απάντηση στη βία με βία, ο ένοπλος αγώνας και η τελική ένοπλη εξέγερση.

Ο Γληνός, λοιπόν, επισημαίνει τη σημασία της ενότητας στους σκοπούς και της καθημερινής πάλης για την επιβίωση και την απελευθέρωση του λαού από τον κατακτητή ως κεντρικά στοιχεία ενός εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Ο Γληνός τονίζει ότι ένας εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας πρέπει να προσφέρει μια συνέχεια μετά την απελευθέρωση. Αυτό σημαίνει ότι η ελευθερία πρέπει να στερεωθεί και να κατοχυρωθεί, και πρέπει να αξιοποιηθεί προς το συμφέρον του λαού κατά την περίοδο της ειρήνης. Η αναγκαιότητα και η σημασία

του αγώνα γίνονται κατανοητές όταν ο λαός αντιλαμβάνεται τη σπουδαιότητα και τα οφέλη της αυτοδιαχείρισης, αντί να βασίζεται σε 'ξένα χέρια'.²³

Πιο συγκεκριμένα, ο Γληνός περιγράφει τους μετέπειτα σκοπούς του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ως εξής:

α) Μόλις ο λαός διώξει τους ξένους κατακτητές, θα δημιουργήσει μια κυβέρνηση από την ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού παλλαϊκού αγώνα, από κόμματα και ομάδες που θα τον έχουν οδηγήσει στην πάλη και τη νίκη.

β) Θα αποκατασταθούν αμέσως όλες οι λαϊκές ελευθερίες, όπως η ελευθερία του λόγου, του τύπου και της συγκέντρωσης, και θα δοθεί γενική αμνηστία.

γ) Θα προκηρυχτούν αμέσως εκλογές για Συνταχτική Εθνοσυνέλευση, που θα συντάξει το λαοκρατικό πολίτευμα της χώρας, σύμφωνα με την κυρίαρχη λαϊκή θέληση.

Ο δεύτερος αυτός μέρος του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα αποτελεί τη φυσική συνέχεια και ολοκλήρωση του πρώτου, καθώς αποσκοπεί στην αποκατάσταση και κατοχύρωση της εσωτερικής λευτεριάς. Το να δέχεσαι το πρώτο και να μη δέχεσαι το δεύτερο σημαίνει ότι προσβλέπεις στην εξουσία για να αντικαταστήσεις τον ξένο τύραννο. Αυτοί είναι οι μόνοι πραγματικοί σκοποί ενός σημερινού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, σύμφωνα με τις αντικειμενικές συνθήκες και την αληθινή θέληση του λαού.

Για να πραγματοποιηθούν αυτοί οι σκοποί, ο Γληνός τοποθετεί ως δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό την ενότητα στην οργάνωση. Δηλαδή, ο αγώνας πρέπει να είναι μία και ενιαία, όχι ασύντακτη με πολυκέφαλες ομάδες που καθεμιά θα ακολουθεί το δικό της δρόμο. Πρέπει να υπάρχει μια σταθερή και φωτισμένη πορεία, μια παλλαϊκή και πανελλήνια οργάνωση που θα μπορεί να κινητοποιεί τον λαό, να τον φέρει σε αγώνες που θα έχουν σημασία και σκοπό, και μέσω αυτού θα πετύχει και το τελικό αποτέλεσμα.²⁴

Τέλος, ο Γληνός καλεί τον λαό να αφήσει στην άκρη τα προσωπικά του ζητήματα, τις φιλοδοξίες και τα μίσση, και να ενωθεί στην οργάνωση και καθοδήγηση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, με στόχο να οδηγήσει τον Ελληνικό λαό προς την ελευθερία.

Σημαντικό κεφάλαιο στο έργο του Γληνού είναι το ζήτημα της ηγεσίας. Επισημαίνει ότι ο αγώνας πρέπει να έχει πνευματική, πολιτική και στρατιωτική

²³ Δ. Γληνός, *Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*, Αθήνα 1944, σ. 41.

²⁴ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 51

ηγεσία. Η ηγεσία πρέπει να συντονίζει όλες τις προσπάθειες, να παλεύει καθημερινά για το φρόνημα του λαού και να διατηρεί αμείλικτη πίστη στα ιδανικά και τους σκοπούς του αγώνα.

Πέρα από την ηγεσία, ο Γληνός υπογραμμίζει τη σημασία της ομαδικότητας στον αγώνα. Ο λαός πρέπει να ενεργεί με συλλογικό πνεύμα, και κάθε ενέργεια πρέπει να εντάσσεται σε ένα γενικό πλαίσιο με συγκεκριμένο σκοπό.

Ακόμη, ο Γληνός αναφέρεται στη σημασία της απομόνωσης από τον κατακτητή και της αποφυγής κάθε επαφής με αυτόν. Τονίζει την ανάγκη για συνεχή αγώνα για τα δικαιώματα του λαού και τη σημασία της πειθαρχίας και της σκόπιμης ενέργειας.²⁵

Κλείνοντας το βιβλίο του, ο Γληνός εμπνυχώνει τον λαό να αναλάβει την ευθύνη του αγώνα για την δική του λευτεριά: «Εμπρός! Όλοι οι ζωντανοί Έλληνες και Ελληνίδες ατσαλώσετε τα χέρια σας και την ψυχή σας για τον υπέρτατο αγώνα».

²⁵ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 55

Γ' Κεφάλαιο

Οι εκπαιδευτικές του θέσεις

3.1. Τα ιδανικά της Παιδείας σύμφωνα με τον Γληνό

Η εκπαίδευση, όπως εικάζει ο Δημήτρης Γληνός, μπορεί να συγκριθεί με έναν χώρο όπου οι πηγές της γνώσης είναι πλούσιες και συνεχώς ρέουν, γεμίζοντας το περιβάλλον με αξίες και ιδέες.²⁶ Αυτός ο ειδικός χώρος, παρότι είναι σύνθετος και τεχνητός, παραμένει ένα σημαντικό εργαλείο δημιουργίας και ανάπτυξης. Οι μαθητές αντλούν γνώσεις και εμπνέονται από ποικίλους τομείς όπως η τέχνη, η φιλοσοφία, η επιστήμη, η θρησκεία και η ηθική.

Στον πυρήνα της εκπαίδευσης βρίσκονται δύο κύριοι πυλώνες: η επιθυμία του ανθρώπου να διαμορφώσει το ιδανικό του εαυτό και η ανάγκη να διαμορφωθεί η ψυχή του παιδιού. Αυτή η διαδικασία απαιτεί ζωντανία και δραστηριότητα, καθώς η ανθρώπινη εξέλιξη συνδέεται άρρηκτα με την επιδίωξη των στόχων και των ιδανικών.

Ο πρώτος πυλώνας, η επιθυμία να διαμορφωθεί το ιδανικό του ανθρώπου, απαιτεί σταθερές ρίζες στη ζωή, αλλά και την ανάπτυξη της προσωπικής αξίας και προτεραιότητας. Αυτή η διαδικασία είναι κοινωνική και αποτελεί δημιούργημα όλων, προσφέροντας στο άτομο την ικανότητα να ενσωματωθεί και να ενισχύσει την κοινωνία.

Σύμφωνα με τον Γληνό, η διαμόρφωση της εκπαίδευσης επηρεάζεται από τρεις βασικούς παράγοντες: την κυρίαρχη εξουσία, τα κοινωνικά αιτήματα και τις εθνικές ανάγκες. Τα ιδανικά που κυριαρχούν σε μια κοινωνία αντικατοπτρίζουν συχνά τις επιθυμίες των ισχυρών, που επιζητούν την προσαρμογή όλων των κοινωνικών λειτουργιών στα συμφέροντά τους. Ωστόσο, οι κοινωνικές αναταραχές και οι επιθυμίες για αλλαγή μπορούν να δημιουργήσουν νέες κοινωνικές καταστάσεις που αμφισβητούν την επίσημη παιδεία και την κυρίαρχη εξουσία.

Συνολικά, η εκπαίδευση πρέπει να εστιάζει σε ένα κοινό, ολοκληρωμένο ιδανικό που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις συνθήκες κάθε κοινότητας. Αυτή η προσέγγιση διαμορφώνει μια παιδεία που είναι ζωντανή, προσαρμοσμένη και

²⁶Δ. Γληνού, *Εκλεκτές σελίδες*, Αθήνα 1971, σ. 63

δημιουργική, αντανακλώντας τις διαφορετικές ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.²⁷

Ο δεύτερος ακρογωνιαίος λίθος της παιδείας εστιάζει στην διαμόρφωση της ψυχής του παιδιού. Σύμφωνα με τον Γληνό, η ψυχή μπορεί να είναι είτε καλή είτε κακή. Η καλή ψυχή είναι ευέλικτη και ανοιχτή σε αλλαγές, ενώ η κακή υποτίθεται ότι είναι προδιατεθειμένη για απώλεια. Η ψυχή του παιδιού αντανακλά σε μικρή κλίμακα τη ψυχή ενός ενήλικα, με κάποιες διαφορές.

Παρ' όλα αυτά, είναι δυνατό να ορίσουμε μια ψυχή ως καλή ή κακή; Και αν ναι, με ποια κριτήρια και ποιος ορίζει αυτά τα κριτήρια; Μπορεί κάποιος να χαρακτηρίσει τη ψυχή ενός μικρού παιδιού ως καλή ή κακή πριν ακόμα αυτός αναπτύξει την προσωπικότητά του και πριν γνωρίσει τον κόσμο; Πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψη ότι το παιδί δεν έχει τη δυνατότητα να γίνει απλώς ό,τι επιθυμεί ο ενήλικας, αλλά έχει δική του οργανική πραγματικότητα και καθορισμένες δυνατότητες και ενδιαφέροντα.²⁸

Στην άποψη του Γληνού, η παιδεία αποτελεί ένα εργαλείο υποστήριξης. Πρέπει να προέρχεται από το εσωτερικό προς το εξωτερικό, ώστε να γίνει εξαγωγή και αναγωγή της γνώσης. Η παιδεία δεν πρέπει να αγνοεί την υπάρχουσα γνώση και τη ψυχική πραγματικότητα, αλλά να συμβαδίζει με τη νέα γνώση. Πρέπει να παρέχει κατάλληλους ερεθισμούς και να προωθεί το ενδιαφέρον του παιδιού προς τη γνώση, αφήνοντάς το να ανακαλύψει τα ενδιαφέροντά του.

Η ιδανική αγωγή δεν πρέπει να είναι απλώς μια αφηρημένη έννοια, αλλά πρέπει να πηγάζει από τη ζωή και να την αντικατοπτρίζει. Οι ατομικές διαφορές των ψυχών είναι πολλές, αλλά υπάρχουν ορισμένες σημαντικές ιδιότητες που μπορούν να κατηγοριοποιηθούν, όπως η ζωντάνια και η αρετή.

Η ψυχή πρέπει να είναι ζωντανή, και η αγωγή πρέπει να ενισχύει αυτήν τη ζωντάνια. Η δραστηριότητα, η άσκηση, η δράση και η δημιουργικότητα θεωρούνται ως υψηλές απαιτήσεις για την αγωγή. Η ψυχή πρέπει να αναπτύσσει αρετές μέσα από αυτήν τη διαδικασία. Μόνον έτσι μπορεί να επιτευχθεί η σωστή αγωγή.

Η γλώσσα που μαθαίνει το παιδί, οι τρόποι με τους οποίους αποκτά γνώσεις καθώς μεγαλώνει, και οι συνδέσεις μεταξύ των εξωτερικών γεγονότων και της ψυχικής του ζωής, αποτελούν στοιχεία που συνδέουν το παιδί με τον ιδανικό σκοπό

²⁷ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 68.

²⁸ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 69.

της αγωγής. Αυτά είναι τα βασικά στοιχεία που δημιουργούν μια γέφυρα μεταξύ της ατομικής ψυχής και του ιδανικού της αγωγής.²⁹

Μια παιδεία που είναι σωστή επιδιώκει να επιτύχει την εναρμόνιση της ατομικής ψυχής με το εξωτερικό ιδανικό της. Κάθε παιδεία που αποκλίνει από αυτήν την αρχή θεωρείται "τυφλή" ή "άρρωστη", δημιουργώντας δυσαρμονία μεταξύ της ψυχής του ανθρώπου και του ιδανικού της παιδείας. Σύμφωνα με τον Γληνό, ένας σωστός δάσκαλος πρέπει να είναι πάντα ένας κοινωνικός αναμορφωτής, ένας φέρων ιδεών και αξιών.

Σύμφωνα με τον στοχαστή, μόνον σε μια κοινωνία με σοσιαλιστική οργάνωση είναι δυνατό να υλοποιηθεί το ιδανικό της σωστής παιδείας. Η παιδεία πρέπει να ετοιμάζει όλους τους πολίτες, ανεξαρτήτως φύλου, με απόλυτη διαφάνεια και ισότητα, λαμβάνοντας υπόψη τις φυσικές τους ικανότητες και τις ανάγκες της ζωής. Κύρια έννοια και στόχος της παιδείας πρέπει να είναι η δημιουργική δραστηριότητα.

Ο σκοπός της αγωγής είναι να εξοπλίσει τον άνθρωπο με την ικανότητα να εκφράζεται δημιουργικά και να προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη, οδηγώντας τον προς την ελευθερία και τη χαρά της ζωής. Επίσης, σκοπός είναι ο άνθρωπος να εργάζεται δημιουργικά και να συμμετέχει ενεργά στον πολιτισμένο κόσμο, προασπίζοντας μια ενότητα του ανθρώπινου πολιτισμού. Επιπλέον, είναι σημαντικό για το άτομο να ξεπερνά τις τάσεις που δημιουργούν εμπόδια στην ενότητα, όπως τα εθνικά ιδιαίτερα.

Ένας σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση της παιδείας είναι η επαφή με το γραπτό λόγο και η επιθυμία να μάθει κανείς, προκειμένου να εμπλουτίσει τις γνώσεις του και να αναπτύξει τη διανόησή του. Επίσης, σημαντική είναι και η προφορική επικοινωνία, που είναι ένα σημαντικό μέσο για τη μετάδοση γνώσεων και την ανταλλαγή απόψεων.

Ανάμεσα στις αιτήσεις για την ελληνική παιδεία στη διακήρυξη του σοσιαλιστικού δημοτικισμού, οι οποίες υποστηρίχθηκαν ένθερμα από τον Γληνό, ήταν η αύξηση των δαπανών για τη δημόσια παιδεία και η αποκέντρωση της διοίκησής της στα χέρια των δασκάλων και του λαού.

Επιπλέον, η προτεραιότητα αυτού του ρεύματος περιλάμβανε την οργάνωση της υποχρεωτικής μετεκπαίδευσης και επαγγελματικής εκπαίδευσης όλων των ειδών, την αναδιοργάνωση της Μέσης Παιδείας με πολύμορφα σχολεία ανάλογα με τις

²⁹ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 81.

ικανότητες των παιδιών και τις κοινωνικές λειτουργίες τους. Επίσης, περιλάμβανε τη σοβαρή μελέτη και εφαρμογή της μεθόδου του σχολείου εργασίας σε όλα τα είδη σχολείων, τη δημιουργία προτύπων σχολείων εργασίας, και την κατάλληλη μετεκπαίδευση του προσωπικού. Επίσης, περιλάμβανε την ενοποίηση και διαβάθμιση των δασκάλων όλων των σχολείων και την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού του λαού.³⁰

Τέλος, ο Γληνός επισημαίνει ότι μια απλή μεθοδολογική αλλαγή στην εκπαίδευση δεν είναι αρκετή για την ανάπτυξη του ιδανικού της ανθρωπιστικής παιδείας. Αν και η εισαγωγή των μεθόδων του σχολείου εργασίας είναι σημαντική, αυτό μόνο του δεν δίνει ουσιαστικό χαρακτήρα στη λαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο Γληνός πιστεύει ότι είναι απαραίτητη μια ριζική και καθολική αλλαγή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

3.2. Οι αντιλήψεις του για τη γλώσσα

Μια από τις κύριες του θέσεις στο πλαίσιο της ανανέωσης και αναζωογόνησης της εκπαίδευσης βασιζόταν σε σύγχρονα εκπαιδευτικά πρότυπα και διεθνώς αναγνωρισμένες πρακτικές. Μια από τις μάχες που δίνονταν αφορούσε τη γραφή, και ειδικότερα την ορθογραφία της ελληνικής γλώσσας. Υποστήριζε ότι έπρεπε να γίνει αλλαγή στην ορθογραφία προκειμένου να συμβαδίσει με τις εξελίξεις της κοινωνίας και να απλουστευθεί, ακολουθώντας διεθνείς προδιαγραφές. Αυτή η προσπάθεια αντιμετώπισε αντίσταση από ορισμένους τομείς της κοινωνίας που είχαν συμφέροντα στη διατήρηση της παλαιάς ορθογραφίας. Συνειδητοποιώντας τη δυσκολία και την αντίφαση ανάμεσα στην προφορική γλώσσα και την ορθογραφία, προτείνει μια επανεξέταση της γραφής προς την κατεύθυνση της φωνητικής γραφής, αντί της ιστορικής, η οποία είχε γίνει περίπλοκη και δυσνόητη.³¹

Έπειτα, ο Δ. Γληνός πρότεινε τη φωνητική γραφή της ελληνικής γλώσσας και την υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου. Αυτή η πρόταση μπορεί αρχικά να φανεί επιπολαιότητα ή ακόμα και ως προσπάθεια καταστροφής της ελληνικής γλώσσας.

³⁰ Θ. Χασεκίδου-Μάρκου, *Η ανθρωπιστική παιδεία στην ελληνική εκπαίδευση. Από τον Αδαμάντιο Κοραή στη σύγχρονη προσέγγιση*, σ. 103-104.

³¹ Γ. Κελεμένης. «Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων». Στο *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα, σ. 466 – 468.

Ωστόσο, αυτή η άποψη δεν μπορεί να επικρατήσει χωρίς επιστημονική τεκμηρίωση και απόδειξη.

Όπως είναι γνωστό, η αρχαία ελληνική γλώσσα προσάρμοσε και εξέλιξε το φοινικικό αλφάβητο. Αυτό το προσαρμοσμένο αλφάβητο, σύμφωνα με τα νέα γλωσσικά πρότυπα, ενσωματώθηκε και στη λατινική γραφή. Μια συνοπτική αναδρομή στην εξέλιξη της γλώσσας και της γραπτής γλώσσας καθιστά σαφές ότι δεν υπήρξε προσπάθεια αλλαγής από τις ρίζες του αλφαβήτου και της ορθογραφίας, αλλά μάλλον μια συνεχής εξέλιξη και προσαρμογή σε διεθνή και τοπικά πρότυπα, κρατώντας την καταγωγή της από το αρχαίο ελληνικό αλφάβητο.

Ο Δ. Γληνός και άλλοι εκσυγχρονιστές της ελληνικής γλώσσας πρότειναν τη φωνητική γραφή ως μια προσέγγιση που θα ενημέρωνε και απλοποιούσε την ελληνική γλώσσα, βασιζόμενοι σε επιστημονικές μελέτες. Η φωνητική γραφή αντιστοιχούσε τον προφορικό λόγο σε γραπτή μορφή. Αυτοί οι εκσυγχρονιστές πίστευαν πως έπρεπε να ελευθερωθεί η ελληνική γλώσσα από τα βάρη του παρελθόντος και να απλοποιηθεί στο γραπτό λόγο, αγνοώντας τις συντηρητικές φωνές όπως οι δημοσιογράφοι και ορισμένοι επιστήμονες. Αυτό θα διευκόλυνε την ορθογραφία και την κατανόηση της γλώσσας, ενώ θα μείωνε το κόστος εκτύπωσης των ελληνικών κειμένων, αφού η χρήση του λατινικού αλφαβήτου ήταν πιο οικονομική και πρακτική. Αυτή η προσέγγιση θα διευκόλυνε επίσης τη διασπορά και την ανάπτυξη της ελληνικής κουλτούρας και πολιτισμού παγκοσμίως.

Το κύριο επιχείρημα ήταν ότι η ελληνική γλώσσα θα μπορούσε να γίνει πραγματικά πιο εύκολη στην ορθογραφία της, αποφεύγοντας τη δύσκολη διαδικασία και την μακρόχρονη εκμάθηση της ορθογραφίας, καθώς και τον ψυχικό καταναγκασμό του εκπαιδευτή στον εκπαιδευόμενο μέσω αντιφατικών πληροφοριών που δεν αντιστοιχούν με τον προφορικό λόγο.³²

Επιπλέον, λόγω της διαφορετικής απεικόνισης του ίδιου φωνήεντος και του συνδυασμού δύο φωνηέντων ως προς την προφορά τους, η αντιστοίχιση του προφορικού με το γραπτό λόγο θα επιτυγχάνονταν και θα παρεμποδιζόταν μόνιμα οι δυσκολίες στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και της ορθογραφίας της.

Αυτή η προσέγγιση θα ελευθερώνει χρόνο που θα μπορούσε να διατεθεί για την εκμάθηση άλλων επιστημών, όπως τα Μαθηματικά και η Φυσική, ενώ θα

³²Α. Αγγελακοπούλου, *Δημοτική γλώσσα και εκπαίδευση: Εικόνες Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού από τις πρώτες παιδαγωγικές συνεδριάσεις του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου. Στο Σ. Μπουζάκης (επιμ.), 6^ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης. Ελληνική Γλώσσα και Εκπαίδευση*, 30 Σεπτεμβρίου, 1 – 2 Οκτωβρίου 2011 (σ. 693 – 704). Πάτρα 2011.

συνέβαλλε επίσης στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού μας, καθώς δεν θα υπήρχε η ανησυχία για την ορθή γραφή της γλώσσας.

Η προοπτική που ανοίγονταν θα επέτρεπε στην ελληνική γλώσσα να είναι πιο προσβάσιμη διεθνώς μέσω των γραπτών κειμένων, καθώς θα αντιστοιχούσε το ελληνικό αλφάβητο με αυτό που είχε ήδη υιοθετηθεί από πολλές ανεπτυγμένες χώρες, όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Γερμανία.

Επιπλέον, σε σειρά άρθρων σχετικά με την αγραμματοσύνη του ελληνικού λαού, επισημαίνονταν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα έχει ανάγκη ριζικής αναδιοργάνωσης προκειμένου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής.

Μετά από την αναγνώριση των βαθύτερων αιτιών της αγραμματοσύνης, προτάθηκε η απλοποίηση της ελληνικής ορθογραφίας, με την κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων, πρόταση που είχε υποβληθεί από τον Ελισαίο Γιαννίδη.

Ένα εναλλακτικό σύστημα θα ήταν να διατηρηθεί ένας τόνος για κάθε τονιζόμενη λέξη και να καταργηθούν τα διπλά σύμφωνα. Προτείνεται επίσης η αντικατάσταση των συνδυασμών αυ, ηυ, ευ με τους αντίστοιχους φωνηεντικούς ήχους τους, καθώς και η χρήση της ι στη συνίζηση σε όλες τις περιπτώσεις. Η προσέγγιση αυτή μπορεί να μελετηθεί και να προσαρμοστεί με επιτυχία, όπως έδειξαν οι Έλληνες της Ρωσίας που ήδη εφάρμοσαν ανάλογες μεταρρυθμίσεις στην ελληνική γλώσσα.

Μια άλλη πρόταση είναι η υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου, ενώ η τρίτη και πιο επιτυχημένη λύση θεωρείται ότι είναι αυτή που διατηρεί τη συνέχεια με την αρχαία ορθογραφία, αποφεύγοντας έτσι τις διπλές οπτικές εικόνες για κάθε λέξη. Αυτό απλοποιεί τη μάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και υπερβαίνει τυχόν ψυχολογική αντίσταση από μέρους των μαθητών. Επίσης, υπενθυμίζεται ότι το αλφάβητο κατάγεται από τους Φοίνικες και ότι το Λατινικό αλφάβητο είναι επίσης ελληνικής προέλευσης.³³

Σε σχέση με τη γλώσσα, προτείνεται η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας από το δημοτικό σχολείο έως το πανεπιστήμιο, ενισχύοντας την ιδέα της ενότητας γλώσσας μεταξύ του λαού. Όσον αφορά την καθαρεύουσα, εάν υπάρχουν μνημεία που αξίζει να διατηρηθούν, θα πρέπει να μεταφραστούν στη δημοτική γλώσσα.

Σχετικά με τον κλασικισμό, η μελέτη της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γλώσσας προτείνεται να περιορίζεται σε επαγγελματίες όπως οι φιλόλογοι, νομικοί

³³ Θ. Χασεκίδου-Μάρκου, *ό. π.*, σ. 106.

και θεολόγοι. Τα αρχαία κείμενα θα πρέπει να διαβάζονται από όλους σε μετάφραση στη δημοτική. Έτσι, ο κλασικισμός θα ενσωματώσει το σύγχρονο περιεχόμενο που προσφέρει ο σύγχρονος πολιτισμός.

Τέλος, όσον αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα, προτείνεται μια ολοκληρωμένη αναδιοργάνωση από το δημοτικό σχολείο έως το πανεπιστήμιο, συμπεριλαμβανομένων των προγραμμάτων εκπαίδευσης και των μεθόδων εκμάθησης.³⁴ Αυτή η προσέγγιση θεωρείται σωστή για την αντιμετώπιση του προβλήματος της αναλφαβητισμού σε ευρύτερη κλίμακα.

Ο Δημήτρης Γληνός δεν ήταν ο μόνος που ασχολήθηκε με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ιδίως όσον αφορά τη γλωσσική πτυχή. Άλλοι επιστήμονες και εκπαιδευτικοί όπως ο Μένος Φιλήντας, ο Γιάννης Σιδέρης, ο Φώτης Γιοφύλης, ο Νίκος Χατζηδάκης, ο Κώστας Προύσης, ο Κώστας Καρθαίος, και ο Ιωάννης Γ. Μπενάκος συμμετείχαν ενεργά σε αυτήν την προσπάθεια.

Αυτοί οι επιστήμονες ανέπτυξαν πλούσιο έργο και άρθρα σχετικά με τη φωνητική γραφή της ελληνικής γλώσσας και την υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου. Προσεγγίζοντας το θέμα ιστορικά και επιστημονικά, απάντησαν στις ενστάσεις που εκφράζονταν στους εκπαιδευτικούς και επιστημονικούς κύκλους της εποχής.³⁵

Στα άρθρα τους, αναφέρθηκαν στις προσπάθειες για φωνητική γραφή της γλώσσας που είχαν ξεκινήσει από το 1800 μ.Χ. και προχώρησαν σε μια μικρή αναδρομή στην ιστορία της γραφής της γλώσσας, εστιάζοντας στον προφορικό λόγο. Επίσης, ανέφεραν τη σημασία των Ελλήνων της Ρωσίας, οι οποίοι συνέβαλαν στη φωνητική γραφή και στην υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου, παραπέμποντας στην επανάσταση της Ρωσίας για την απελευθέρωσή τους και στην ανάγκη μιας αντίστοιχης επανάστασης στην ορθογραφία της ελληνικής γλώσσας.

Ο Μένος Φιλήντας συνέβαλε με τα άρθρα του στο βιβλίο με τίτλο "Φωνητική Γραφή". Ανάμεσα στα κείμενά του περιλαμβάνονται τα "Πρέπει να γράφουμε με τη Λατινική αλφάβητο", "Λατινική Γραφή", και "Λατινικό αλφάβητο από οικονομική άποψη". Ο Δημήτρης Γληνός συνέταξε το κείμενο με τίτλο "Η θεραπεία της αγραμματοσύνης". Ο Γιάννης Σιδέρης συνέβαλε με το κείμενο "Η σημασία του αγώνα για το Λατινικό αλφάβητο". Ο Φώτης Γιοφύλης επεξήγησε την απλοποίηση

³⁴ Α. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Το «ανακοπτόμενο άλμα»: Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833 – 2000*, Αθήνα 2013, σ. 73.

³⁵ Δ. Θεοδώρου, «Βασικές έννοιες και αρχές της ερμηνευτικής ως μεθόδου παιδαγωγικής έρευνας», στο: *Μακεδόν*, τχ. 6, 1999, σ. 205 – 219.

της γραφής με το Λατινικό αλφάβητο. Ο Γιάννης Χατζηδάκης προκάλεσε σκέψεις με το κείμενό του "Σημερινές αντιλήψεις για την γραφή των πολιτισμένων γλωσσών". Ο Κώστας Προύσης συνέταξε το άρθρο "Graeca sunt, non scribuntur". Ο Κώστας Καρθαίος εξέτασε τη χρήση των λατινικών χαρακτήρων για τη γραφή της νέας ελληνικής. Τέλος, ο Γιάννης Γ. Μπενάκος πρόσθεσε το άρθρο του "Ορθογραφία και Στραβογραφία" για να ολοκληρώσει τη συλλογή άρθρων του βιβλίου "Φωνητική Γραφή".

3.3. Οι απόψεις περί δημοτικής γλώσσας και το γλωσσικό μέσο διδασκαλίας

Στο σημείο αυτό θα μιλήσουμε για τη δημοτική γλώσσα και τις απόψεις που διαμορφώθηκαν γύρω από τον δημοτικισμό. Επίσης, θα αναφερθούμε στη γλώσσα και στη χρησιμότητά της ως εργαλείο διδασκαλίας.

Το γλωσσικό ζήτημα εμφανίστηκε το 1834, όταν ο Αδαμάντιος Κοραΐς πρότεινε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους και δημιούργησε μια ιστορία γύρω από αυτήν.³⁶ Διάφοροι λόγιοι της εποχής του Γληνού, όπως ο Ψυχάρης, ο Βηλαράς, ο Καταρτζής και ο Χριστόπουλος, διαφώνησαν δημόσια για τη χρήση της καθαρεύουσας ως "άχρηστης" γλώσσας και άρχισαν να εκφράζουν τις απόψεις τους. Αυτό οδήγησε σε διχασμό μεταξύ των υποστηρικτών της καθαρεύουσας και των δημοτικιστών.

Τα γεγονότα των Ευαγγελιακών το 1901 και των Ορεστιακών το 1903 προκάλεσαν σύγκρουση μεταξύ των υποστηρικτών του Δημοτικισμού και των υποστηρικτών της καθαρεύουσας, καταλήγοντας σε αιματηρά επεισόδια. Η ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1910 αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την αλλαγή της γλώσσας. Ο Γληνός, ο Δελμούζος και ο Τριανταφυλλίδης, υπέρμαχοι του Δημοτικισμού, ήταν βασικοί ιδρυτές του Ομίλου.³⁷

Η πρώτη επιτυχής προσπάθεια για την καθιέρωση της Δημοτικής γλώσσας στα σχολεία ήταν το 1917, υπό την κυβέρνηση Βενιζέλου. Η προσωρινή κυβέρνηση ορίζει τη δημοτική ως τη γλώσσα που θα χρησιμοποιείται στις πρώτες τάξεις του σχολείου. Αυτή η πολιτική εφαρμόζεται για τρία χρόνια, διάρκεια της κυβέρνησης του Βενιζέλου.

³⁶ Γ. Μπαμπινιώτης, *Το γλωσσικό ζήτημα*, Αθήνα 2011, σ. 88.

³⁷ Δ. Θεοδώρου, *ό. π.*, σ. 220.

Η μεταρρύθμιση αυτή αντιπροσώπευε μια εκπαιδευτική αλλαγή που βασιζόταν στην αρχή ότι η εκπαίδευση είναι δικαίωμα όλων των πολιτών, ανεξαρτήτως προέλευσης και οικονομικών δυνατοτήτων τους, και όχι ένα προνόμιο ορισμένων κοινωνικών ομάδων. Παράλληλα, υποστήριζε ότι η εκπαιδευτική αλλαγή πρέπει να εστιάζεται στις θετικές επιστήμες, να προσαρμόζει το σχολείο στις οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας με τη δημιουργία τεχνικού κλάδου και να βασίζεται το περιεχόμενο της διδασκαλίας στην αντικειμενικότητα και την κοινωνική λειτουργικότητα των γνώσεων. Με άλλα λόγια, αντιπροσώπευε μια αστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.³⁸

Για τον Γληνό, η καθαρεύουσα, ακόμα και στο στόμα του πιο καλού ρήτορα, είχε κάτι καθαρά διανοητικό και ψυχικά υποδεέστερο. Σύμφωνα με την άποψή του, η καθαρεύουσα υποχρέωνε σε ένα ξερό και τεχνητό ύφος, σε φάσεις στερεότυπες και αφύσικες, σε ένα αντιρεαλιστικό ύφος που απωθούσε το παιδί. Του έλειπε η αμεσότητα, που ήταν κάτι μαθημένο και προσκολλιόταν στις ψυχές των ανθρώπων. Ως παραδείγματα αναφέρει τον Ίων Δραγούμη και τον Βενιζέλο. Ο Δραγούμης, παρά τη θέση του υπέρ της δημοτικής γλώσσας, χρησιμοποιούσε την καθαρεύουσα, ενώ ο Βενιζέλος, ο μεταρρυθμιστής, ποτέ δεν μίλησε στο λαό ή στη Βουλή στη δημοτική. Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύονται και κατανοούνται πλήρως τα συμφέροντα που εμπλέκονται στο γλωσσικό ζήτημα και στην κυριαρχία της δημοτικής γλώσσας.³⁹

Σύμφωνα με τον Γληνό, η λύση στο γλωσσικό ζήτημα θα είχε έρθει με την οργανωμένη πρωτοπορία του προλεταριάτου και τη μετάβαση της πολιτικής εξουσίας στα χέρια της εργατικής τάξης. Ο Ψυχάρης ήταν κεντρική προσωπικότητα σε αυτήν την προσπάθεια, υψώνοντας το ιδανικό της αλλαγής της γλώσσας στην εκπαίδευση και την πνευματική πρόοδο.⁴⁰

Σύμφωνα με τον Γληνό, ο δημοτικισμός παρουσιάζεται σε διάφορα στάδια ή μορφές, όπως περιγράφει στα έργα του. Αυτά τα στάδια εμφανίζονται σε συγκεκριμένη σειρά χρονικά, αναδεικνύοντας την εξέλιξη της γλωσσικής ιδεολογίας και την εμβάθυνση του δημοτικισμού. Καθένα από αυτά τα στάδια - το φιλολογικό, το εκπαιδευτικό και το εθνικο-κοινωνικό - ήταν σχεδιασμένο να στηρίζει θετικά τη γλωσσική μεταβολή. Αυτές οι μορφές, αν και διαφορετικές στην ονομασία, είχαν παρόμοιους στόχους με τα αντίστοιχα στάδια.

³⁸ Α. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι*, σ. 12.

³⁹ Α. Φραγκουδάκη, *ό. π.*, σ. 42.

⁴⁰ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 2, Αθήνα 1971, σ. 12-13.

Η πρώτη μορφή, η λογοτεχνική ή μορφική, επέκτεινε τη χρήση της δημοτικής στη λογοτεχνία, αναζωογονούσε τη γραπτή γλώσσα και ενθάρρυνε τη δημιουργικότητα. Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός επιδίωκε την ανανέωση του εκπαιδευτικού συστήματος με τη διδασκαλία στη δημοτική, με στόχο τη βελτίωση της εκπαίδευσης μέσω της γλώσσας. Αντίστοιχα, ο κοινωνικο-πολιτικός δημοτικισμός επιδίωκε την πρόοδο και την κοινωνική μεταρρύθμιση μέσω της διάδοσης της δημοτικής γλώσσας, προωθώντας ένα αστικό κράτος και επαγγελματική κατάρτιση.⁴¹

Στο φιλολογικό στάδιο, η προσοχή επικεντρώνεται στην αναβίωση της νεοελληνικής λογοτεχνίας, με τον στόχο της απομάκρυνσης της καθαρεύουσας από τη γραπτή έκφραση. Αυτό προωθεί τη χρήση του πεζού λόγου και δημιουργεί ένα νέο λογοτεχνικό πεδίο.

Τα κείμενα που συνέγραφαν στην καθαρεύουσα απευθύνονταν σε ένα περιορισμένο κοινό εκλεκτών ατόμων που κατανόησαν τη χρήση και τη σημασία της. Γενικά, το φιλολογικό στάδιο επιδίωκε τη μεταμόρφωση της πνευματικής ζωής μέσω της γλωσσικής αλλαγής. Μια βασική αρχή ήταν η ένταξη του σχολείου στην κοινωνία και η ενίσχυση της αλληλεπίδρασης τους.

Το στάδιο του εκπαιδευτικού δημοτικισμού υπήρξε σύμβολο επαναστατικής ιδεολογίας, με στόχο την ανανέωση της παιδείας. Δεν επιδίωκε απλώς τη μόρφωση των παιδιών με μια απομακρυσμένη και άχρηστη γλώσσα, αλλά με μια νέα και ζωντανή γλώσσα. Έβλεπε την ανάγκη για νέες ιδέες και μεθόδους στην εκπαίδευση, θεωρώντας ότι η παιδεία πρέπει να είναι δημοκρατική, με τον μαθητή ως κύριο πρωταγωνιστή.⁴²

Όταν ο δημοτικισμός ξεπερνά τα προηγούμενα στάδια, εγείρεται σε ιδανικό επίπεδο με στόχο την ολοκληρωτική μεταμόρφωση της ελληνικής ζωής σε ένα αναγεννημένο κίνημα που είναι εθνικό και κοινωνικό. Το εθνικο-κοινωνικό στάδιο αποσκοπεί στην παντοκρατορία της ελληνικής, εθνικής και κοινωνικής ζωής, διεκδικώντας μια νέα, δημοκρατική κοινωνία με ίσες ευκαιρίες και δικαιώματα για όλους. Κυριότερο αίτημά του είναι η αντιμετώπιση των εκμεταλλευτών, ιδιαίτερα των φτωχών και των ανέχριων, με σκοπό τη δημιουργία μιας προοδευτικής κοινωνίας

⁴¹ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 4, Αθήνα 1971, σ. 115.

⁴² Α. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι*, σ. 45.

που θα αλλάξει τη ζωή για όλους. Συνολικά, ο φιλολογικός δημοτικισμός αναδεικνύει την κατάρρευση του ψεύτικου ειδώλου της καθαρεύουσας.⁴³

Ο δημοτικισμός αντιπροσωπεύει τη στενή σχέση μεταξύ κοινωνίας και γνώσης μέσω της γλώσσας. Ήταν η αναγέννηση της πνευματικής ζωής. Ωστόσο, ο δημοτικισμός δεν μπόρεσε να αποφύγει την κρίση. Μέσα από την πορεία του κινήματος, παρατηρήθηκαν ατέλειες, δισταγμοί, αναρχία και έλλειψη υποταγής, καθώς και αδυναμίες και επιπολαιότητες, ακόμα και αρνήσεις, ακόμα και έντονα στοιχεία αμφισβήτησης. Οι δυσκολίες αυτές προέκυψαν από την αστάθεια στην κατανόηση και την επίτευξη των αρχικών ιδανικών. Μια κρίση σε ένα κίνημα εμφανίζεται μόνο όταν παρουσιάζεται μια αδυναμία ή μια χαλάρωση στην πίστη στο ιδανικό και στην προσπάθεια για την υλοποίησή του. Όταν υπάρχουν αμφιβολίες και ανασφάλεια που οφείλονται στην αδυναμία και όταν διακυβεύονται οι αρχικοί στόχοι και οι προθέσεις. Εκεί που οι αντιθέσεις και ο διχασμός οδηγούν σε απώλεια και αναστροφή των στόχων, αυτό συνεπάγεται το τέλος του αρχικού σκοπού.

Σύμφωνα με τον Γληνό, η κρίση του δημοτικισμού ήταν πολυεπίπεδη και είχε διπλή σημασία. Αντιπροσωπευόταν τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές προκλήσεις, λόγω της εμφάνισης παλαιών συντηρητικών δυνάμεων. Ωστόσο, ο Γληνός υποστήριζε ότι μια κρίση δεν είναι πάντα επικίνδυνη, γιατί μπορεί να μην έχει καταλυτική επίδραση. Υπάρχουν κρίσεις που είναι συνθετικές στη ζωή των ατόμων και ακόμα και στη ζωή ενός ολόκληρου λαού, οι οποίες προκαλούν αμφιβολίες, ενισχύουν την πίστη, προκαλούν δισταγμούς που οδηγούν σε αποφάσεις, διχασμούς που αποκαλύπτουν αλήθειες, και αντιθέσεις που ενισχύουν τα ιδανικά, δημιουργώντας έτσι δημιουργικές κρίσεις.

Η κρίση του δημοτικισμού προήλθε από τη χαλάρωση στην κατανόηση και στην προσπάθεια επίτευξης του ιδανικού. Δισταγμοί, αμφιβολίες, προσαρμογή στο προσωρινό, και αποκλίσεις από το ιδανικό και τους στόχους ήταν μερικά από τα θέματα που οδήγησαν στην κρίση του δημοτικισμού.⁴⁴

Κατά τον Γληνό, ο δημοτικισμός χρεοκόπησε τελικά επειδή η αστική τάξη δεν είχε σκοπό να επιλύσει το γλωσσικό ζήτημα. Εάν επιλυόταν ένα τέτοιο ζήτημα, όπως

⁴³ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 2, Αθήνα 1971, σ. 19.

⁴⁴ Ένα παράδειγμα της κρίσης αυτής ήταν η γλωσσική αναρχία, όπως φανερώθηκε μέσω του σκόπιμου ανακατεύτηκαν λέξεων, φράσεων και προτάσεων από την καθαρεύουσα στη δημοτική, δημιουργώντας ένα είδος νέου "εξευγενιστικού αρχαϊσμού". Με αυτόν τον τρόπο, αντιγράφονταν μηχανικά στοιχεία από μια γλώσσα που αποτυπώνει μια ψυχρή πραγματικότητα, αντίθετη με τη ζωή. Βλ. Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 2, Αθήνα 1971, σ. 31.

το γλωσσικό, θα αποτελούσε την αρχή για το ξύπνημα της συνείδησης των μαζών, κάτι που δεν συνέβαινε και δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα πολλών πολιτικών της εποχής.⁴⁵

Στην ομιλία του το 1907 στο Ελληνογερμανικό Λύκειο της Σμύρνης, ο Γληνός συνδέει τη δημοτική γλώσσα με την εκπαίδευση. Με μια διατύπωση που αποφεύγει την άμεση υπεράσπιση της δημοτικής ως σχολικής γλώσσας, χρησιμοποιεί τον όρο "οιασδήποτε γλωσσικής μορφής", υπονοώντας ότι μπορούν να συμπεριληφθούν έργα γραμμένα και στη δημοτική στο μάθημα των νέων ελληνικών. Αυτή η έμμεση διατύπωση δίνει στους δημοτικιστές εκπαιδευτικούς έναν τρόπο να αμφισβητήσουν τις επίσημες απόψεις της εποχής για τη γλώσσα, καθώς και για τη σχολική γλώσσα ειδικότερα.⁴⁶ Τέλος, αναφέρει ότι θα περιλαμβάνονται έργα του 19ου αιώνα "ανεξάρτητα από τη γλωσσική τους μορφή"⁴⁷, σχετικά με το μάθημα των νέων ελληνικών στο Ελληνικό σχολείο.⁴⁸

Το 1911, σε δήλωσή του για τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, ο Γληνός εξέφρασε τη συσχέτιση της γενικής παρακμής του ελληνικού λαού με το ελληνικό σχολείο. Στον δεύτερο τόμο του Δελτίου του Εκπαιδευτικού Ομίλου, θεωρεί ότι η μητρική γλώσσα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εκπαίδευση του παιδιού, διότι μέσω αυτής είναι ικανός να εκφράζεται εκφραστικά και να κατανοεί το διαβασμένο.⁴⁹ Επίσης, αναγνωρίζει τη σημασία του σχολείου ως αντικατοπτρισμό των ιδεολογιών της κοινωνίας και συνδέει τις μεταρρυθμίσεις με την εκπαιδευτική διαδικασία. Η εισαγωγή της δημοτικής ως σχολικής γλώσσας, σύμφωνα με τον Γληνό, οδήγησε στη "νίκη του νέου ψυχικού κόσμου". Παρόλα αυτά, η μετάβαση αυτή δεν κατάφερε να εξαλείψει πλήρως το αρχαϊστικό ιδανικό που επικρατούσε, κυρίως μεταξύ των δασκάλων. Στη συνέχεια, το 1920, στην εργασία του για το δημιουργικό ιστορισμό, εκφράζει τη σύνδεση του ελληνικού πολιτισμού με το παρελθόν ως αίτιο της πνευματικής κατάπτωσης και υπογραμμίζει την ανάγκη αξιοποίησης του δημοτικιστικού κινήματος ως λύση.⁵⁰

Ο Γληνός ορίζει τον ιστορισμό ως τη συνειδητή προσπάθεια να διατηρηθούν οι αξίες του παρελθόντος ως απόλυτες ή να μετουσιωθούν και να γίνουν πηγές ζωής.

⁴⁵ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 116.

⁴⁶ Ι. Κορδάτος, *Δημοτικισμός και Λογιοτατισμός. Κοινωνιολογική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος*, Αθήνα 1974, σ. 92.

⁴⁷ Δ. Γληνός, *Άπαντα*, τ. 2, Αθήνα 1983, σ. 80

⁴⁸ Δ. Γληνός, *Άπαντα*, τ. 1, Αθήνα 1983, σ. 130

⁴⁹ Δ. Γληνός, *Άπαντα*, τ. 2, Αθήνα 1983, σ. 73

⁵⁰ Δ. Γληνός, *Άπαντα*, τ. 1, Αθήνα 1983, σ. 532

Καθώς οι σύγχρονες αξίες κλονίζονται, η συνειδητή επιστροφή στο παρελθόν είτε υποστηρίζει είτε αμφισβητεί τις υφιστάμενες αξίες. Αυτή η στροφή και προσκόλληση σε αξίες που δεν δημιούργησε ο λαός ή δανείστηκε από άλλες κοινωνίες μπορεί να οδηγήσει σε στασιμότητα ή να καθοδηγήσει το παρόν.

Ο Γληνός περιγράφει τον ιστορισμό αυτό ως τη συνειδητή προσπάθεια να διατηρηθούν ή να αναδειχθούν οι αξίες του παρελθόντος ως πηγές ζωής. Καθώς οι σύγχρονες αξίες ανατρέπονται, η επιλογή να επιστραφεί κανείς στο παρελθόν μπορεί είτε να στηρίζει είτε να αμφισβητήσει τις υφιστάμενες αξίες. Αυτή η εστίαση σε αξίες που δεν προήλθαν από τη σύγχρονη κοινωνία μπορεί να οδηγήσει είτε σε στασιμότητα είτε να καθοδηγήσει το παρόν. Θα εξηγήσουμε σύντομα μερικά σημεία της έννοιας αυτής, ενώ πιο λεπτομερώς θα αναλυθεί η έννοια του ιστορισμού σε επόμενη ενότητα. Ο ιστορισμός, λοιπόν, διαιρείται σε δύο είδη: α) αυτούσια μεταφορά και αναπαραγωγή αξιών β) ανασύσταση αξιών.

Στο πρώτο είδος, ένας λαός πιστεύει ότι έχει επιτύχει την τελειότητα ως προς τις αξίες του, καθιστώντας το παρόν ανεπιθύμητο και ασήμαντο. Το ιδανικό βρίσκεται στο παρελθόν, και εκεί επικεντρώνεται η προσοχή. Η αντιγραφή και η αναπαραγωγή τύπων οδηγούν στην απώλεια της ουσίας. Αυτός είναι ο άγονος ιστορισμός, ο οποίος εκφράζεται κυρίως μέσω της γλώσσας.⁵¹

Σχετικά με το δεύτερο είδος ιστορισμού, το οποίο σχετίζεται με τη μετουσίωση αξιών, αυτές δεν αντιπροσωπεύουν πάντα τις απόψεις όλου του λαού. Αντίθετα, οι αξίες προέρχονται από κοινωνικές τάξεις ή ομάδες που έχουν την εξουσία να διαμορφώνουν ή να διατηρούν αξίες του πολιτισμού, ενεργώντας σύμφωνα με τα δικά τους συμφέροντα και τις επιρροές που δέχονται.

Κατά την περίοδο της κρίσης και της "δημιουργικής ζύμωσης", υπάρχει μια αντίθεση προς τις καθιερωμένες τάξεις, η οποία πιστεύει ότι η παράδοση δεν ανταποκρίνεται πλέον στις ανάγκες του ανθρώπου. Συνεπώς, υπάρχει μια ανάγκη για εκ νέου δημιουργία, ως απάντηση στο παλαιό σύστημα. Ο Γληνός διακρίνει δύο πιθανές προσεγγίσεις. Στη μία, απορρίπτεται η καθιερωμένη παράδοση και υπάρχει μια στροφή προς τη φύση, αν και είναι αδύνατο να απορριφθούν εντελώς όλες οι αξίες που έχουν διαμορφωθεί μέχρι τότε. Στη δεύτερη προσέγγιση, ψάχνονται οι ιδανικές αξίες του παρελθόντος για να αντικατοπτριστούν και να διαμορφωθούν νέες

⁵¹ Α. Δημαράς, Α. Πατρικίου, *Αλέξανδρος Δελμούζος Ανάλεκτα: Η γλώσσα είναι μόνο μέσον*, Αθήνα 2014, σ. 54.

αξίες. Έτσι, το παρελθόν συμβάλλει στη διαμόρφωση του παρόντος, παρέχοντας παραδείγματα αλλά όχι αυτοστεγανώντας καλούπια.

Συνοπτικά, ο "δημιουργικός ιστορισμός" αναφέρεται στον αρμονικό συνδυασμό των αξιών του παρελθόντος με τις δυνάμεις και τις ορμές του παρόντος, ανταποκρινόμενος στις σύγχρονες ανάγκες του πολιτισμού μέσω της μετουσίωσης, όχι όμως μέσω της μίμησης αξιών. Η γλώσσα είναι ένα παράδειγμα δημιουργικού ιστορισμού ως το κυριότερο εκφραστικό μέσο του ψυχικού κόσμου.

Η επιστροφή προς τον δημοτικισμό αντιμετωπίζει την πνευματική νωθρότητα και ενισχύει την πνευματική αναγέννηση του ελληνικού πολιτισμού, ενισχύοντας την μελέτη και την κατανόηση της σύγχρονης ανθρωπότητας σε όλες τις πτυχές του πολιτισμού.

Σχετικά με τον ρόλο του δημοτικού σχολείου, ο στόχος του είναι να διαμορφώσει το χαρακτήρα των παιδιών με τη μετάδοση γνώσεων και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των μαθητών, προσφέροντας έτσι πλήρη εκπαίδευση και προετοιμάζοντας τους για τη ζωή.

Η εκπαίδευση περιλαμβάνει την καλλιέργεια και εμπέδωση της εθνικής γλώσσας, έτσι ώστε οι μαθητές να μπορούν να εκφράζουν τον εσωτερικό τους κόσμο προφορικά ή γραπτά και να επικοινωνούν αποτελεσματικά. Ωστόσο, η καλλιέργεια αυτής της γλώσσας αντιμετωπίζει δυσκολίες λόγω ιστορικών παραγόντων, όπως ο νατουραλισμός και ο ορθολογισμός.

Ακόμα και η μέση εκπαίδευση υποφέρει από γλωσσική ανεπάρκεια. Ο Γληνός, ως επιμελητής νομοσχεδίων το 1913, παρατηρεί ότι η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία είναι περιττή. Προτείνει, ως εναλλακτική λύση, τη διδασκαλία των αρχαίων ποιητών μέσω δοκιμασμένων μεταφράσεων σε πιο απλή γλώσσα.⁵²

Αποφεύγει, με αυτόν τον τρόπο, να αναφερθεί στη δημοτική γλώσσα, καθώς προηγουμένως επιβλήθηκε η καθαρεύουσα με συνταγματική ρύθμιση. Στο έτος 1922, εκφράζει την άποψη ότι η καθαρεύουσα δεν συνδέεται οργανικά με τη ζωή του ελληνικού λαού, γι' αυτό «το κυρίαρχο εκφραστικό μέσο της ψυχικής ζωτικότητας δεν μπορεί παρά να είναι η κοινή γλώσσα».

«Γράφετε τα έργα σας στη δημοτική γλώσσα» είναι η πρόταση του Γληνού προς τους Έλληνες επιστήμονες και δασκάλους το 1926, η οποία εμφανίζεται ως

⁵² Α. Δημαράς, Α. Πατρικίου, *ό. π.*, σ. 57.

τίτλος στο πρώτο τεύχος του περιοδικού «Αναγέννηση». Η αναγέννηση του ελληνικού λαού προωθείται μέσω της παιδείας και με τη χρήση της δημοτικής γλώσσας. Το περιοδικό περιλαμβάνει άρθρα γραμμένα στη δημοτική γλώσσα, ενώ το παράρτημά του, η «Σχολική Πράξη», ασχολείται με θέματα παιδείας που συμβάλλουν στην εκπαιδευτική αναμόρφωση.

Ο Γληνός, ως υπεύθυνος για την έκδοση του περιοδικού, επισημαίνει ότι ο στόχος της Αναγέννησης είναι να προωθήσει την ανάπτυξη της Δημοτικής σε όλα τα είδη του πεζού γραπτού λόγου. Επιδιώκει τη γλωσσική ομοιομορφία όχι μόνο στον τομέα της παιδείας, αλλά και σε όλο το φάσμα του πνευματικού πολιτισμού, όπως στην τέχνη, τη φιλοσοφία και τις επιστήμες. Αναγνωρίζει τον δημοτικισμό ως επαναστατικό κίνημα και την ελληνική κοινωνία να στρέφεται προς το παρόν και το μέλλον, αντιτίθεται δηλαδή στον αρχαϊσμό.

Παρά τις προσπάθειες για εκπαιδευτική αναμόρφωση, φαίνεται ότι η έλλειψη βασικής μόρφωσης χαρακτηρίζει την εικόνα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, ειδικά για τους απόφοιτους του γυμνασίου και του πανεπιστημίου. Το 1929, το ζήτημα της "αγραμματοσύνης", όπως αναδεικνύεται από τον τίτλο του σχετικού άρθρου, απασχολεί τον Γληνό, ο οποίος επιχειρεί να εντοπίσει τις αιτίες και να προτείνει αντίστοιχα μέτρα.

Η διανοητική μόρφωση των νέων φαίνεται ελλιπής, καθώς "η έκφραση του ψυχικού των κόσμου με το λόγο, ο γνωστικός πλούτος και η κριτική λειτουργία του νου των δεν παρουσιάζουν καμία αρτιότητα αντίστοιχη με την ηλικία τους, με τα χρόνια που σπουδάζουν και με την πρόθεσή τους να γίνουν επιστήμονες".

Ο Γληνός εντοπίζει αδιαμφισβήτητα αίτια για τη χρεωκοπία της νεοελληνικής ορθογραφίας και της καθαρεύουσας, καθώς και για τη χρεωκοπία του ψευτοκλασικού ιδανικού της παιδείας και του εκπαιδευτικού συστήματος. Αναφορικά με την ορθογραφία, παρατηρεί ότι "ενώ η προφορά της γλώσσας άλλαξε με τον καιρό στο στόμα του λαού, η γραφή έμεινε προσκολλημένη στην ιστορική μορφή των λέξεων". Αυτό οδήγησε σε διδακτικές δυσκολίες, γι' αυτό και προτείνει την απλοποίηση της ελληνικής ορθογραφίας.

Συνεπώς, προτείνει την καθιέρωση της δημοτικής από το δημοτικό σχολείο ως το πανεπιστήμιο. Ωστόσο, ζητά επίσης μια πλήρη αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, κυρίως όσον αφορά τη διοίκηση, τα προγράμματα, την οργάνωση, τα υλικά μέσα και τη μόρφωση των δασκάλων.

Βασική προϋπόθεση, συνεπώς, για τη θεραπεία της "ελληνικής αρρώστιας" είναι η αξιοποίηση της ζωντανής γλώσσας, που σημαίνει όχι μόνο την κατανόηση του ελληνικού πολιτισμού αλλά και τη διανοητική και ηθική μεταστροφή, με στόχο τη νεοελληνική εκπαιδευτική ανανέωση. Στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που δημοσιεύεται στο περιοδικό, η δημοτική ορίζεται ως βάση και αφετηρία για τη μόρφωση των Ελλήνων σε όλες τις σχολικές βαθμίδες.

3.4. Η έννοια του Ιστορισμού

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε ξανά στην έννοια του ιστορισμού και θα εξηγήσουμε πιο λεπτομερώς τις απόψεις που διαμορφώθηκαν με τη σχετική έννοια. Για να κατανοήσουμε την ανθρωπιστική παιδεία σύμφωνα με τον Γληνό, θα εξετάσουμε αρχικά τη βασική έννοια που υποστηρίζει η φιλοσοφία του σχετικά με την εκπαίδευση γενικότερα. Αυτή η έννοια αφορά τον ιστορισμό, όπως τον ερμηνεύει ο Γληνός. Σύμφωνα με αυτόν, οι ρίζες της ελληνικής ζωής είναι βαθιά ριζωμένες σε ένα παρελθόν που ξεχωρίζει στον κόσμο. Εάν για κάθε κοινότητα η σχέση με το παρελθόν είναι σημαντική, για την Ελλάδα είναι απαραίτητη η σύνδεσή της με τη γη και τις ρίζες της για να ανθίσει η ζωή στο σύγχρονο πολιτισμό. Το κύριο ερώτημα που τίθεται για τη νεοελληνική ζωή είναι πώς μπορεί το παρελθόν να γίνει εποικοδομητικό για το μέλλον.⁵³

Στην αντίληψη του Δημήτρη Γληνού, ο ιστορισμός αφορά τη ζωή των ανθρώπων και των κοινοτήτων όταν αυτή διαμορφώνεται ανάλογα με την εσωτερική τους δύναμη κάθε στιγμή. Η αξία του πολιτισμού είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη και τον πολιτισμό του κάθε ατόμου. Με βάση τις ενέργειες και τις επιλογές του κάθε ατόμου, διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του και ο τρόπος με τον οποίο αλληλοεπιδρά με το περιβάλλον του. Η εκπαίδευση που λαμβάνει ένα άτομο από την οικογένειά του επηρεάζει τη μελλοντική του πορεία, καλλιεργώντας τον νου, τη σκέψη και τις γνώσεις που αποκτά. Σύμφωνα με τον Γληνό, υπάρχουν δύο μορφές ιστορισμού: ο άγονος και ο δημιουργικός, οι οποίοι διαφοροποιούνται στην προσέγγισή τους στο παρελθόν και το παρόν.

Ο άγονος ιστορισμός περιλαμβάνει την απλή αναπαραγωγή και αντιγραφή αξιών από το παρελθόν. Το άτομο, χωρίς να έχει αναπτύξει την ικανότητα να

⁵³ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 4, Αθήνα 1971, σ. 20.

αξιολογεί κριτικά γνώσεις και πληροφορίες, δέχεται απλώς απόψεις, αξίες και συμπεριφορές από το παρελθόν, χωρίς να τις κατανοεί ή να εξετάζει αν είναι σημαντικές ή θετικές για την εξέλιξή του. Δεν αντιδρά, δεν σκέφτεται, απλώς δέχεται οτιδήποτε του παρουσιάζεται ως ορθό και αξιοπρεπές για τη ζωή του. Κάθε νέο στοιχείο θεωρείται αρνητικό, μιας και αντιβαίνει στο παρελθόν.

Ένας λαός που ακολουθεί τον άγιο ιστορισμό, θεωρεί το παρελθόν του ως το απόλυτο ιδανικό, ανυπέβλητο πρότυπο.⁵⁴ Κρίνει το παρόν ως ανεπαρκές και ανάξιο προσοχής, καθώς εμποδίζει την επικράτηση του παρελθόντος. Οτιδήποτε νέο θεωρείται ανεπιθύμητο, καθώς αποτελεί διαφυγή από τις παραδοσιακές αξίες και τον τρόπο ζωής που καθιέρωσε το παρελθόν. Αυτή η στάση οδηγεί στην απόρριψη της αλλαγής και στην αποδοχή της αποκλειστικότητας του παρελθόντος ως μοναδικής οδηγίας για τη ζωή.

Αντίθετα, ο δημιουργικός ιστορισμός εστιάζει στη μεταφορά αξιών σε εποχές δημιουργικής πνευματικής έκφρασης. Στοχεύει στην κατανόηση και την ανάδειξη των αξιών που μπορούν να διαμορφώσουν έναν πιο προοδευτικό και ανθρώπινο κόσμο, σεβόμενο τις διαφορετικότητες και προάγοντας τη δικαιοσύνη και τη δημοκρατία.

Είναι αναγκαίο να αναδεικνύεται η αξία και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια κάθε πολίτη και να γίνεται σεβαστή η διαφορετικότητα και η ζωή του καθενός. Η κοινωνία πρέπει να ενθαρρύνει το άτομο να εξελίσσεται, με μια ματιά στο παρελθόν για να αποφευχθούν παραδείγματα λαθών και να καταστεί δυνατό το δημιουργικό πέρασμα στο μέλλον.

Μόνο ένα ενδυναμωμένο εαυτό, βασισμένο σε αυτογνωσία και αυτοπεποίθηση, μπορεί να κατανοήσει το παρελθόν και να αξιοποιήσει τα εποικοδομητικά και χρήσιμα στοιχεία που παρέχει. Η κατανόηση του παρελθόντος απαιτεί επίγνωση του παρόντος και δημιουργική προσπάθεια για εξέλιξη, διότι αλλιώς λείπει το κριτήριο για να αξιολογηθούν τα περασμένα. Όλες οι γνώσεις και τα διδάγματα του παρελθόντος θεωρούνται χρήσιμα, ακόμη και τα αρνητικά, καθώς αποτελούν μέρος της εμπειρίας της ανθρωπότητας.⁵⁵

Ο Δημήτριος Γληνός επισημαίνει ότι: Η αξία του παρελθόντος κρίνεται πάντοτε στις δημιουργικές εποχές από τις ανάγκες του παρόντος. Οι δημιουργικές εποχές δεν αντιγράφουν απλώς το παρελθόν, αλλά το διαμορφώνουν βάσει των

⁵⁴ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 1, Αθήνα 1971, σ. 19

⁵⁵ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 31.

αναγκών και των προκλήσεων της εποχής τους. Επομένως, η αλληλεπίδραση του ατόμου με το παρόν και η αντίληψή του είναι τα θεμέλια που ορίζουν τη διαφορά μεταξύ άγονου και δημιουργικού ιστορισμού. Η αυτογνωσία, η αυτοπεποίθηση και η δημιουργική ορμή αποτελούν τις προϋποθέσεις για έναν γόνιμο ιστορισμό. Αντίθετα, η ιδεολογική στρέβλωση και η απόλυτη υποταγή σε ξένες αξίες είναι οι παράγοντες που οδηγούν σε μια άτονη και άκαρπη ιστορική πορεία.

Ο Γληνός επισημαίνει με λύπη πως η Ελλάδα βρίσκεται σε ένα δίλημμα μεταξύ δύο ακραίων καταστάσεων: της τυφλής ξενομανίας από τη μία πλευρά και του απόλυτου αυτοχθονισμού από την άλλη. Είτε απομιμούμε τυφλά τους ξένους είτε είμαστε ακριβώς προσκολλημένοι στα πατρικά ή υποτιθέμενα πατρικά μας. Δεν δημιουργούμε από εσωτερική ανάγκη με αυθόρμητη πρωτοτυπία σύμφωνα με το αληθινό μας εαυτό και με τους αντικειμενικούς όρους της ζωής μας.

Σύμφωνα με τη θεωρία του αυτοχθονισμού, η Ελλάδα θεωρείται ένα ξεχωριστό οντικό, εκτός των κανόνων που διέπουν τις άλλες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Θεωρείται ένας οργανισμός που μπορεί να ακολουθεί τον δικό του δρόμο, να διατηρεί μορφές που σε άλλες κοινωνίες έχουν υποχωρήσει και να ανασταίνει κόσμους που έχουν πεθάνει. Αυτό δεν είναι τόσο θετική θεωρία όσο αρνητική, είναι αρνητική της ευρωπαϊκής σκέψης και συντηρητική συνυφασμένη με τον ελληνοκεντρισμό.

Αντίθετα, η άλλη πλευρά είναι η ξενομανία, όπου το ξένο εισβάλλει στην ελληνική κοινωνία με έναν ασυγκράτητο και ανεξέλεγκτο τρόπο. Αυτό είναι ένα έγκλημα των διανοητικών αρχηγών απέναντι στο λαό, που παρόλο που είναι πλούσιος σε χαρίσματα, είναι συχνά θύμα της ξενομανίας ή του αυτοχθονισμού.

Όταν φτάνουμε στο τέλος μιας μη γόνιμης εποχής, έρχεται κάτι καινούργιο που φέρνει την αλλαγή. Για παράδειγμα, η μετάβαση από την καθαρεύουσα στη δημοτική γλώσσα ήταν μια τέτοια περίοδος δημιουργικού ιστορισμού.⁵⁶ Κατά τον δημιουργικό ιστορισμό, το άτομο χρησιμοποιεί το παρελθόν του για να δημιουργήσει κάτι καλύτερο που θα τον βοηθήσει στη ζωή του και στη μετέπειτα εξέλιξή του.

Στρέφοντας το βλέμμα προς το παρελθόν, ο άνθρωπος δημιουργεί κάτι καινούργιο που αποτελεί μια νέα καινοτομία και μπορεί να πραγματοποιήσει μετέπειτα στόχους και επιθυμίες. Η αλλαγή και η πρόοδος είναι καθοριστικά για την εξέλιξη και τη συνέχεια της ζωής του.

⁵⁶ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 20.

Αντίθετα, στον άγονο ιστορισμό, το παρόν αγνοείται και θεωρείται ασήμαντο, ενώ το παρελθόν λατρεύεται απόλυτα. Δεν υπάρχουν αφομοιωτικά στοιχεία ή δημιουργική ψυχική διάθεση για να δημιουργηθεί κάτι καινούργιο. Αυτό το παρελθόν δεν οδηγεί σε εξέλιξη και πρόοδο, αλλά κρατά τον άνθρωπο καθηλωμένο σε ένα παρελθόν που δεν του προσφέρει κάτι εποικοδομητικό.

Όταν ο γόνιμος ιστορισμός χρησιμοποιείται, υπάρχει η συνείδηση της αξίας του παρόντος και ο πόθος για εξέλιξη. Τότε το παρόν βρίσκεται σε ανώτερη μορφή και αναπτύσσεται γόνιμα ο ιστορισμός.⁵⁷ Αυτό οδηγεί τον άνθρωπο σε ένα μέλλον με ιδανικά και αξίες, που τον κάνουν να ζει δημιουργικά και εύφορα. Αυτή η έννοια του ιστορισμού γίνεται το όχημα προκειμένου να σμιλευτεί ένας ανθρωπισμός που να είναι ιστορικός και μια παιδεία που να μην αγνοεί την ιστορία, αλλά να την καθιστά το θεμελιώδες έδαφος για μια ζωή δημιουργική και έμφρονη.

3.5. Η έννοια του Διστορισμού σύμφωνα με τον Γληνό

Ο διστορισμός αντιπροσωπεύει τη στασιμότητα και την αντίσταση στην αλλαγή, καθώς επιδιώκει τη διατήρηση των παραδοσιακών αξιών απαράλλαχτες, αδυναμίας να αναγνωρίσει τη νέα γνώση.⁵⁸ Αυτό αποτρέπει την πρόοδο και την εξέλιξη των ατόμων και των κοινωνιών, καθώς τους εμποδίζει να αναπτύξουν νέες ιδέες και αξίες. Αντίθετα, ο Γληνός υπογραμμίζει τη σημασία της πνευματικής προόδου και της διαρκούς εκπαίδευσης, καθώς και τη σημασία της ανάληψης ευθυνών στην κοινωνία. Παρόλο που αναγνωρίζει τη σημασία του παρελθόντος ως διδακτική εμπειρία, προωθεί την ιδέα της μάθησης από τα λάθη του παρελθόντος για να εξελιχθούμε και να μην επαναλάβουμε τα ίδια λάθη.

Κανένας σοφός, επιστήμονας ή ανθρωπιστής δεν απορρίπτει το παρελθόν. Αντιθέτως, τον σέβεται και τον υπερασπίζεται για να μην λησμονηθεί ή χαθεί, χρησιμοποιώντας τις εμπειρίες του για να προχωρήσει, να προοδεύσει ή να δημιουργήσει κάτι καινούργιο.

Με βάση την ανάλυση του Γληνού, πολλοί φιλόλογοι πίστευαν πως η επαναφορά στην αρχαιότητα συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός εθνικού κλασικισμού,

⁵⁷ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 30.

⁵⁸ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 17.

κυρίως στη Γερμανία. Αυτό υπονοεί πώς οι υψηλές αξίες του ανθρωπισμού, που αναδεικνύονται στη λογοτεχνία ή ενσωματώνονται στις ψυχές των ανθρώπων, ενισχύονται με αυτόν τον τρόπο. Πιστεύουν ότι αυτή η προσέγγιση ενισχύει την αυτογνωσία του ανθρώπου και την κατανόησή του για τα δικαιώματα και τα καθήκοντά του. Παρόλα αυτά, η ιστορία, εκτός από τα ηθικά διδάγματά της, δεν παρέχει κάτι άμεσο για τη δημιουργία καινούργιου. Μπορεί μόνο να καθοδηγήσει τον άνθρωπο και να τον βοηθήσει να προχωρήσει προς την αλλαγή και την εξέλιξη.

Σύμφωνα με τον Γληνό, στη φιλοσοφία, ο δημιουργικός ιστορισμός εμπλουτίζει τις φιλοσοφικές μελέτες, καθιστώντας τις ικανές να εξετάζουν με νέα μάτια τα σύγχρονα προβλήματα, με βάση την αρχαία σκέψη.⁵⁹ Αυτό αντιπροσωπεύει πρόοδο και οδηγεί στην ανακάλυψη νέων αποτελεσμάτων. Στόχος είναι η ανάπτυξη και η πρόοδος του ανθρώπου σε κάθε επίπεδο, με τη δυνατότητά του να εξελίσσεται δημιουργικά και να συνεισφέρει στην κοινωνία. Αυτή η προσέγγιση ενθαρρύνει την προσπάθεια να δημιουργηθεί νέα γνώση και να μεταδοθεί στις επόμενες γενιές. Τέλος, ο Γληνός πιστεύει πως η θρησκεία συνδέεται με το πνεύμα του διστορισμού, καθώς τείνει να ιδεαλοποιεί και να αποσαφηνίζει τη γλώσσα της.

Η γλωσσική μορφή που παρουσιάζεται στα ιερά κείμενα της θρησκείας, είτε αυτή που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από την εκκλησία, θεωρείται μέρος του δογματικού στοιχείου της θρησκείας. Έτσι, η γλώσσα γίνεται ένα θρησκευτικό σύμβολο το οποίο δεν απαιτείται να ερμηνευθεί απαραίτητα. Ο χριστιανισμός, ως ζωντανή θρησκεία κατά τη δημιουργική του περίοδο, ενσωμάτωσε στη διδασκαλία του στοιχεία από την αρχαία φιλοσοφική σκέψη που ήταν χρήσιμα για τη διαμόρφωση των δογμάτων του, αλλά δεν αναζήτησε ανάλογες φιλοσοφικές, ηθικές ή θρησκευτικές αντιλήψεις που να συμβαδίζουν με την ανθρώπινη φύση. Αντιθέτως, προσπάθησε να προσαρμοστούν αυτές στα δικά του δόγματα.

Συνεπώς, σύμφωνα με την άποψη του Γληνού, μόνο μέσω του παρελθόντος και με βάση αυτό, ο άνθρωπος εξελίσσεται ή όχι. Το παρελθόν θα έπρεπε να λειτουργεί ως καθοδήγηση προς ένα καλύτερο μέλλον, με ανάπτυξη, πρόοδο και εξέλιξη.⁶⁰ Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν άνθρωποι που προτιμούν να μην επεκτείνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες, να παραμένουν στάσιμοι και να αποφεύγουν την αντίδραση και την εξέλιξη. Σε μια ανθρωπιστική κοινωνία, πρέπει ωστόσο να γίνεται σεβαστό το δικαίωμα του καθενός στις ελευθερίες και τις επιλογές του. Κανένας δεν

⁵⁹ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 18.

⁶⁰ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 21.

πρέπει να αντιμετωπίζεται ως "αποδιοπομπαίο τράγος". Ορισμένοι άνθρωποι, λοιπόν, επιθυμούν να παραμείνουν στη σκιά και να ζουν εκτός επαγρύπνησης. Ίσως δεν τους έχει ελκύσει ποτέ πραγματικά κανένας από το σκοτάδι για να δουν το φως.

Δ' Κεφάλαιο

Τα έργα του Δημήτρη Γληνού

4.1. Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή

Το 1921, ο Γληνός ιδρύει και υποστηρίζει την Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή, προωθώντας την ιδέα ότι οι γυναίκες έπρεπε να καταλάβουν τη θέση τους στην κοινωνία με βάση την αξία τους και να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική ζωή. Αυτό το αίτημα, παρά την αντίδραση της εποχής και των κοινωνικών κύκλων, αποτέλεσε έναν προοδευτικό στόχο για την εκπαίδευση των γυναικών.⁶¹

Η Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή αποτέλεσε μια καινοτομία για την εποχή της, προωθώντας την εκπαίδευση των γυναικών στην Ελλάδα. Η δράση της σχολής συνέβαλε στην ανάδειξη ενός νέου ιδανικού εκπαίδευσης, συμβαδίζοντας με ένα νέο ιδεολογικό πλαίσιο ζωής.

Κατά την περίοδο 1910-1920, η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου προώθησε τον αστικό εκσυγχρονισμό μέσω μεταρρυθμίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα, όπως η θέσπιση υποχρεωτικής και δωρεάν εκπαίδευσης και η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία.⁶² Αυτές οι μεταρρυθμίσεις συνέβαλαν στην προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις ανάγκες της εποχής.

Επιπλέον, το 1914 λαμβάνονται μέτρα για τη βελτίωση της εκπαίδευσης των γυναικών με την ίδρυση Αστικών Σχολείων και Διδασκαλείων θηλέων, καθώς και Γυμνασίων θηλέων το 1917. Ακολούθως, τον επόμενο χρόνο γίνεται νομοθετική κατοχύρωση Πρακτικών Σχολών Θηλέων. Αυτές οι πρωτοβουλίες συμβάλλουν στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ τρία κορυφαία στελέχη του

⁶¹ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 1, Αθήνα 1971, σ. 36

⁶² Δ. Γληνός, *Γυναικείος Ανθρωπισμός*, Αθήνα 1921, σ. 98.

"Εκπαιδευτικού Ομίλου" - ο Γληνός, ο Δελμούζος και ο Τριανταφυλλίδης - ενεργούν επίσης ενεργά σε αυτήν την περίοδο.⁶³

Ο στόχος της Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής ήταν να παράσχει στις γυναίκες μια ανώτερη μόρφωση, επιτρέποντάς τους να κατανοήσουν τα δικαιώματά τους και να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην κοινωνία. Η εκπαίδευση των γυναικών θεωρούνταν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ανάπτυξης και της προόδου της κοινωνίας. Αυτή η αλλαγή αντικατοπτρίζει ένα νέο ιδανικό για την εκπαίδευση των γυναικών, καθώς ήταν απαραίτητο να συμβαδίζει με τις εξελίξεις της κοινωνίας. Αυτή η νέα προσέγγιση της εκπαίδευσης των γυναικών αντικατοπτρίζει την ανάγκη για ισότητα και την αναγνώριση της σημασίας του ρόλου τους στην κοινωνία.⁶⁴

Ο Γληνός επιθυμούσε να ανταποκριθεί στην επιθυμία των γυναικών για απελευθέρωση και ανύψωση, γνωρίζοντας ότι η θέση τους στην κοινωνία ήταν πάντα μειονεκτική, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης. Από την αρχαιότητα, η ζωή των γυναικών φαινόταν άθλια και υποβαθμισμένη, καθώς ήταν υποταγμένες και αναλάμβαναν κυρίως οικιακές ευθύνες. Ο Γληνός επιθυμούσε να τις απελευθερώσει από αυτό τον περιορισμό, αποκαλώντας το οικογενειακό σπίτι "σφιχτά δεσμά".⁶⁵

Το πρόγραμμα σπουδών της Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής προέρχονταν από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο, το οποίο είχε δημιουργήσει ο Γληνός και ο Δελμούζος. Αυτό το πρόγραμμα είχε εμπνευστεί από το ιδεώδες του "Γυναικείου Ανθρωπισμού", το οποίο παρουσιάστηκε από τον Δημήτρη Γληνό στο άνοιγμα της Σχολής το 1921. Κατά το πρώτο έτος λειτουργίας το 1921-22, το πρόγραμμα σπουδών περιλάμβανε τακτικά μαθήματα, διαλέξεις και φροντιστήρια. Τα μαθήματα διεξάγονταν σε δύο τμήματα, ημερήσιο και βραδινό, προσφέροντας ευελιξία σε όλους τους φοιτητές. Ο κύκλος σπουδών διήρκεσε δύο έτη.

Ο Γληνός, κατά την αξιολόγηση που έκανε μετά το πέρας του πρώτου έτους μαθημάτων, συμπέρανε πως παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η Σχολή, επετεύχθη ο στόχος και η επιτυχής εκπαίδευση. Ο αριθμός των φοιτητριών παρέμεινε σταθερός στις 170 και διατηρήθηκε το ενδιαφέρον και η επιθυμία τους για μόρφωση.⁶⁶

⁶³E. Papanoutsos, *Alexandros Delmouzos. His life and his Work [H Zoi kai to Ergo tou]*, Athens 1984, p. 77.

⁶⁴ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 41.

⁶⁵ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 99.

⁶⁶ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 101.

Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Καταστροφής το 1922, παρά τις δύσκολες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και τις πολιτικές αλλαγές, η Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή συνέχισε τη λειτουργία της. Κατά το δεύτερο έτος λειτουργίας, οι παιδαγωγικοί στόχοι στη διδασκαλία και το περιεχόμενό της παρέμειναν αμετάβλητοι. Η διδασκαλία δεν ήταν απλώς θεωρητική, αλλά ενσωμάτωνε τη ζωή, την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της εποχής, ιδίως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή.

Ο Γληνός πίστευε ότι τα κοινωνικά ζητήματα απαιτούν μαζικές κοινωνικές διεργασίες και όχι ατομικές λύσεις. Ανέδειξε την αντίθεση μεταξύ της ατομικής και της εθνικής ζωής και αναλύοντας πώς μπορεί να επιτευχθεί το ανθρωπιστικό ιδανικό. Υπογράμμισε τη σημασία της μόρφωσης στην οικοδόμηση αλληλεγγύης ανάμεσα στους ανθρώπους για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που προέκυψαν από τη Μικρασιατική Καταστροφή.

Το πρόγραμμα σπουδών της Σχολής επικεντρωνόταν κυρίως σε κοινωνικές και πολιτισμικές μελέτες. Στόχος του προγράμματος ήταν η ενσωμάτωση των γνώσεων που απέκτησαν οι φοιτήτριες στη ζωή τους και η ενεργός τους συμμετοχή στην κοινωνία, κατά τις ώρες που δεν βρίσκονταν στη Σχολή. Η αξιολόγηση δεν βασιζόταν σε απουσίες ή βαθμούς, αλλά οι φοιτήτριες έπρεπε να εξεταστούν για τη λήψη του διπλώματος μετά τη διάρκεια των δύο ετών φοίτησης.

Οι εκπαιδευτικοί της Σχολής ήταν εκλεκτοί της εποχής, φιλελεύθεροι και επηρεασμένοι από τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα λόγω των σπουδών τους σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Κάποιοι από αυτούς ήταν και σοσιαλιστές, υποστηρίζοντας τον αστικό εκσυγχρονισμό και την επικράτηση του Δημοτικισμού στην εκπαίδευση. Όλοι εμπνέονταν από τα ιδανικά της ανθρωπιστικής παιδείας.

Οι οικονομικές ανάγκες της Σχολής καλύπτονταν από ευπαθείς φίλους του Δημήτριου Γληνού και από τα υψηλά δίδακτρα για την εποχή εκείνη. Στόχος όμως της Σχολής δεν ήταν η επιχειρηματική δραστηριότητα ή το κέρδος, αλλά οι νέες παιδαγωγικές μεταρρυθμίσεις στη γυναικεία εκπαίδευση.⁶⁷

Ο δεύτερος χρόνος λειτουργίας ήταν και ο τελευταίος για τη Σχολή. Το ιδανικό της επιτεύχθηκε, προσφέροντας ένα πρότυπο γυναικείας εκπαίδευσης που ενθάρρυνε την ενεργή συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνία και απελευθέρωνε τη γυναίκα από το σπίτι και από την ιδέα της υποταγής. Η καινοτομία της Σχολής

⁶⁷ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 45.

αναδεικνύεται αν σκεφτεί κανείς ότι λειτούργησε σε μια εποχή που η πλειοψηφία των γυναικών στην Ελλάδα ήταν αναλφάβητες και δεν είχαν ακόμη δικαίωμα ψήφου. Επιπλέον, το περιεχόμενο των μαθημάτων ήταν πολύ πιο προοδευτικό και ανατρεπτικό από αυτό των σχολείων και πανεπιστημίων της εποχής.

Έτσι λοιπόν, μέσα από αυτή τη Σχολή, ένα νέο ιδανικό παιδείας αναδύεται για τις γυναίκες, βασισμένο σε ένα νέο ιδανικό τρόπο ζωής. Ο γυναικείος Ανθρωπισμός αποτελεί ένα βαθύ ιδανικό ζωής. Ο Γληνός, ως πρωτοπόρος αυτής της ιδέας, πίστευε πως μέσω της εκπαίδευσης η γυναίκα δεν θα αλλάξει μόνο τη φύση, τον προορισμό ή τη ψυχή της, αλλά θα αποκτήσει τα δικαιώματα που της ανήκουν. Θα απολαμβάνει περισσότερες ελευθερίες και θα μπορεί να εκφράζει τη γνώμη της ελεύθερα, χωρίς φόβο. Κανείς δεν υποστήριξε πως η εκπαίδευση των γυναικών θα υποβιβάσει ή θα αντικαταστήσει τον άντρα ή τις αντρικές ιδιότητες. Αντιθέτως, η διαφορετικότητά τους θα παραμείνει, αλλά θα ενισχυθεί, καθιστώντας τους πιο ολοκληρωμένους ανθρώπους.

Ο στόχος της Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής ήταν να φωτίσει τις ψυχές των γυναικών μέσω της επαφής τους με τις επιστήμες και τη γνώση που φέρνει η πρόοδος των λαών. Επιδιώκοντας να προετοιμάσει τις φοιτήτριες ώστε να συμβάλλουν στην ανύψωση της κοινωνίας και να αγωνιστούν για ένα κοινό αγαθό, τον εξανθρωπισμό. Το σχολείο επιδίωκε να τις εξοπλίσει με την κατάλληλη εκπαίδευση ώστε να κατανοήσουν τον ανθρωπισμό και να μπορέσουν να υποστηρίξουν και να προβάλλουν τον Γυναικείο Ανθρωπισμό στην κοινωνία. Ήταν επίσης στόχος τους να αποτελέσουν πρότυπο για άλλες γυναίκες που ζούσαν υπό καταπίεση, φόβο ή κακοποίηση, και να τις βοηθήσουν να προσπαθήσουν να απελευθερωθούν από τα δεσμά της κοινωνίας.

Αυτά τα επιτεύγματα αποτελούν μια απεικόνιση του σύγχρονου κόσμου στον ευρύτερο αγώνα της ανθρωπότητας για την ανύψωση και την εξέλιξη της γυναικείας ύπαρξης. Ο Δημήτριος Γληνός ανέδειξε ιδιαίτερα τον αγώνα των γυναικών, αναπτύσσοντας την ιστορική πορεία του γυναικείου θέματος και της γυναικείας εκπαίδευσης. Έθεσε υψηλά την ανάγκη για την προχωρημένη εκπαίδευση των γυναικών, που θα περιλάμβανε τη μελέτη των επιστημών, την ανάπτυξη των τεχνών, τη δημιουργική έρευνα και τις κοινωνικές λειτουργίες, όπως η συμμετοχή τους στην κοινότητα. Η Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή δεν επιδίωκε μόνο να προσφέρει στις

γυναίκες μια υψηλή εκπαίδευση, αλλά κυρίως να συμβάλλει στη βελτίωση της θέσης τους στην κοινωνία.⁶⁸

Η Σχολή απέδειξε με το πρόγραμμά της ότι δεν επιδίωκε τον μετασχηματισμό των γυναικών σε άνδρες, αλλά την ανάδειξή τους ως ανθρώπινα όντα, με πλούσια και αρμονική προσωπικότητα. Ο στόχος τους ήταν να δώσουν στις γυναίκες ένα νέο ιδανικό: αφενός, μέσω της συμμετοχής τους στην παραγωγική εργασία για οικονομική ανεξαρτησία και αυτονομία, και αφετέρου, μέσω της βαθιάς και ουσιαστικής εκπαίδευσής τους, που θα τις καθιστούσε ικανές για συνειδητή συμμετοχή στην κοινωνική ζωή. Αυτό το ιδανικό θα είχε θετική επίδραση τόσο στις ίδιες τις γυναίκες, που θα αποκτούσαν ανεξαρτησία και ελευθερία εκτός του σπιτιού, όσο και στην κοινωνία, που θα εμπλουτιζόταν από την προσφορά τους σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

Μετά την ίδρυση της Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής, κυκλοφόρησε σε 5.000 αντίτυπα το φυλλάδιο "Γυναικείος Ανθρωπισμός", το οποίο περιείχε τη διάλεξη του Δημήτρη Γληνού στον Παρνασσό και παράρτημα με την ανακοίνωση ίδρυσης της Σχολής, τους σκοπούς, τους κανονισμούς και το πρόγραμμα σπουδών. Ο Γληνός αφιέρωσε αυτό το φυλλάδιο στη συγγραφέα και θερμή υποστηρίκτρια του, Πηνελόπη Δέλτα, η οποία χρηματοδότησε την έκδοσή του.⁶⁹

Η Ελλάδα, σύμφωνα με τις εύστοχες παρατηρήσεις του Γληνού, βρίσκεται σε ένα δύσκολο σημείο, καθώς κυμαίνεται μεταξύ δύο ακραίων. Από τη μία πλευρά, υπάρχει η τάση για τυφλή μίμηση ξένων προτύπων, ενώ από την άλλη υπάρχει ο απόλυτος εθνικισμός. Ή η χώρα ακολουθεί αμετάκλητα τις εξελίξεις σε άλλες χώρες, ή κλείνεται στον εαυτό της, απορρίπτοντας οτιδήποτε ξένο. Με αυτόν τον τρόπο, φαίνεται να χάνει τη δική της ταυτότητα, τους δικούς της στόχους και φιλοδοξίες.⁷⁰

Για τον Γληνό, η "μόρφωση" και το "φως" στην κοινωνία σημαίνουν πλατύτητα πνεύματος, φιλοσοφική σκέψη, επιστημονική ενημέρωση, οργανωμένη εκπαίδευση και ανάπτυξη του χαρακτήρα. Στο παρελθόν, το ποσοστό αναλφαβητισμού μεταξύ των γυναικών στην Ελλάδα ήταν υψηλότατο, φτάνοντας το 82% το 1907, ενώ μέχρι το 1914 μειώθηκε στο 60%.⁷¹ Ο Γληνός και άλλοι πνευματικοί της εποχής συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη της κοινωνίας και την

⁶⁸ Δ. Γληνός, *Γυναικείος Ανθρωπισμός*, Αθήνα 1921, σ. 99.

⁶⁹ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 101.

⁷⁰ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 1, Αθήνα 1971, σ. 51.

⁷¹ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 57.

εκπαίδευση των γυναικών, καθιστώντας την εκπαίδευση πρωταρχικό στόχο για τις κοινωνίες.

4.2. Εκπαιδευτικός Όμιλος

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ιδρύθηκε το 1910 από τους Δημήτρη Γληνό, Αλέξανδρο Δελμούζο και Μανώλη Τριανταφυλλίδη με στόχο την εξάλειψη του πνευματικού σκότους που επικρατούσε στην Ελλάδα από τον 19ο αιώνα. Η κύρια επιδίωξη του Ομίλου ήταν η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση. Ο Όμιλος προσέλκυσε τα πιο ζωντανά, δημιουργικά και πνευματικά άτομα της εποχής, συμπεριλαμβανομένων εθνικιστών, φιλελεύθερων, σοσιαλιστών και κοινωνιολόγων. Η γλώσσα αποτέλεσε το κύριο σύμβολο και εργαλείο αυτής της προσπάθειας.

Ο Όμιλος δεν λειτούργησε ποτέ ως σύλλογος που επικεντρώνεται μόνο σε θεωρητικά και επιστημονικά ζητήματα. Τα μέλη του περιλάμβαναν όχι μόνο ειδικούς επιστήμονες αλλά και διανοούμενους, πολιτικούς και επαγγελματίες από διάφορους τομείς.⁷²

Κύριος στόχος του ήταν η αναγέννηση της ελληνικής παιδείας μέσω της εφαρμογής ορισμένων θεωρητικών εκπαιδευτικών αρχών που θεωρούνταν σωστές και ικανές να γίνουν καθολική πραγματικότητα στην ελληνική εκπαίδευση.⁷³ Αυτό έκανε τον Όμιλο να θεωρείται από τον Γληνό ως "σωματείο εκπαιδευτικής πολιτικής". Παρ' όλα αυτά, ο Όμιλος ιδρύθηκε ως ένας πρωτοποριακός πνευματικός σύλλογος και έπρεπε να παραμείνει ως τέτοιος. Ωστόσο, εμπλέκονταν και πολιτικά στοιχεία, όπως οι πολιτικές πεποιθήσεις των μελών του, με κάποιους να προσπαθούν να κατευθύνουν τον Όμιλο προς ορισμένες κατευθύνσεις για προσωπικό όφελος.

Επιπλέον, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος δημιούργησε σύγχυση στην κρατική εκπαιδευτική πολιτική λόγω της πρόθεσής του να εφαρμόσει νέες εκπαιδευτικές πρακτικές στα σχολεία. Πολλοί κρατικοί υπάλληλοι και παιδαγωγοί πίστευαν ότι ο Όμιλος επιδίωκε αλλαγές που όχι μόνο δεν θα γίνονταν αποδεκτές από το κράτος, αλλά θα ήταν δύσκολο να εγκριθούν για εφαρμογή στα σχολεία. Ως αποτέλεσμα, αποδοκίμαζαν τις προθέσεις, τους στόχους και τις πρακτικές του Ομίλου.

⁷² Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 3, Αθήνα 1971, σ. 25.

⁷³ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 34.

Αντίπαλοι του Εκπαιδευτικού Ομίλου, καθώς και γενικότερα του Δημοτικισμού, ήταν η εκκλησία, το πανεπιστήμιο και ο παλιός πολιτικός κόσμος. Αυτοί επιδίωκαν να διατηρήσουν την μεσαιωνική παράδοση που κρατούσε τον Έλληνα μικροαστό, μικροαγρότη, καθώς και το εργατικό και αγροτικό προλεταριάτο ψυχικά απομονωμένους και σκλαβωμένους. Για να επιτύχουν το στόχο τους, δεν έχαναν ευκαιρία να επιτεθούν στον Όμιλο και να προσπαθήσουν να τον αποδυναμώσουν.

Αν και αρχικά ο Εκπαιδευτικός Όμιλος φαινόταν να επικεντρώνεται μόνο στη γλωσσική μεταρρύθμιση, στη συνέχεια έγινε ξεκάθαρη η θέση και ο στόχος του. Το κύριο αίτημά του ήταν η πραγματοποίηση ουσιαστικών και αποτελεσματικών μεταρρυθμίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το πρόγραμμά του περιλάμβανε τη δημοκρατική διάδοση της παιδείας σε όλο τον λαό, το συγχρονισμό όλων των στοιχείων της αγωγής, τη στροφή προς τον φυσικό κόσμο, τη χρήση επιστημονικών μεθόδων διδασκαλίας και τη μελέτη του Έλληνα και των όρων ζωής του. Οι υποστηρικτές του Ομίλου πίστευαν ότι αυτοί οι στόχοι θα υλοποιούνταν από τους προοδευτικούς πολιτικούς της άρχουσας τάξης. Ωστόσο, μόνο το κόμμα των Φιλελευθέρων, άλλοτε φανερά και άλλοτε πιο συγκρατημένα, υποστήριζε την εκπαιδευτική πολιτική του Ομίλου.⁷⁴

Η συνειδητοποίηση των προβλημάτων της εργατικής τάξης και η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των δασκάλων αποτέλεσαν το έναυσμα για την αναγνώριση της ανάγκης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Έτσι, η προσπάθεια δεν περιοριζόταν μόνο σε μια γλωσσική μεταρρύθμιση, αλλά επεκτεινόταν και στην ευρύτερη κοινωνία.

Παράλληλα με τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, ο Γληνός, τασσόμενος πλέον με την αριστερά, επιδίωξε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μέσω των Νομοσχεδίων του 1913. Ο Γληνός δεν αποδέχεται ότι η παιδεία μπορεί να είναι ανεξάρτητη από την ταξική διάσταση. Πιστεύει ότι η εργατική τάξη δικαιούται ένα σύγχρονο σχολείο, που θα παρέχει στα παιδιά πλούσια μόρφωση.⁷⁵

Οι εκπαιδευτικές θέσεις του Γληνού στα Νομοσχέδια του 1913 ήταν οι εξής: Να γίνει το δημοτικό σχολείο εξάχρονο, υποχρεωτικό και ενιαίο για όλα τα Ελληνόπουλα, αγόρια και κορίτσια, ακόμη και για αυτά που δε θα συνεχίσουν στη μέση εκπαίδευση, με πρόγραμμα προσαρμοσμένο στις σύγχρονες ανάγκες και μεθόδους βασισμένες στην παιδαγωγική και την ψυχολογία. Στο νέο σχολείο πρέπει

⁷⁴ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 26.

⁷⁵ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 29.

να εξαλειφθεί ο ψευδοκλασικισμός και η παθητική μίμηση, ενώ στη θέση τους να καλλιεργηθεί ο γνήσιος ανθρωπισμός βασισμένος στο αρχαίο κλασικό πνεύμα και μεθοδολογία δημιουργικού ιστορισμού. Η μέση εκπαίδευση, βασισμένη στο εξάχρονο δημοτικό, πρέπει να γίνει εξάχρονη και να προσφέρει πολλαπλές κατευθύνσεις στα τέσσερα τελευταία χρόνια. Εκτός από το κλασικό τμήμα, στα γυμνάσια πρέπει να λειτουργούν και εμπορικά και άλλα ειδικά τμήματα.

Για τον Γληνό, είναι εθνική ανάγκη να αναβαθμιστεί κοινωνικά και επιστημονικά ο εκπαιδευτικός, με σύγχρονη κατάρτιση στα Διδασκαλεία. Πρέπει να εξαλείψει τη φαυλοκρατική συναλλαγή και τον φατριασμό στον εκπαιδευτικό κλάδο. Επιπλέον, πρέπει να αναδιοργανωθούν τα εποπτικά συμβούλια και να ιδρυθεί Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο για να μελετά τα προβλήματα της παιδείας, να προτείνει τα κατάλληλα μέτρα και να εξασφαλίσει την αποκέντρωση στη διοίκηση της εκπαίδευσης.

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια προκάλεσαν σφοδρή αντίδραση ακόμα και από τους φιλελεύθερους. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, ενδίδοντας στις πιέσεις, τα εγκατέλειψε γρήγορα. Τα νομοσχέδια ενσωμάτωναν μια αστική προσέγγιση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, η οποία τεκμηριωνόταν παιδαγωγικά, πολιτικά και κοινωνικά. Οι κύριοι στόχοι τους ήταν η υποχρεωτική εκπαίδευση, η πρακτική κατεύθυνση της ύλης, η σύγχρονη παιδαγωγική, η εκπαίδευση των γυναικών, η προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες της χώρας, η έμφαση στις θετικές επιστήμες και η δημιουργία επαγγελματικής εκπαίδευσης. Οι γενικές αρχές των νομοσχεδίων έθεσαν τα θεμέλια της αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, η οποία επανεμφανίστηκε περίπου μισό αιώνα αργότερα στην τρέχουσα εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Η μεγαλύτερη σημασία των νομοσχεδίων του 1913 έγκειται στον βαθύ ορθολογισμό που τα χαρακτηρίζει. Η κύρια καινοτομία τους ήταν η αστική προσέγγιση της προσαρμογής του σχολείου στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία διατυπωνόταν με σαφήνεια. Αυτή η προσέγγιση προωθούσε ένα σχολείο για το λαό - αυτόνομο, ενιαίο, αυτοτελές, κοινό και υποχρεωτικό για όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτως φυλής και κοινωνικής τάξης. Επιδίωκε τη γενίκευση της βασικής εκπαίδευσης, με το δημοτικό σχολείο να είναι εξαετές, δείχνοντας ρεαλισμό και συνειδητοποιώντας ότι η φοίτηση στο λαϊκό σχολείο, που θα απευθυνόταν στην

κατώτερη τάξη, δηλαδή στην πλειονότητα του πληθυσμού, θα έπρεπε σταδιακά να υπερβαίνει τα έξι έτη.⁷⁶

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 υιοθέτησε κάποια μέτρα για τη βελτίωση της εκπαίδευσης και της οικονομικής κατάστασης των δασκάλων, καθώς και για την αποκέντρωση στη διοίκηση των σχολείων. Επιπλέον, κατήργησε τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στο δημοτικό σχολείο.

Κυρίως, η μεταρρύθμιση του 1917 εισάγει τη σημαντικότερη καινοτομία για το έθνος, δηλαδή την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο. Προβλέπει ότι τα αναγνωστικά βιβλία των τεσσάρων πρώτων τάξεων του δημοτικού, καθώς και τα βιβλία αριθμητικής όλων των τάξεων, θα είναι γραμμένα στη δημοτική γλώσσα.

Η εφαρμογή της μεταρρύθμισης ανατέθηκε στον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Κύρια στελέχη του Ομίλου κατέλαβαν θέσεις κλειδιά: ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης διορίστηκαν Ανώτεροι Επόπτες, ενώ ο Δημήτρης Γληνός ανέλαβε τη Γραμματεία του Υπουργείου Παιδείας.

Αργότερα, ο Γληνός έγραψε για τη μεταρρύθμιση του 1917 σε ανυπόγραφο άρθρο της "Αναγέννησης": «Ξεχνάμε πως εκτός από την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα τέσσερα πρώτα χρόνια του δημοτικού σχολείου, που με χίλια βάσανα, διακοπές και μαύρη αντίδραση έγινε κι αυτή, τίποτα άλλο, μα τίποτα άλλο δεν άλλαξε στο μηχανισμό της ελληνικής παιδείας από το 1836 ως σήμερα, εκτός από κάποια μισή κι αυτή καταστρατηγημένη διοικητική αποκέντρωση».⁷⁷

Αυτή η κριτική είναι ορθή, καθώς η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που εκκρεμεί από το 1899 είναι πολύ ευρύτερη από τη γλωσσική αλλαγή. Αυτό που κυρίως εκκρεμεί είναι η καθιέρωση ενός αστικού σχολείου προσαρμοσμένου στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης, όπως περιγράφονταν στα νομοσχέδια του 1913.

Το 1917, τη χρονιά που εκθρονίζεται ο Κωνσταντίνος, ο Γληνός ως Γενικός Γραμματέας στο Υπουργείο Παιδείας επικεντρώνεται στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, πιστεύοντας ότι ο επαναστάτης Βενιζέλος θα την υλοποιήσει αυτή τη φορά. Ωστόσο, διαπιστώνει ότι δεν είναι η κατάλληλη στιγμή, λόγω των συνθηκών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και έτσι περιορίζει το εύρος της μεταρρύθμισης, εστιάζοντας στον εκσυγχρονισμό του δημοτικού σχολείου.

⁷⁶ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 3, Αθήνα 1971, σ. 30.

⁷⁷ Α. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι*, σ. 65.

Όταν η δημοτική γλώσσα εισάγεται στα δημοτικά σχολεία με νομοθετικό διάταγμα, αμέσως προκαλούνται αντιδράσεις και κινητοποιούνται όλες οι δυνάμεις. Η Εκκλησία, ειδικά οι επίσκοποι, καθώς και οι πανεπιστημιακοί καθηγητές ξεσηκώνονται και διαδίδουν συκοφαντίες. Αυτή τη φορά, όμως, η κυβέρνηση δεν υποχωρεί, και η δημοτική γλώσσα χρησιμοποιείται τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο στα δημοτικά σχολεία.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ειδικά το γλωσσικό της σκέλος, που είχε προκαλέσει τόσες συγκρούσεις μέχρι τότε, αποφασίστηκε από τον Βενιζέλο μαζί με την αγροτική μεταρρύθμιση, όταν τα συνοριακά προβλήματα που τον πίεζαν σε ταξικές συμμαχίες είχαν επιλυθεί. Ο Βενιζέλος παίρνει ριζικά μέτρα για το πρόβλημα της γης, που έχει κυρίως κοινωνική και οικονομική σημασία, και για το πρόβλημα της γλώσσας, που αφορά κυρίως τον ιδεολογικό χώρο, τη στιγμή που η κρίση με το παλάτι τον ωθεί σε επαναστατική πρακτική.

Στη Θεσσαλονίκη, με την προσωρινή κυβέρνηση, βρέθηκε και ο Γληνός. Ως ο πιο πολιτικά δραστήριος από τους ηγέτες του Ομίλου, θεώρησε την κρίση του 1915-17 ως ευκαιρία για να λυθούν ριζικά προβλήματα που εκκρεμούσαν για περίπου 20 χρόνια. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, μια σημαντική και θεμελιώδης κοινωνική επένδυση που θα επιτρέψει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και τη διαμόρφωση «χρηστών πολιτών» και την πορεία προς μια βιομηχανική και κοινοβουλευτική κοινωνία, παραμένει εκκρεμής.

Η αλλαγή του 1917 αποτελεί την πρώτη πράξη, καθώς για πρώτη φορά νομοθετείται η προϋπόθεση για την επίτευξη της μεταρρύθμισης: η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο. Επιπλέον, η νομοθεσία του 1917 και τα νέα βιβλία εισάγουν στο σχολείο το πνεύμα της μεταρρύθμισης, τις βασικές αρχές του φιλελευθερισμού και τη λειτουργικότητα των γνώσεων, που αποτελούν τα θεμέλια για την προσπάθεια εφαρμογής του αστικού σχολείου.

Ωστόσο, αυτή η πορεία διακόπηκε. Οι δυνάμεις που από το 1880 μάχονταν για την επιβολή της δημοτικής, την καταπολέμηση της αμάθειας και την ενσωμάτωση του σχολείου στην οικονομική ανάπτυξη, και που προωθούσαν τον αστικό χαρακτήρα της κοινωνίας και τον κεφαλαιοκρατικό χαρακτήρα της οικονομίας, υπέστησαν μια προσωρινή ήττα, συνέπεια της πολιτικής ήττας του βενιζελικού κόμματος.

Η ήττα αυτή ήταν προσωρινή, καθώς οι δυνάμεις αυτές θα ανακτήσουν τον έλεγχο και θα συνεχίσουν με όσο ριζοσπαστικό πνεύμα επιτρέπουν οι αντικειμενικές

κοινωνικές συνθήκες, προς την ολοκλήρωση των μεταρρυθμίσεων που αναβάλλονται και αναστέλλονται από το 1910 λόγω του εθνικού ζητήματος. Το 1929, στην προσπάθεια εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, ο Γληνός ασκεί έντονη κριτική τόσο στη μεταρρύθμιση όσο και στον παλιό του συνεργάτη Αλέξανδρο Δελμούζο. Καθώς η μεταρρύθμιση εκκρεμεί από τις παραμονές του αιώνα, ο Γληνός «διαμαρτύρεται» για τη μη ολοκλήρωσή της.⁷⁸ Δεν επιδιώκει να ματαιώσει την ψήφιση των νομοσχεδίων και στις δηλώσεις του διευκρινίζει πως δεν τα κρίνει ως κομμουνιστής, κάτι που θα ήταν «μωρία» για εκείνον. Τα κρίνει με βάση τη λογική, τις διακηρύξεις και το πρόγραμμα της κυβέρνησης. Θεωρεί τη μεταρρύθμιση «πολύ ατελέστερη» από εκείνη του 1913, και η εισηγητική της έκθεση, όπως γράφει, αποτελεί επιπόλαια, δημοσιογραφική περιγραφή, ένα είδος αντιεπιστημονικής φιλοσοφίας της ελληνικής κοινωνίας που στηρίζεται στα δήθεν φυλετικά ελαττώματα των Ελλήνων.⁷⁹

Ο Γληνός δεν αμφισβητεί τις κατευθύνσεις της μεταρρύθμισης. Αντίθετα, κατακρίνει τα νομοσχέδια για το ότι δεν αντιμετωπίζουν τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή της. Υποστηρίζει την ανάγκη να δημιουργηθεί επαγγελματική εκπαίδευση και να γενικευθεί το δημοτικό, δηλαδή να δημιουργηθεί το «λαϊκό σχολείο». Κρίνει την κυβέρνηση γιατί προβάλλει αυτά τα θέματα χωρίς να παίρνει ριζικά μέτρα, και τα μέτρα που παίρνει είναι ανεπαρκή, πρόχειρα, και χωρίς πλάνο για την υλοποίησή τους.

Η κριτική αυτή του Γληνού δικαιώνεται σε μεγάλο βαθμό, καθώς μερικά από τα επιχειρήματά του ήταν ορθά και επίκαιρα. Πίστευε πως έπρεπε να βρεθούν τρόποι ώστε να δημιουργηθεί το λαϊκό σχολείο και ένα εκπαιδευτικό σύστημα που θα ανταποκρίνεται στις οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας, ώστε να πεισθεί ο λαός για την αξία του επαγγελματικού σχολείου.

Στη συνέχεια, ο Γληνός επικεντρώνει την κριτική του στον κλασικισμό του γυμνασίου, τον οποίο, κατά την άποψή του, δημιουργεί άτομα με "θέσεις" και "πνευματικούς προλεταρίους". Ως λύση, προτείνει τον περιορισμό της γενικής μέσης εκπαίδευσης μέσω της δημιουργίας τεχνικών και επαγγελματικών γυμνασίων. Κρίνει τον νομοθέτη για το γεγονός ότι δεν προβαίνει σε αυτή την κατεύθυνση, αφού αντί να ιδρύει έστω ένα πρακτικό λύκειο, αυξάνει τον αριθμό των κλασικών γυμνασίων.

Επιπλέον, αναφέρεται στην εκπαίδευση των δασκάλων, την οποία χαρακτηρίζει ως ελλιπέστατη, και στη μετεκπαίδευσή τους. Κατακρίνει την

⁷⁸ Α. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι*, Αθήνα 1986, σ. 68.

⁷⁹ Α. Φραγκουδάκη, *ό. π.*, σ. 70

κυβέρνηση για την περιορισμένη και ανεπαρκή δράση της, με αποτέλεσμα η μεταρρύθμιση να παραμένει εκκρεμής και να μην ολοκληρώνεται ούτε αυτή τη φορά. Ο Γληνός εξηγεί ότι αυτό οφείλεται σε μια οπισθοχώρηση του κόμματος των φιλελευθέρων προς συντηρητικότερες βάσεις.

Παράλληλα, ο Γληνός, πλέον εντείνοντας την πολιτική του δράση προς την αριστερά, διατηρεί τη συνεργασία με φιλελεύθερους, αστούς και σοσιαλιστές, με στόχο την επιβολή του αστικού σχολείου. Ελπίζει στην επιτυχία των σκοπών του Ομίλου, οι οποίοι περιλάμβαναν κυρίως τη γλωσσική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.⁸⁰

Προς το τέλος του 1920, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος βρέθηκε σε διαρκή επαφή με τα ρεύματα ιδεών που υπήρχαν στην κοινωνία και στον εξωπολιτισμένο κόσμο, οδηγώντας όμως σε συγκρούσεις και διχογνωμίες μεταξύ των μελών της Διοικητικής Επιτροπής και γενικότερα των μελών του Ομίλου.⁸¹ Αυτό οδήγησε στην ανάγκη αναθεώρησης των προγραμματικών αρχών του Ομίλου και στη διαίρεσή του σε δύο αντίπαλες ομάδες, τους Προοδευτικούς και τους Συντηρητικούς.

Οι Συντηρητικοί απαιτούσαν τη σύνδεση του σχολικού έργου και του αγώνα για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με την κοινωνική βάση, τη σύνθεση των κοινωνικών τάξεων και τους αγώνες τους. Ζήτησαν την αναθεώρηση του προγράμματος του Εκπαιδευτικού Ομίλου ώστε να περιλαμβάνει τη διδασκαλία θρησκευτικών μαθημάτων, πιστεύοντας ότι η καλλιέργεια του θρησκευτικού αισθήματος είναι απαραίτητο στοιχείο της αγωγής. Επίσης, ζήτησαν να διευκρινιστεί η έννοια της εθνικής αγωγής, την οποία θεώρησαν ως καλλιέργεια του συνειδητού εθνικισμού με σκοπό την εθνική αυτοσυντήρηση.⁸²

Επιπλέον, οι Συντηρητικοί εξέφρασαν απόψεις για το ρόλο του δασκάλου, υποστηρίζοντας ότι ο δάσκαλος δεν πρέπει να υιοθετεί και να υποστηρίζει απόψεις που τον απομακρύνουν από το εκπαιδευτικό του έργο και τον μετατρέπουν σε πολιτικό. Θεωρούσαν ότι η σχέση του εκπαιδευτικού με το κράτος πρέπει να είναι καθαρά επαγγελματική, δηλαδή αυτή του εργοδότη και του εργαζόμενου, απογυμνώνοντας έτσι τη σχέση από τον ιδεολογικό της χαρακτήρα. Σύμφωνα με τους Συντηρητικούς, ο δάσκαλος πρέπει να βλέπει τον εαυτό του ως έναν εργαζόμενο και το κράτος ως τον εργοδότη του, αφαιρώντας του το δικαίωμα λόγου και έκφρασης.

⁸⁰ Δ. Γληνός, *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 3, Αθήνα 1971, σ. 47.

⁸¹ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 47.

⁸² Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 44

Ωστόσο, ο Γληνός υποστηρίζει ότι ο εκπαιδευτικός, πάνω από την επαγγελματική του ιδιότητα, είναι άνθρωπος και έχει κάθε δικαίωμα να σκέφτεται και να εκφράζει άποψη, ειδικά σε θέματα που τον αφορούν άμεσα όπως τα εκπαιδευτικά ζητήματα. Είναι αναφαίρετο δικαίωμά του να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του, να συνεργάζεται με τους συναδέλφους του και να συμμετέχει σε ομάδες για την επίτευξη στόχων και τη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Ο δάσκαλος δεν γίνεται πολιτικός με το να σκέφτεται και να προσπαθεί να βελτιώσει την παιδεία. Έτσι, υπηρετεί σωστά το κράτος και την πολιτεία, χωρίς να είναι ένα άψυχο μισθωτό όργανο, αλλά διατηρώντας προσωπική άποψη και ιδεολογία. Ο Γληνός αναφέρει ότι ένας δάσκαλος που υποχρεώνεται να καταπνίγει τη σκέψη του, είτε θα γίνει διπλό σκλάβος είτε θα καταντήσει ψυχικά ανάπηρος και ανίκανος να μορφώσει άλλους, είτε θα μετατραπεί σε έναν κρυφό επαναστάτη γεμάτο πίκρα και μίσος που θα περιμένει την ευκαιρία να ανατρέψει το καθεστώς που του αφαιρεί τον ανθρωπισμό του.⁸³

Από την άλλη πλευρά, οι Προοδευτικοί υποστήριζαν πως σκοπός του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο οποίος δεν είναι πολιτικό σωματείο, είναι η αναμόρφωση της ελληνικής παιδείας. Υποστήριζαν ότι ο Όμιλος δεν είναι προσκολλημένος σε κανένα πολιτικό κόμμα αλλά λειτουργεί ως φορέας μελέτης εκπαιδευτικών προβλημάτων και κοινωνικού διαφωτισμού. Ο στόχος του είναι να καθορίσει και να εφαρμόσει συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική για να επιτύχει την αναμόρφωση της παιδείας.

Σε ό,τι αφορά το ρόλο του δασκάλου, τα Προοδευτικά μέλη του Ομίλου τον έβλεπαν ως τον φυσικό και κύριο παράγοντα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Πίστευαν ότι ο δάσκαλος, ενώ ακολουθεί τους νόμους και τα προγράμματα του κράτους, έχει το δικαίωμα της ελεύθερης σκέψης και της συμμετοχής στην κοινωνία ως άτομο και ως ομάδα για την αναμόρφωση της παιδείας. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θεωρούσε ηθική υποχρέωσή του να προστατεύσει αυτά τα δικαιώματα του δασκάλου.⁸⁴

Οι Προοδευτικοί αντιτάχθηκαν έντονα στις απαιτήσεις των Συντηρητικών, τις οποίες αποδοκίμασαν πολλές φορές. Τελικά, δικαιώθηκαν καθώς καμία από τις απαιτήσεις των Συντηρητικών δεν κρίθηκε επιστημονικά αποδεκτή μετά από έλεγχο. Θεώρησαν προφανές ότι οι προτάσεις των Συντηρητικών δεν θα ωφελούσαν το κράτος και την παιδεία.

⁸³ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 46.

⁸⁴ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 46.

Ο Γληνός επέμενε ότι η παιδεία πρέπει να προετοιμάζει όλους τους πολίτες, αγόρια και κορίτσια, για να είναι πραγματικά δημοκρατική. Με αμεροληψία και ισότητα, σε αντιστοιχία με τις φυσικές ικανότητες των ατόμων, τις κλίσεις τους και τα ενδιαφέροντά τους, η εκπαίδευση πρέπει να δείχνει στους νέους τον δρόμο για τη μετέπειτα ζωή τους. Η παιδεία πρέπει να διέπεται από επιστημονικό πνεύμα, για να καταστήσει τον άνθρωπο ικανό για τη ζωή, βασισμένη στη δημιουργική εργασία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Ωστόσο, η εκπαίδευση στην Ελλάδα δεν ακολουθούσε το επιστημονικό πνεύμα.⁸⁵

Ήταν ανέκαθεν ένα από τα πιο ευκατάστατα κάστρα του κομματισμού του 98. Έτσι, οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούσαν να υπάρξουν εκτός κάποιας ομάδας, χωρίς αυτό να ακυρώνει την ιδιότητά τους, αλλά και την ευθύνη τους ως δάσκαλοι και προσωπικότητες να απαιτούν τον βασικό σεβασμό προς τη δουλειά και την ανθρώπινη αξία τους. Έπρεπε να καταφέρουν να κερδίσουν τον σεβασμό των μαθητών και των γονιών με τις πρακτικές τους, να αποτελέσουν ένα υγιές πρότυπο για την κοινωνία που τους περιβάλλει.

Αυτές οι συνθήκες, σύμφωνα με τον Γληνό, οδηγούσαν σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες στην εγκαθίδρυση ενός ολιγαρχικού και οπισθοδρομικού πνεύματος. Και επειδή ακριβώς το ολιγαρχικό πνεύμα προκαλούσε πάντα την δυσαρέσκεια και τις αντιδράσεις των διανοούμενων και των πνευματικά διευρυμένων ατόμων, γι' αυτό και πρότεινε και ενθάρρυνε τους φοιτητές να είναι προσεκτικοί, να βρίσκονται σε επαγρύπνηση και να διεκδικούν το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασής τους, ώστε κανείς να μην μπορεί να τους το αφαιρέσει.⁸⁶ Τους υποδείκνυε επίσης ότι το οπισθοδρομικό πνεύμα βασίζεται στην ιδέα ότι τα πάντα πρέπει να λύνονται με τις μεθόδους του παρελθόντος και μόνο αν ακολουθούνται αυτές οι παλιές πρακτικές θα υπάρξει επιτυχία, πρόοδος και αλλαγή. Σε αυτή την προοπτική, το παρελθόν κρύβει το μυστικό της τελειότητας και οι παλιές μέθοδοι πρέπει να εφαρμόζονται συνεχώς, γιατί μόνο αυτές θεωρούνται οι σωστές και μόνο έτσι θα επιτύχει ο άνθρωπος.⁸⁷

Ορισμένες ομάδες διανοούμενων εκείνης της εποχής, παράλληλα με τον Γληνό, διατυπώνουν με σαφήνεια μια αντίληψη για την εκπαίδευση που θεωρεί το σχολείο ως βασικό παράγοντα στην πορεία της αστικής ανάπτυξης. Η αντίληψη αυτών των διανοούμενων εξειδικεύει στο χώρο της εκπαίδευσης τις γενικές αρχές

⁸⁵ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 56.

⁸⁶ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 69.

⁸⁷ Δ. Γληνός, *ό. π.*, σ. 93.

πάνω στις οποίες στηρίζεται η «νέα κοινωνία» που προτείνει ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ζητούν ισότητα πρόσβασης στη γνώση, ανάλογη της αστικής αρχής για κοινωνική ισότητα που δεν σημαίνει εξίσωση, αλλά ίσες ευκαιρίες για όλους και διατυπώνουν το δικαίωμα όλων για εκπαίδευση. Ζητούν επίσης την ανάπτυξη της τεχνικής παιδείας, δηλαδή τη μετατροπή του σχολείου σε παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και σε μέσο μέσω του οποίου ο νεανικός πληθυσμός της χώρας θα εντάσσεται επαγγελματικά στην κοινωνία.

Σύμφωνα με τον Μάρκο Τσιριμώκο, η εκπαίδευση πρέπει να διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε ο λαός να αξίζει την πολιτική του ελευθερία και να αισθάνεται την ανάγκη για ατομική ελευθερία και ελευθερία σκέψης. Για εκείνον, η ελευθερία, η ισότητα και η ελεύθερη οικονομία είναι οι θεμελιώδεις αρχές της αστικής ιδεολογίας, εφαρμοσμένες στον εκπαιδευτικό τομέα.

Σε αυτό το πλαίσιο, η εκπαίδευση των παιδιών θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται από την κυρίαρχη τάξη. Σε μια κοινωνία που, κατά τον Γληνό, βασίζεται στην εκμετάλλευση, τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες, χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: σε εκείνα που θα συνεχίσουν την κυρίαρχη τάξη και σε εκείνα που θα αποτελέσουν το μεγάλο εργατικό δυναμικό, το οποίο δεν αμείβεται δίκαια για τον κόπο του.⁸⁸ Στα παιδιά της πρώτης κατηγορίας, η εκπαίδευση αποσκοπεί στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους και στην απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων, ώστε να γίνουν ικανά να διαμορφώνουν και να διοικούν την κυρίαρχη τάξη, δηλαδή να γίνουν καλύτεροι «εκμεταλλευτές». Αντίθετα, στα παιδιά της δεύτερης κατηγορίας, η εκπαίδευση αποσκοπεί στην προσαρμογή τους στον παραγωγικό μηχανισμό, σε έναν παθητικό και μη δημιουργικό ρόλο, ώστε να ανταπεξέρχονται στις χειρωνακτικές εργασίες. Αυτό επιτυγχάνεται είτε με την παροχή ελάχιστης εκπαίδευσης, όσο χρειάζεται για τον συγκεκριμένο ρόλο τους, είτε με την πλήρη απουσία εκπαίδευσης.

Για τον Γληνό, όσοι επιθυμούν να αποσυνδέσουν την παιδεία από την τάξη, όσοι θεωρούν την εκπαίδευση ως υπερταξική, είναι είτε επιστημονικά και κοινωνιολογικά παραπλανημένοι, είτε ουτοπικοί που εξαπατούν τους εαυτούς τους, είτε «μεταφυσικοποιούν» την παιδεία που επιβάλλεται από την κυρίαρχη τάξη, παραπλανώντας την κοινωνία με επιφανειακές και εξωτερικές μεταρρυθμίσεις χωρίς να αγγίζουν την ουσία. Κάθε σημαντική κοινωνική και, κατ' επέκταση, εκπαιδευτική

⁸⁸Α. Φραγκουδάκη, *ό. π.*, σ. 50.

μεταρρύθμιση επιτυγχάνεται μέσω της ταξικής πάλης. Η λαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μπορεί να υποστηριχθεί μόνο από τις κοινωνικές τάξεις που, αδικημένες, αγωνίζονται για την απελευθέρωσή τους και την κατάκτηση των δικαιωμάτων τους.

Ο Γληνός περιγράφει δύο επιλογές που βρίσκονται μπροστά μας. Η πρώτη επιλογή είναι αυτή του συμβιβασμού και της υποταγής, η προδοσία του λαού και η κατεύθυνση προς τα δεξιά. Η δεύτερη επιλογή είναι αυτή του κοινωνικού δημοτικισμού, της ριζικής ανανέωσης της εκπαίδευσης και του αγώνα, που οδηγεί προς τα αριστερά. Όλοι όσοι αισθάνονται τον πόνο του λαού θα ακολουθήσουν τη δεύτερη διαδρομή, υπαγορευμένοι από την αγάπη για τον Ελληνικό λαό και την Ελλάδα.

Ο Δελμούζος, αντίθετα, θεωρεί τον Γληνό υπεύθυνο για την εξέλιξη των πραγμάτων. Πιστεύει ότι ο Γληνός άλλαξε απόψεις και ότι η ψυχολογία του συνέβαλε καθοριστικά στη διάλυση του Ομίλου. Σύμφωνα με τον Δελμούζο, ο Γληνός πρόδωσε την ενότητα και, ενώ για χρόνια υποστήριζε την εθνική ενότητα και την ανάπτυξη του εθνικού συναισθήματος, ξαφνικά υιοθέτησε αντίθετες θέσεις που προκάλεσαν διχόνοια στον Όμιλο.

Οι διαφωνίες τους επικεντρώνονταν κυρίως σε θέματα θρησκευτικής αγωγής στο σχολείο, εθνικής διαπαιδαγώγησης και τη σχέση μεταξύ εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και κοινωνικών αγώνων. Ο Όμιλος, όπως τονίζει ο Δελμούζος, ήταν πρωτίστως ένα εκπαιδευτικό και όχι πολιτικό σωματείο. Η εκπαίδευση, σύμφωνα με τον Δελμούζο, πρέπει να προσφέρει συνειδητή εθνική μόρφωση βασισμένη στην αυτοσυντήρηση του έθνους και να προάγει το θρησκευτικό συναίσθημα.

Ο Γληνός απορρίπτει την ιδέα μιας παιδείας που είναι υπεράνω των κοινωνικών τάξεων, υποστηρίζοντας ότι η παιδεία είναι εργαλείο της άρχουσας τάξης. Όσον αφορά τη θρησκεία, θεωρεί ότι είναι ζήτημα προσωπικής ελευθερίας και ότι η διδασκαλία των θρησκευτικών δεν πρέπει να είναι αναπόσπαστο μέρος της δημόσιας εκπαίδευσης. Σχετικά με την εθνική συνείδηση και τα εθνικά συμφέροντα, ο Γληνός προτείνει προσεκτική προσέγγιση, τονίζοντας ότι η έννοια του έθνους πρέπει να περιοριστεί στα πλαίσια της παιδείας, εστιάζοντας στις ιδιαιτερότητες του πολιτισμού του λαού.⁸⁹

⁸⁹ Φραγκουδάκη Α. Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι. *ό.π.*, σ. 79

Ο Δελμούζος διαφώνησε με την αριστερή στροφή του Γληνού και ένιωσε προδομένος. Οι δύο άνδρες είχαν μακρά ιστορία στενής συνεργασίας, κοινούς αγώνες, βαθιά εκτίμηση και προσωπική φιλία. Αν και οι απόψεις τους δεν διέφεραν σημαντικά, ο Γληνός τελικά απέρριψε τις θέσεις του Δελμούζου, επηρεασμένος από τη Ρωσική Επανάσταση και τη μαρξιστική σκέψη, που διαμόρφωσαν την πολιτική του στάση. Η δράση του Γληνού είχε από νωρίς μια ευρύτερη και πιο ξεκάθαρη κοινωνική διάσταση, καθώς στόχευε να υποστηρίξει τις λαϊκές τάξεις.

Ο Δελμούζος αποδίδει την αποτυχία των εκπαιδευτικών προσπαθειών στο πολιτικό καθεστώς και στο γεγονός ότι η γλωσσική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είχαν πολιτικοποιηθεί. Πίστευε πως αν το πολιτικό σύστημα της χώρας άλλαζε, τότε όλες οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις για τις οποίες αγωνίζονταν θα μπορούσαν να υλοποιηθούν γρήγορα. Η επιτυχία αυτής της αλλαγής θα εξυπηρετούσε το εθνικό συμφέρον και, για αυτόν τον λόγο, έπρεπε να γίνει αποδεκτή.

4.3. Η Τριλογία του πολέμου

Η «Τριλογία του πολέμου» γράφτηκε το 1938 στον Πύργο της Σαντορίνης, όπου ο Γληνός είχε εξοριστεί από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου του 1936.⁹⁰ Σε αυτή την ενότητα θα εστιάσουμε στο συγκεκριμένο γραπτό του έργου, το οποίο θα αναλυθεί βάσει πολλών θεωριών που έχουν αναπτυχθεί από τον Γληνό σχετικά με κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις.

Η θεωρία της φυλής, παρά τις προσπάθειες να παρουσιαστεί ως μια βαθιά και θεμελιώδης αρχή, υποστηρίζοντας ότι βελτιώνει την ποιότητα της ανθρωπότητας και ευνοεί την επικράτηση των υποτιθέμενων ανώτερων και καλύτερα προικισμένων

⁹⁰ Γράφει ο Κ. Βάρναλης: «Εκεί στην εξορία ο Γληνός ξανάγινε δάσκαλος όχι πια των δασκάλων παρά των αγωνιστών του λαού. Έκανε σειρά ενδιαφέρουσες ομιλίες για πολλά ζητήματα (για την υλική και την πνευματική απολύτρωση των λαών της Σοβιετικής Ένωσης, για το πως πρέπει να γράφουμε κλπ.). Αλλά το ρόλο του δασκάλου δεν τον περιόριζε μονάχα σ' αυτές τις ομιλίες παρά έκανε και δουλειά διαφωτιστή. Ήταν ο δάσκαλος μιανής από τις πολλές ομάδες των εξορίστων, αλλά δυστυχώς εγώ δεν ανήκα στην ομάδα του», βλ. στο: Κ. Βάρναλης, *Στη Μνήμη Δημητρη Γληνου, μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*, Αθήνα 1946, σ. 61.

ατόμων, θεωρείται από πολλούς ιδεαλιστές ως υλιστική και ωμή, χωρίς να δικαιολογείται πλήρως μπροστά στην έννοια του «πνεύματος».⁹¹

Γι' αυτόν τον λόγο απαιτείται μια πιο πνευματική θεωρία, μια αρχαγγελική ρομφαία που ανοίγει τον δρόμο για την πνευματική ανύψωση και αποκαλύπτει συνεχώς ανώτερες μορφές στην ανθρωπότητα. Ο πόλεμος πρέπει να λειτουργεί ως εργαλείο πνευματικής έμπνευσης.

Αυτή η θεωρία υποστηρίζει ότι ο πόλεμος είναι μια μορφή αγώνα που αποσκοπεί στο να καθαρίζει και να αφανίζει τους παρωχημένους πολιτισμούς, επιτρέποντας την εμφάνιση και την ανάπτυξη νέων, ανώτερων και πιο πνευματικών πολιτισμών. Αυτή η οργανική θεωρία για τους λαούς και τους πολιτισμούς δεν είναι καινούρια. Διατυπώθηκε τόσο στην αρχαιότητα από τον Αριστοτέλη όσο και στους νεότερους χρόνους από πολλούς άλλους.

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, οι λαοί παρομοιάζονται με τον ανθρώπινο οργανισμό. Όπως κάθε άνθρωπος περνά από την παιδική, τη νεανική, την ενήλικη και την γεροντική ηλικία και τελικά πεθαίνει, έτσι και οι λαοί και οι πολιτισμοί έχουν την παιδική, τη νεανική, την ενήλικη και τη γεροντική τους φάση και τελικά πεθαίνουν. Γένεση, ακμή και παρακμή. Έτσι, για παράδειγμα, οι αρχαίοι ανατολικοί πολιτισμοί όπως ο κινεζικός, ο ιαπωνικός, ο ασσυριακός, ο βαβυλωνιακός, και ο αιγυπτιακός, οι μεσογειακοί πολιτισμοί όπως ο φοινικικός, ο ελληνικός και ο ρωμαϊκός, οι μεσαιωνικοί πολιτισμοί όπως ο γερμανικός και τώρα ο δυτικός πολιτισμός, ακολούθησαν αυτή την πορεία.

Στη διαμόρφωση αυτή των πολιτισμών και στην πορεία τους, που παρομοιάζεται με την πορεία των ζωντανών οργανισμών, ανακαλύπτεται ένας νόμος που είτε περιορίζεται σε αυτό το οργανικό ξετύλιγμα είτε αποδίδεται ένα βαθύτερο νόημα, το οποίο αφορά την αντικειμενική υλοποίηση της ιδέας, που περνά από τα στάδια της μέχρι την επιστροφή της στην απόλυτη μορφή της.

Αυτή η θεωρία βασίζεται στην ιστορική φιλοσοφία του Χέγκελ (Hegel), η οποία, με κάποιες τροποποιήσεις, παραμένει επίκαιρη και στις μέρες μας. Ο Χέγκελ, βέβαια, επικεντρώθηκε στο φεουδαρχικό-αστικό κράτος της εποχής του και θεωρούσε την αυτοκρατορική Γερμανία ως το τέλος αυτής της "αντικειμενικοποίησης

⁹¹Ραδαμανθός, «Η Τριλογία του Πολέμου, Δημήτρης Γληνός 1938-Οι μονόλογοι του ερημίτη της Σαντορίνης», στην ιστοσελίδα: *christostsantis*, 7/3/2015, διαθέσιμο στο: <https://christostsantis.com>. Ημερομηνία προσπέλασης, 27/5/2024.

του πνεύματος", όπως έβλεπε στη δική του φιλοσοφία την ολοκλήρωση της επιστροφής της ιδέας στον εαυτό της.

Αυτό το τρίτο Ράιχ, διαλύοντας τον δυτικό πολιτισμό που βρίσκεται σε παρακμή, έρχεται να φέρει έναν νέο, ανώτερο πολιτισμό, τον εθνικοσοσιαλιστικό. Ο δυτικός αστικοδημοκρατικός πολιτισμός, που εκπροσωπείται από τις «πλουτοκρατικές δημοκρατίες» όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Αμερική, έχει γεράσει και βρίσκεται σε παρακμή. Ο νέος πολιτισμός του τρίτου γερμανικού Ράιχ, ο εθνικοσοσιαλιστικός, είναι στην αρχή του και προορίζεται να αναδιοργανώσει τον κόσμο και την ανθρωπότητα.⁹²

Τα εμπόδια αυτά είναι ο Ιουδαϊσμός, υπόλειμμα από την παρακμή των μεσογειακών πολιτισμών, η δημοκρατία, υπόλειμμα από την παρακμή του δυτικού αστικού πολιτισμού, και ο κομμουνισμός, προϊόν της παρακμής των ασιατικών πολιτισμών. Στην ουσία, και τα τρία είναι το ίδιο. Η παρακμή αυτή οδηγεί στον αναρχικό ατομικισμό, ενώ ο εθνικοσοσιαλισμός και ο φασισμός προβάλλουν πάνω από όλα το κυρίαρχο κράτος, ενσάρκωση του πνεύματος και πραγματοποίηση της ιδέας του «ανθρώπου-πολίτη». Σε αυτό το «Κυρίαρχο Κράτος» τα άτομα οφείλουν να υποταχθούν κάτω από μια αυστηρή ιεραρχική τάξη και πειθαρχία.

Η προσωπικότητα αποκτά την υπόστασή της μέσω της συμμετοχής και της υποταγής της σε αυτή την ιεραρχημένη ολότητα. Το νόημα της ατομικής ελευθερίας έγκειται στην υποταγή στην κυρίαρχη ολότητα.⁹³

Τα εμπόδια που αντιμετωπίζει ο νέος πολιτισμός πρέπει να εξαλειφθούν. Ο πόλεμος είναι το έσχατο μέσο για την επίτευξη αυτού του στόχου. Γι' αυτό, ο πολίτης του νέου αυτού κράτους πρέπει κυρίως να είναι στρατιώτης και η κοινωνία να λειτουργεί σαν στρατόπεδο.

Η αρχαία Σπάρτη αναβιώνει. Η ζωή, τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες, είναι μια συνεχής θητεία και προετοιμασία για τη στιγμή της απόλυτης επιβολής και νίκης. Έτσι, ο πόλεμος και η προετοιμασία για τον πόλεμο γίνονται το ύψιστο καθήκον του πολίτη. Ο πόλεμος είναι το μέσο για την επιβολή του νέου πολιτισμού. Πάντοτε, οι πόλεμοι ήταν αγώνες μεταξύ νέων και παλαιών πολιτισμών, μάχες για την επικράτηση του ανώτερου και πνευματικότερου.

⁹²Γ. Δ. Μπουμπούς, «Στη ζωή της σιωπής και του στοχασμού: ο Δημ. Γληνός στη Σαντορίνη», στο Δ. Γληνού, *Η Τριλογία του Πολέμου*, Αθήνα 2003, σ. 107.

⁹³ Ραδαμανθός, *ό. π.*

Αυτή είναι η άλλη εκδοχή που εξηγεί και εξυψώνει τον πόλεμο γενικά, και συγκεκριμένα τον επικείμενο πόλεμο που απειλεί την ανθρωπότητα. Στη βάση αυτής της θεωρίας υπάρχει μια επιστημονικά αβάσιμη αναλογία, μια μεταφορά από τη βιολογία στην κοινωνιολογία, η σύγκριση της κοινωνίας με έναν ανθρώπινο ή γενικότερα ζωικό οργανισμό.

Αυτή η αναλογία εμφανίστηκε σε διάφορες εποχές και με διάφορες αφορμές στην ιστορία. Μπορεί κανείς να πει ότι πάντοτε χρησιμοποιήθηκε για να υποστηρίξει την έννοια μιας διαφοροποιημένης ιεραρχίας των κοινωνικών αξιών και των κοινωνικών τάξεων, προκειμένου να δικαιολογήσει την κυριαρχία των ηγετών ή αυτών που επιδιώκουν την εξουσία.⁹⁴

Με αυτή την αναλογία, ο Μενήσιος Αγρίππας έπεισε τους επαναστατημένους πληβείους να επιστρέψουν από το "ιερό όρος" στη Ρώμη και να δεχτούν την υποταγή τους στους πατρικούς. Όπως το «σύνολο» του σωματικού οργανισμού, η «ιδέα» του οργανισμού, υπάρχει πριν από τα μέλη και καθορίζει την ύπαρξη και τη διαμόρφωσή τους, έτσι και η «ιδέα» του κοινωνικού οργανισμού, δηλαδή το «κράτος», υπάρχει πριν από τα άτομα και καθορίζει την ύπαρξη και τη διαμόρφωσή τους για να υπηρετούν το σύνολο με σκοπιμότητα. Αυτή η αριστοτελική αντίληψη ανανεώνεται σήμερα από κοινωνιολόγους όπως ο αυστριακός Οτμάρ Σπαν.⁹⁵

Η εξελικτική μορφή της θεωρίας υποστηρίζει ότι, όπως οι οργανισμοί περνούν απαραίτητα από τα στάδια της παιδικής, της νεανικής, της αντρικής και της γεροντικής ηλικίας, έτσι και οι κοινωνικοί οργανισμοί και οι πολιτισμοί περνούν ανάλογα στάδια και πεθαίνουν αφού εκπληρώσουν την αποστολή τους.

Και οι δύο πλευρές της θεωρίας αναβιώνουν τώρα στον εθνικοσοσιαλισμό και τον φασισμό. Αυτές οι ιδεολογίες επιδιώκουν να υποστηρίξουν την κυριαρχία των παλιών ή των νέων ηγετών στο εσωτερικό και να επιβάλουν την κυριαρχία τους στο εξωτερικό.

Αυτή η θεωρία δεν θα αργήσει να πάρει συγκεκριμένη μορφή. Οι Γερμανοί θεωρούνται ο εγκέφαλος της ανθρωπότητας, ενώ οι άλλοι λαοί θα είναι τα μέλη της. Θα εργάζονται και θα υποτάσσονται στην κυριαρχία των Γερμανών.

Βέβαια, υπάρχουν λαοί που εμφανίστηκαν στην ιστορία και εξαφανίστηκαν, όπως οι Αιγύπτιοι, οι Ασσύριοι και οι Βαβυλώνιοι. Υπάρχουν όμως και λαοί που

⁹⁴ Γ. Δ. Μπουμπούς, *ό. π.*, σ. 111.

⁹⁵ Ραδαμανθός, *ό. π.*

εμφανίστηκαν στην ιστορία και συνεχίζουν να υπάρχουν και να δρουν, έχοντας περάσει μέσα από πολλούς πολιτισμούς.⁹⁶

Για παράδειγμα, τότε οι Κινέζοι ήταν παιδιά, νέοι, ενήλικες και ηλικιωμένοι; Σήμερα, ο κινεζικός λαός βιώνει μια νέα αναγέννηση, προσαρμόζεται στις συνθήκες του αστικού πολιτισμού, αγωνίζεται για την ελευθερία του και προσπαθεί να δημιουργήσει έναν νέο κόσμο. Και οι Ιάπωνες, που σήμερα αναγνωρίζονται ακόμα και από τους εθνικοσοσιαλιστές ως το αντίστοιχό τους στην ανατολική Ασία, δεν είχαν περάσει τα ίδια στάδια με τους Κινέζους και δεν ήταν και αυτοί "γερασμένοι" και σε παρακμή πριν από μόλις ογδόντα χρόνια;

Η βιολογική αυτή αναλογία, όταν εφαρμόζεται στους λαούς, αποδεικνύεται ιστορικά εντελώς αβάσιμη. Οι παρομοιώσεις και οι αναλογίες στην επιστήμη είναι πάντα παραπλανητικές, γιατί κάθε τομέας της πραγματικότητας έχει τους δικούς του νόμους, που πρέπει να μελετώνται ξεχωριστά για να κατανοούμε την ιδιαιτερότητά τους.⁹⁷

Η ανθρώπινη κοινωνία είναι ένα μοναδικό φαινόμενο, ένα νέο προϊόν της ζωής, και οι νόμοι που διέπουν την ύπαρξη και την ανάπτυξή της πρέπει να μελετώνται ανεξάρτητα.

Η βιολογική αυτή αναλογία είναι ακόμα πιο αβάσιμη στη στατική της μορφή, όταν συγκρίνει τη διαφοροποίηση των κυττάρων ενός ζωικού οργανισμού, ειδικά του ανθρώπινου, με τις λειτουργίες που επιτελούν τα άτομα μέσα στην κοινωνία. Τα άτομα στην κοινωνία δεν παρουσιάζουν καμία οργανική διαφοροποίηση όπως τα κύτταρα του οργανισμού, και οι λειτουργίες τους στην κοινωνία εξαρτώνται εξ ολοκλήρου από εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι σχέσεις ιδιοκτησίας και η τύχη της καταγωγής τους.⁹⁸

Μια αλλαγή στις σχέσεις ιδιοκτησίας μπορεί να επηρεάσει σημαντικά τον ρόλο των κοινωνικών τάξεων. Το ίδιο συνέβη με την αστική τάξη, όταν ανέλαβε την εξουσία από τη φεουδαρχία, και με την εργατική τάξη στη Σοβιετική Ένωση σήμερα. Επιπλέον, ανεξάρτητα από τις σχέσεις ιδιοκτησίας, κάθε άτομο μπορεί να εκτελέσει οποιαδήποτε κοινωνική λειτουργία, αρκεί να εκπαιδευτεί κατάλληλα. Επιπλέον, η κοινωνική εξέλιξη τείνει να μετατρέψει κάθε άτομο σε δυναμικό φορέα όλων των

⁹⁶ Β. Στεργιόπουλος, «Δημήτρης Γληνός: Ένας οξύτατος ανατόμος της σύγχρονης του ζωής» στην ιστοσελίδα *In*, 22/08/2023, διαθέσιμο στο: <https://www.in.gr/2023/08/22/stories/dimitris-glinos-enas-oksyttatos-anatomos-tis-syghronis-tou-zois/>, ημερομηνία προσπέλασης 28/02/2024.

⁹⁷ Ραδαμανθός, *ό. π.*

⁹⁸ Ραδαμανθός, *ό. π.*

κοινωνικών λειτουργιών. Κάθε πολίτης, εντός του επαγγέλματός του, της κοινότητάς του ή της πολιτείας, μπορεί ακόμη και σήμερα να αναλάβει μια διευθυντική λειτουργία.

Ωστόσο, η βιολογική παρομοίωση όσον αφορά τους πολιτισμούς είναι εξίσου ατυχής. Οι πολιτισμοί συνδέονται με συγκεκριμένες αντικειμενικές συνθήκες, κυρίως οικονομικές.⁹⁹ Εκεί όπου δημιουργούνται αυτές οι συνθήκες, εμφανίζονται παρόμοιοι πολιτισμοί, και η διαδρομή τους δεν σχετίζεται με ηλικίες, αλλά με την αλλαγή των αντικειμενικών όρων. Για παράδειγμα, οι πρωτόγονοι λαοί, οι άγριοι και ημιάγριοι της σύγχρονης εποχής, διατηρούν τις πρωτόγονες μορφές πολιτισμού τους όσο οι αντικειμενικές συνθήκες της ζωής τους παραμένουν αμετάβλητες. Σε άλλους λαούς, όμως, παρατηρούμε γρήγορη μετάβαση από μια μορφή πολιτισμού σε άλλη, χωρίς τα χαρακτηριστικά της "ηλικίας".

Σε ορισμένες χώρες, οι κυρίαρχες τάξεις αναζητούν μια θεωρία που θα δικαιολογεί, απολογείται και διαιωνίζει τα προνόμιά τους, ενώ ταυτόχρονα θα επιβάλλει υποταγή στην εργατική και αγροτική τάξη.¹⁰⁰ Χρησιμοποιούν την οργανική θεωρία του πολιτισμού για να εσωτερικοποιήσουν αυτήν την υποταγή και εξωτερικά για να υποστηρίξουν ότι είναι οι φορείς ενός νέου πολιτισμού που έρχεται να αντικαταστήσει τους υφιστάμενους πολιτισμούς των χωρών που επιθυμούν να επικρατήσουν.

Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται ένα καινούριο εντυπωσιακό σύμβολο, μια "ιδανική" σκοπιμότητα, που θα καλύψει με λαμπρή επικαλυμμένη πολυτέλεια τις εκμεταλλευτικές σχέσεις της οικονομίας που επιθυμούν να εδραιωθούν και να διευρυνθούν. Και ο πόλεμος αναδεικνύεται ως ο δημιουργός του ανώτερου πολιτισμού.¹⁰¹

Η άποψη του υπερπληθυσμού παρουσιάζει δύο πλευρές: τη δημογραφική και τη μαλθουσιανική. Και οι δύο πλευρές συνδέονται με τη βιολογική θεωρία. Η δημογραφική άποψη αναφέρεται στο γεγονός ότι η αύξηση του πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα τις μετακινήσεις των λαών από την προϊστορία μέχρι σήμερα. Αυτό συμβαίνει επειδή, όπως και στον κόσμο των ζώων, όταν ο πληθυσμός αυξάνεται σημαντικά σε έναν δεδομένο χώρο, οι διαθέσιμοι πόροι δεν είναι αρκετοί για να υποστηρίξουν τον υπερπληθυσμό αυτό. Όταν οι τροφές αρχίζουν να ελλείπουν λόγω

⁹⁹ Β. Στεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 99.

¹⁰⁰ Δημήτρης Κασσιούρας, «Σχετικά με τις φιλοσοφικές αντιλήψεις του Δ. Γληνού», στο: *Διαβάζω*, τχ. 61 (1983).

¹⁰¹ Ραδαμανθός, *ό. π.*

φυσικών αιτιών όπως ξηρασία, παγετός, πλημμύρες ή αρρώστιες στα ζώα που αποτελούν πηγή τροφής, τότε ο πληθυσμός αναγκάζεται να αναζητήσει νέες πηγές τροφής ή να μετακινηθεί σε άλλες περιοχές.

Αυτή η ανάγκη για επιβίωση οδήγησε σε μεγάλες μετακινήσεις λαών, επιδρομές, αποικισμό και, φυσικά, πολέμους. Είναι ένας τρόπος αγώνα για την επιβίωση που απορρέει από οικονομικά αίτια.

Αυτή η ανάγκη εξακολουθεί να υπάρχει σήμερα, παρόλο που οι λαοί έχουν σχεδόν όλοι εγκατασταθεί μόνιμα σε συγκεκριμένες περιοχές και έχουν δημιουργήσει εθνική παράδοση και έχουν καθιερώσει εδάφη με εθνικά σύνορα.¹⁰²

Σήμερα, στα πιο πυκνοκατοικημένα μέρη του κόσμου, δεν υπάρχει πλέον χώρος για μεγάλες ομαδικές κατακτητικές κινήσεις. Η νεότερη μορφή μετακίνησης ομάδων για λόγους δημογραφικούς ήταν η μετανάστευση και ο αποικισμός κατά τον 19ο και 20ο αιώνα. Ωστόσο, αυτές οι μορφές μετανάστευσης έχουν σχεδόν εξαφανιστεί σήμερα.¹⁰³

Η ανταγωνιστική οικονομία της εποχής μας έχει οδηγήσει στην κλειστή πολιτική στα σύνορα όλων των χωρών, ακόμη και εκείνων με μεγάλες αχρησιμοποίητες εκτάσεις, όπως η νότια Αμερική, η Αυστραλία, η πρώην Σοβιετική Ένωση, η Τουρκία και οι αφρικανικές αποικίες. Η βόρεια Αμερική, που παλαιότερα αποτελούσε καταφύγιο για τον υπερπληθυσμό της Ευρώπης και της Ιαπωνίας, τώρα περιορίζει σημαντικά την είσοδο μεταναστών.

Η ανεργία που ακολουθεί τις οικονομικές κρίσεις επιδεινώνει το πρόβλημα. Στην Παλαιστίνη, η προσπάθεια ομαδικής μετανάστευσης και εγκατάστασης των Εβραίων οδήγησε σε τραγική αναρχία και συγκρούσεις.

Παρά τη στενότητα στο έδαφος και τα δημογραφικά προβλήματα, ορισμένες χώρες όπως η Ιταλία ακολουθούν πολιτική υπερπληθυσμού, προωθώντας την πολυτεχνία και ενισχύοντας τους πολύτεκνους με διάφορα κίνητρα και επιδοτήσεις. Αυτή η πολιτική ενδέχεται να οδηγήσει σε περαιτέρω συγκρούσεις και πολέμους.

Η παρουσία αντιφάσεων σε χώρες όπως η Ιταλία και η Γερμανία δείχνει ότι το δημογραφικό πρόβλημα δεν είναι η πραγματική αιτία των σημερινών πολέμων, αλλά μάλλον μια πρόφαση για αυτούς. Αν ήταν έτσι, τότε το πρώτο μέτρο θα ήταν ο περιορισμός των γεννήσεων. Αλλά οι χώρες αυτές αντί να ακολουθήσουν τέτοια μέτρα, προτιμούν να αυξήσουν τα στρατολογικά τους αποθέματα.

¹⁰² Δ. Κασιούρας, *ό. π.*

¹⁰³ Ραδαμανθός, *ό. π.*

Η μαλθουσιανική πλευρά αυτής της άποψης υποστηρίζει ότι η γη δεν μπορεί να υποστηρίξει άπειρα πλήθη ζώων ή ανθρώπων.¹⁰⁴ Έτσι, όταν υπάρχει υπερπληθυσμός, ενεργοποιούνται αυτόματα μηχανισμοί που οδηγούν σε πείνα, αρρώστια και πόλεμο.

Ωστόσο, αυτή η άποψη δεν λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις του προβλήματος. Υπάρχουν δύο φαινόμενα στην ανθρώπινη κοινωνία που εμποδίζουν τα ανωτέρω επακόλουθα του υπερπληθυσμού.

Πρώτον, η πολιτική και οικονομική εξουσία εκμεταλλεύονται τον υπερπληθυσμό για τη διατήρηση της εξουσίας τους, χρησιμοποιώντας τον ως μέσο για την ενίσχυση του στρατού και την επιβολή της κυριαρχίας τους.

Δεύτερον, η κοινωνική και η πολιτισμική πολυπλοκότητα της ανθρώπινης κοινωνίας σημαίνει ότι ο υπερπληθυσμός δεν οδηγεί απαραίτητα σε πόλεμο, αλλά μπορεί να οδηγήσει σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτισμικής αλληλεπίδρασης και προσαρμογής.¹⁰⁵

Η ανάλυσή σας εστιάζει σε δύο κοινωνικά φαινόμενα που αμφισβητούν τη μαλθουσιανική θεωρία για τα αίτια των σημερινών πολέμων.

Πρώτον, αναφέρετε τη συνεχή τεχνολογική πρόοδο και την αύξηση της παραγωγικότητας, η οποία θα μπορούσε να υποστηρίξει πολύ μεγαλύτερο πληθυσμό από αυτόν που υπάρχει σήμερα. Αυτό εκθέτει την αντιφατική φύση της πρόθεσης για πολέμους ως αποτέλεσμα του υπερπληθυσμού, δείχνοντας ότι η οικονομική εκμετάλλευση και ο πολιτικός έλεγχος είναι πιο σημαντικοί παράγοντες.

Δεύτερον, αναφέρετε το φαινόμενο του αυτόματου περιορισμού των γεννήσεων στις πιο εύπορες τάξεις, το οποίο αντιβαίνει στην ιδέα της απόλυτης ανάγκης για περιορισμό του πληθυσμού. Αυτό επισημαίνει την πολυπλοκότητα των κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων που επηρεάζουν τη γεννητικότητα και τον πληθυσμό.¹⁰⁶

Συνεπώς, η ανάλυσή σας υποδεικνύει ότι και η δημογραφική άποψη και η μαλθουσιανική θεώρηση μπορεί να είναι ανεπαρκείς για να εξηγήσουν πλήρως τα αίτια των σημερινών πολέμων. Οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές παράμετροι πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη για μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση του θέματος.

¹⁰⁴ Δ. Κασιούρας, *ό. π.*

¹⁰⁵ Β. Στεργιόπουλος, *ό. π.*

¹⁰⁶ Ραδαμανθός, *ό. π.*

Επίλογος

Η μελέτη της ζωής και του έργου του Δημήτρη Γληνού αποκαλύπτει μια προσωπικότητα με βαθιά επίδραση στην ελληνική κοινωνία, εκπαίδευση και πολιτική σκηνή του 20ού αιώνα. Η ανάλυση των διαφόρων πτυχών της ζωής του αναδεικνύει την αδιάκοπη προσπάθειά του για κοινωνική δικαιοσύνη, εκπαίδευση για όλους και πολιτική αναμόρφωση. Από την εκπαίδευσή του στη Σμύρνη και τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, μέχρι την ενεργή του συμμετοχή στην αριστερά και το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), ο Γληνός διαμόρφωσε και προώθησε ιδέες που είχαν ως στόχο την αναμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας. Οι πολιτικές του αντιλήψεις βασίζονταν σε μια βαθιά πεποίθηση στην κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα, ενώ οι εκπαιδευτικές του θέσεις υποστήριζαν μια εκπαίδευση που θα ήταν προσιτή σε όλους, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης ή φύλου.

Η ζωή και η εκπαίδευση του Δημήτρη Γληνού αποτέλεσαν τη βάση για τις μετέπειτα δράσεις του. Η πορεία του ξεκίνησε στη Σμύρνη, όπου ανατράφηκε σε ένα περιβάλλον που προωθούσε την αγάπη για τα γράμματα και τη μάθηση. Οι σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών δεν αποτέλεσαν μόνο ακαδημαϊκή εκπαίδευση, αλλά και πνευματική διαμόρφωση που καθόρισε τις μετέπειτα ιδέες και αντιλήψεις του. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα, αφιερώθηκε στην εκπαίδευση και την κοινωνική δράση, θεωρώντας την παιδεία ως το κύριο εργαλείο για την επίτευξη της κοινωνικής αλλαγής.

Η πολιτική του δράση χαρακτηρίστηκε από την ενεργή του συμμετοχή στην αριστερά και το ΕΑΜ. Ο Γληνός πίστευε στη δύναμη του λαού να διαμορφώσει την ιστορία και προωθούσε την ιδέα της εθνικής ενότητας και της κοινωνικής ανασυγκρότησης. Οι πολιτικές του αντιλήψεις ήταν επηρεασμένες από τις αρχές του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού, τις οποίες ενσωμάτωσε στις δικές του δράσεις και γραπτά. Η συμμετοχή του στο ΕΑΜ αναδεικνύει την πίστη του στη συλλογική δράση και την αντίσταση κατά της Κατοχής, καθώς και την επιθυμία του για μια κοινωνία βασισμένη στην ισότητα και τη δικαιοσύνη.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, οι θέσεις του Δημήτρη Γληνού ήταν εξίσου ριζοσπαστικές. Υποστήριξε την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής και των μαθητών, προωθώντας την κριτική σκέψη και την κοινωνική συνείδηση. Η υποστήριξή του για τη δημοτική γλώσσα ήταν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία της εκπαιδευτικής του φιλοσοφίας. Ο

Γληνός θεωρούσε τη δημοτική ως το καταλληλότερο μέσο διδασκαλίας, πιστεύοντας ότι η χρήση της θα ενίσχυε την κατανόηση και την αφομοίωση της γνώσης. Η έννοια του ιστορισμού, δηλαδή της ιστορικής προσέγγισης στην εκπαίδευση, ήταν επίσης κεντρική στη σκέψη του, καθώς θεωρούσε ότι οι μαθητές πρέπει να κατανοούν τις ιστορικές ρίζες και τις εξελίξεις της κοινωνίας τους. Η έννοια του Διστόμου, όπως την ανέπτυξε ο Γληνός, αφορά την ανάγκη για ηθική και πνευματική ανάπτυξη μέσω της εκπαίδευσης, προκειμένου να διαμορφωθούν ολοκληρωμένες και συνειδητοποιημένες προσωπικότητες.

Τα έργα του Δημήτρη Γληνού αντικατοπτρίζουν τις ιδέες και τις αξίες του, αποτελώντας σημαντική παρακαταθήκη για την ελληνική παιδεία και λογοτεχνία. Η "Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή" είναι ένα από τα πιο γνωστά έργα του, όπου αναπτύσσει τις απόψεις του για την εκπαίδευση των γυναικών και την ανάγκη για ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ο "Εκπαιδευτικός Όμιλος" καταγράφει τις εμπειρίες και τις ιδέες του για την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ η "Τριλογία του Πολέμου" αποτελεί μια σειρά γραπτών που αναδεικνύουν την εμπειρία και τις σκέψεις του κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η ανάλυση της ζωής και του έργου του Δημήτρη Γληνού μας οδηγεί σε ορισμένα σημαντικά συμπεράσματα. Πρώτον, η αφοσίωση του Γληνού στην παιδεία και την εκπαίδευση αναδεικνύει την πεποίθησή του ότι η γνώση είναι το κλειδί για την κοινωνική αλλαγή και τη βελτίωση της κοινωνίας. Δεύτερον, η πολιτική του δράση και οι θέσεις του δείχνουν έναν άνθρωπο που πίστευε βαθιά στην κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα, αγωνιζόμενος για τις αρχές αυτές μέσα από τις γραμμές της αριστεράς και του ΕΑΜ. Τρίτον, οι εκπαιδευτικές του θέσεις και τα έργα του αποδεικνύουν τη δέσμευσή του για μια εκπαίδευση που προάγει την κριτική σκέψη, την κατανόηση της ιστορίας και την ηθική ανάπτυξη των μαθητών. Ο Δημήτρης Γληνός ήταν μια πολυδιάστατη προσωπικότητα, της οποίας οι ιδέες και οι δράσεις συνεχίζουν να εμπνέουν και να καθοδηγούν τις νέες γενιές.

Η συμβολή του στην ελληνική εκπαίδευση και πολιτική σκηνή ήταν τεράστια, καθώς οι ιδέες του για την κοινωνική δικαιοσύνη και την αναμόρφωση της εκπαίδευσης παραμένουν επίκαιρες και ουσιαστικές. Η μελέτη της ζωής και του έργου του μας επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες της εποχής του, αλλά και να αντλήσουμε διδάγματα για το παρόν και το μέλλον. Ο Δημήτρης Γληνός κατάφερε να ενώσει τις ιδέες του για την εκπαίδευση και την πολιτική, δημιουργώντας ένα ενιαίο όραμα για μια δίκαιη και ισότιμη κοινωνία. Οι

προσπάθειές του για την προώθηση της δημοτικής γλώσσας και της κριτικής σκέψης στην εκπαίδευση, καθώς και η δέσμευσή του για κοινωνική δικαιοσύνη, αποτελούν παράδειγμα για όλους όσους επιδιώκουν την αναμόρφωση της κοινωνίας μέσω της γνώσης και της δράσης.

Σε τελική ανάλυση, ο Δημήτρης Γληνός ήταν ένας οραματιστής που αφιέρωσε τη ζωή του στην προώθηση της παιδείας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Οι ιδέες και τα έργα του συνεχίζουν να αποτελούν πηγή έμπνευσης και οδηγό για την επίτευξη ενός καλύτερου μέλλοντος. Η κληρονομιά του είναι ανεκτίμητη, καθώς μας υπενθυμίζει ότι η εκπαίδευση και η πολιτική δράση μπορούν να οδηγήσουν σε μια δικαιότερη και πιο ανθρώπινη κοινωνία. Η μελέτη της ζωής και του έργου του Δημήτρη Γληνού αποτελεί όχι μόνο μια αναδρομή στην ιστορία, αλλά και μια πρόκληση για το πώς μπορούμε να εφαρμόσουμε τις αρχές και τις αξίες του στις σύγχρονες κοινωνίες μας. Ο Δημήτρης Γληνός παραμένει ένας φάρος πνευματικής και ηθικής καθοδήγησης, του οποίου οι ιδέες και οι δράσεις συνεχίζουν να αντηχούν δυνατά στον αγώνα για κοινωνική πρόοδο και δικαιοσύνη.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Αγγελακοπούλου Α., «Δημοτική γλώσσα και εκπαίδευση: Εικόνες Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού από τις πρώτες παιδαγωγικές συνεδριάσεις του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου» στο Σ. Μπουζάκης (επιμ.), *6ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης. Ελληνική Γλώσσα και Εκπαίδευση*, 30 Σεπτεμβρίου, 1 – 2 Οκτωβρίου 2011. Πάτρα: 2011.

2. Περιοδικά

Αλεξίου Έ., «Δημήτρης Γληνός (εκατό χρόνια από τη γέννησή του)», *Νέα Εστία*, 1326 (1 Οκτ. 1982).

Ζούζουλα Ε. και Κώστας Θ., «Δημήτρης Γληνός: ο αγωνιστής δάσκαλος, ο ριζοσπάστης παιδαγωγός», περ. *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τεύχ. 68-69, Δεκ. 2003-Φλεβ. 2004.

Θεοδώρου Δ., «Βασικές έννοιες και αρχές της ερμηνευτικής ως μεθόδου παιδαγωγικής έρευνας», *Μακεδόν*, τεύχος 6, 1999.

Κασιούρας Δ., «Σχετικά με τις φιλοσοφικές αντιλήψεις του Δ. Γληνού», περ. *Διαβάζω*, τεύχ. 61 (1983).

Μπέλλα Μ., «Η Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή (1921-1923)», περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τεύχ. 99, Αύγ.-Οκτώβρ. 2011.

Φούλα Χ., «Δημήτρης Γληνός», *Νέα Εστία 1187* (Χριστούγεννα 1976).

3. Εγκυκλοπαίδειες-Λεξικά

Αθανασιάδης Χ., «Αγωγή» στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, Αθήνα 2008.

Κελεμένης Γ., «Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων», στο *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα

Λούδη Α., «Αναγέννηση» στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, Αθήνα 2008.

Μπουμπούς Γ. Δ., «Γληνός, Δημήτρης», λήμμα στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, Αθήνα 2008.

4. Διαδικτυακές Πηγές

Βάρναλης Κ., «Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΓΛΗΝΟΣ, του Κώστα Βάρναλη», στην ιστοσελίδα: *στηθάγχη*, 22/08/2013, διαθέσιμο στο: https://stithaghi.blogspot.com/2013/08/blog-post_22.html, ημερομηνία προσπέλασης 25/04/2024.

Οικοδόμος, «Δημήτρης Γληνός: Ο δάσκαλος της εξορίας», στην ιστοσελίδα: *Ατέχνως*, 26/12/2014, διαθέσιμο στο: https://e-oikodimos.blogspot.com/2015/01/blog-post_86.html, ημερομηνία προσπέλασης, 25/04/2024.

Ραδαμανθός, «Η Τριλογία του Πολέμου, Δημήτρης Γληνός 1938 - Οι μονόλογοι του ερημίτη της Σαντορίνης», στην ιστοσελίδα: *christostsantis*, 7/3/2015, διαθέσιμο στο: <https://christostsantis.com>, ημερομηνία προσπέλασης, 27/5/2024.

Στεργιόπουλος Βαγγέλης, «Δημήτρης Γληνός: Ένας οξύτατος ανατόμος της σύγχρονης του ζωής» στην ιστοσελίδα *In*, 22/08/2023, διαθέσιμο στο: *In*, <https://www.in.gr/2023/08/22/stories/dimitris-glinos-enas-oksytatos-anatomos-tis-syghronis-tou-zois/>, ημερομηνία προσπέλασης 28/02/2024.

B. Βιβλιογραφία

Βάρναλης Κ., *Στη Μνήμη Δημήτρη Γληνού, μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*, Αθήνα 1946.

Βέγλης Κ., *Δημήτρης Γληνός: Ζωή και έργο*, Θεσσαλονίκη 1995.

Βουρνάς Τάσος, *Δημήτρης Γληνός: ο Δάσκαλος του Γένους [1960]*, Αθήνα 1975.

Γάτος Γ., *Το μέγα πάθος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού: 41 γράμματα του Γληνού στο Δελμούζο*, Αθήνα 2003.

Γληνός Δ., *Εκλεκτές Σελίδες*, τ. 1-4, Αθήνα 1971

- Γληνός Δ., *Γυναικείος Ανθρωπισμός*, Αθήνα 1921.
- Γληνός Δ., «*Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο;*», Αθήνα 1944.
- Γληνός Δ., *Εκλεκτές σελίδες*, Αθήνα 1971.
- Γληνός Δ., *Άπαντα*, τ. 1, Αθήνα 1898.
- Δημαράς Α., *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Το «ανακοπτόμενο άλμα»: Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833 – 2000*, Αθήνα 2013.
- Δημαράς Α., Πατρικίου Α., *Αλέξανδρος Δελμούζος Ανάλεκτα: Η γλώσσα είναι μόνο μέσον*, Αθήνα 2014.
- Ηλιού Φ., «Εισαγωγικό σημείωμα», στα *Άπαντα Δημ. Γληνού*, τ. 1, Αθήνα 1983.
- Κοκκίνη Ε., *Δημήτρης Γληνός, 1882-1943*, Αθήνα 1989.
- Κορδάτος Ι., *Δημοτικισμός και Λογιωτατισμός. Κοινωνιολογική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος*, Αθήνα 1974.
- Μπαμπινιώτης Γ., *Το γλωσσικό ζήτημα*, Αθήνα 2011.
- Μπαρζιώτας Β., «Το είπε η Ακροναυπλία! – Τι λέει επ' αυτού η Ακροναυπλία;», στο: *Τα πέτρινα πανεπιστήμια*, Αθήνα, 2005.
- Μπουμπούς Γ. Δ., «Στη ζωή της σιωπής και του στοχασμού: ο Δημ. Γληνός στη Σαντορίνη», στο Δ. Γληνού, *Η Τριλογία του Πολέμου*, Αθήνα 2003.
- Ρεπούση Μ., *Μαθήματα Ιστορίας. Από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση*, Αθήνα 2004
- Ρούσου Π., *Η Μεγάλη Πενταετία*, τ. 2, Αθήνα 1982.
- Σαμπαζιώτης Α., *Δημιουργικός Ιστορισμός*, Πειραιάς 1984.
- Συλλογικό, *Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού. Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*, Αθήνα 1946.
- Χρήστου Θανάση, *Οι Αθέατες Όψεις*, Αθήνα 2008.
- Χρήστου Θανάση, *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947), Τα πρώτα σύνορα του ελληνικού κράτους (1830-1832)*, τ. 1, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θανάση, *Προσεγγίσεις στη νεότερη ελληνική ιστορία, Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001.
- Χρήστου Θ., «Έρευνα και καταγραφή των πηγών της νεοελληνικής ιστορίας στην Κρατική Βιβλιοθήκη και στο Κεντρικό Κρατικό Αρχείο του Μονάχου», στο: *Μνήμων*, τ. 13 (1991), σ. 302-308

Χρήστου Θ., «Απόψεις σχετικά με την οργάνωση της εκπαίδευσης στις απαρχές της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους», στα: Πρακτικά του ΙΑ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 105-120

Χρήστου Θ., «"Σχέδιον περί εθνικής ανατροφής και δημοσίου παιδείας εις την Ελλάδα (1827)" του Αλέξανδρου Στούρτζα», στην: Τομή 301, τχ. 6 (1993), σ. 90-97

Χρήστου Θ., «Το φοιτητικό κίνημα και το Πανεπιστήμιο Αθηνών στη δεκαετία του 1840», στο: Septieme Congres International' d' Etudes du Sud-Est Europeen, Αθήνα 1994,

Χρήστου Θ., «Ο θεσμός του Οδηγού Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών» στα: Πρακτικά του ΙΔ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 601-613

Χρήστου Θ., *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή - το έργο - η εποχή του*, Αθήνα 1998

Χρήστου, Θ., Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757- 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941), Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., «Το εκπαιδευτικό σύστημα (1881-1910). Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα», στην: Ιστορία των Ελλήνων, τ. 11 (2006), σ. 484-525

Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1896 – 1962). Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019

Apostolopoulos D. K., «Greece and Germany in Postwar Europe: The Way towards Reconciliation» in *Journal of Modern Greek Studies*, 2003.

Eliou M., *Les ambiguïtés d'une réforme qui se contre-dit: le cas grec*, in: *Education compare (Sèvres, France)*, No. 31-32, May 1983.

Jamison A., *Conceptual Framework: Technology*, 1998

Papanoutsos E., *Alexandros Delmouzos. His life and his Work [H Zoi kai to Ergo tou]*, Athens 1984.

Repoussi M. & Tutiaux-Guillon N., «Les recherches récentes sur les manuels d'histoire : Questions méthodologiques et théoriques », *Le Cartable de Cléo* : 12, 2012

Περίληψη

Ο Δημήτρης Γληνός υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες διανοούμενους του 20ού αιώνα, αφήνοντας ανεξίτηλο στίγμα στην ελληνική παιδεία, την πολιτική σκηνή και τη λογοτεχνία. Ως εκπαιδευτικός, ενθάρρυνε την κριτική σκέψη και πνευματική ανάπτυξη των μαθητών του. Στην πολιτική, αγωνίστηκε για την ελευθερία και τη δικαιοσύνη, προσφέροντας φωνή στους αποκλεισμένους. Η πολιτική του δράση προκάλεσε αντιδράσεις, εγκαταλείποντας τη Σμύρνη το 1908 και συνεχίζοντας τις σπουδές του στη Γερμανία. Το 1927 υποστήριξε ανοιχτά τις σοσιαλιστικές ιδέες, το 1934 επισκέφθηκε την ΕΣΣΔ και το 1935 εξορίζεται. Ο Γληνός αφήνει πίσω του ένα πλούσιο κληροδότημα που συνεχίζει να εμπνέει μελλοντικούς ηγέτες και πολιτικούς.